

**İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN ORGAN NAKLİNE
BAKİŞ AÇISININ DEĞERLENDİRİLMESİ: MALATYA İLİ
ÖRNEĞİ**

Erkan KARTAL

**KARACİĞER NAKLİ ANABİLİM DALI
Transplantasyon Koordinatörlüğü Programı**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Serdar KARAKAŞ**

Yüksek Lisans Tezi – 2025

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
KARACİĞER ENSTİTÜSÜ**

**İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN ORGAN NAKLİNE BAKIŞ AÇISININ
DEĞERLENDİRİLMESİ: MALATYA İLİ ÖRNEĞİ**

Erkan KARTAL

**Karaciğer Nakli Anabilim Dalı
Transplantasyon Koordinatörlüğü Programı**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Serdar KARAKAŞ**

**Tez Jeri Üyeleri
Prof .Dr. Sezai YILMAZ
Doç. Dr. Serdar KARAKAŞ
Doç.Dr.Bilsev DEMİR**

**MALATYA
2025**

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
Karaciğer Enstitüsü Müdürlüğüne

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Karaciğer Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu doğrultusunda, Doç. Dr. Serdar KARAKAŞ danışmanlığında hazırladığım “İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmamda elde ettiğim tüm veri, bilgi ve belgeleri akademik ve etik ilkelere uygun biçimde temin ettiğimi; değerlendirme ve sonuçlandırma sürecinde bilimsel etik ve ahlaki kurallara riayet ettiğimi; tez süresince yararlandığım kaynaklara bilimsel atıf yöntemlerine uygun biçimde yer verdiğimi; çalışmamın özgün nitelikte olduğunu ve telif ya da patent haklarını ihlal eden herhangi bir davranışta bulunmadığımı; aksi bir durumun tespiti halinde doğabilecek her türlü hak kaybını kabul ettiğimi beyan ederim.

29/01/2025

Erkan KARTAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. GENEL BİLGİLER.....	8
2.1. İslam Hukukunda Organ Nakli: Kavramsal Çerçeve ve Hukuki	
Dayanaklar.....	8
2.1.1. Klasik İslam Hukuku Kaynaklarında Organ Nakli: Teorik Temeller ve	
Fıkhi Değerlendirmeler.....	10
2.2. Kelamî ve Uhrevî Perspektiften Organ Nakli: Dinî Temeller ve Ahlaki	
Yaklaşımlar	12
2.2.1. İslamî Perspektifte Organın Haşri: Ahiret Hayatında Bedenin Yeniden	
Dirilişi.....	13
2.2.2. Organ Nakli ve Kişilik: Ahirette Nakledilen Organın Sahibi Olup	
Olmayacağına Dair Bir İnceleme	14
2.2.3. Organ Nakli ve Yeni Vücutta Organın İcrası: Etik, Tıbbi ve Dini	
Perspektifler.....	15
2.2.4. Ahirette Organın Mükellefiyeti: İslamî Hukuk ve Kelam	
Perspektifinden Bir İnceleme	16
2.2.5. Organ Nakli ve Şahitlik Meselesi: Vücut Üzerindeki Haklar ve Ahiret	
Sorumluluğu	17
2.2.6. Azaların Şahitliği: İnsan Fiilleri ve Sorumluluğun Teolojik Boyutları.....	18
2.2.7. Organ Nakli ve Kişisel Özelliklerin Devri: Ruh-Beden İlişkisi	
Açısından Kelami Bir İnceleme	19
2.2.8. İslam Hukukunda Haram veya Necis Maddelerle Tedavi: Meşruiyet ve	
Sınırlar	22
2.2.9. Canlı İnsan Parçası ile Tedavi: Fıkhi Açıdan Caiziyetin Şartları ve	
Sınırları	24
2.2.10. Ölüden Diriye Organ Nakli: Fıkhi ve Tıbbi Boyutlar	25
2.3. İslam Hukukunda Ölüm Kavramı: Geleneksel ve Modern Tanımlar ile	
Beyin Ölümünün Hukuki Durumu	26

2.3.1. Organ Nakli ve İslam Hukuku: Modern Dünyanın Gereklikleri ve Dini Dayanaklar.....	29
2.3.2. Muasır İslam Âlimlerinin Kadavradan Organ Nakli Konusundaki Yaklaşımları: Klasik İctihat ile Modern İhtiyaçların Birleşimi.....	29
2.3.3. Muasır Görüşler Çerçevesinde Kadavradan Organ Naklinin Meşruiyet Delilleri.....	33
2.3.4. Organ Naklini Caiz Görmeyenler.....	34
2.3.5. Muasır İslam Düşüncesinde Kadavradan Organ Naklini Caiz Görmeyen Görüşlerin Dayanakları.....	35
2.3.6. Muasır İslam Bilginlerinin Görüşleri Çerçevesinde Yaşayandan Organ Nakli: Meşruiyet ve Dayanaklar.....	36
2.3.7. Muasır İslam Dünyasında Organ Naklini Caiz Gören Kuruluşlar	36
2.3.8. Muasır İslam Bilginlerinin Görüşleri Çerçevesinde Organ Naklini Caiz Görenler	36
2.3.9. Muasır Görüşlere Göre Yaşayandan Organ Naklinin Caizliği: Deliller ve Hukuki Temeller	37
2.3.10. Muasır İslam Âlimlerinin Organ Naklini Caiz Görmeme Görüşlerinin Dayanakları.....	38
2.4. Yaşayandan Organ Nakli Caiz Görmeyen Muasır Görüşlerin Delilleri.....	39
2.4.1. Kaynağına Göre Organ Nakli: Fıkhi, Tıbbi ve Ahlaki Delillerin İncelenmesi	39
2.4.2. Katı Organlar ve Sıvı Organlar: Fıkhi ve Tıbbi Değerlendirme.....	40
2.4.3. Çift Organların Nakli: Fonksiyonel Değerlendirme ve Caiz Olma Durumu	40
2.4.4. Fonksiyonları Aynı Olan Çift Organların Nakli: Sağlık, Etik ve Fıkhi Değerlendirme	41
2.5. Cinsel Özellikteki Katı Organların Nakli: Fıkhi ve Etik Değerlendirmeler. 41	
2.5.1. Genetik Özelliği Taşımayan Cinsel Organların Nakli: Fıkhi ve Tıbbi Perspektifler.....	42
2.5.2. Genetik Özellik Taşıyan Cinsel Organların Nakli: Fıkhi Değerlendirmeler	42
2.5.3. Üreme Bezlerinin Nakli: Fıkhi ve Etik Değerlendirmeler	43
2.5.4. Üreme Sistemi Organlarının Nakli: İslami Hukuk ve Etik Tartışmalar	43

2.6. Anensefalili Yeni Doğandan Organ Nakli: İslam Hukuku Açısından Bir	
Değerlendirme	44
2.7. Organ Bağışı ve Organ Bankası: İslam Hukuku Açısından Bir	
Değerlendirme	45
3. MATERYAL VE METOT	47
3.1. Araştırmanın Türü	47
3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman	47
3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	47
3.4. Verilerin Toplanması.....	47
3.4.1. Öğrenci Tanıtıcı Özellikler Formu	47
3.4.2. Öğrencilerin Organ Nakline Bakış Açısına İlişkin Soru Formu	48
3.5. Verilerin Değerlendirilmesi.....	48
3.6. Araştırmanın Etik Yönü	48
3.7. Araştırmanın Sınırlılığı.....	48
4. BULGULAR	49
5. TARTIŞMA.....	59
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	63
KAYNAKLAR.....	66
EKLER	71
EK-1. Özgeçmiş	71
EK-2. Etik Kurul	72
EK-3. Onam Formu	73
EK-4. Anket Formu	74
EK-5. Kurum İzni.....	78
EK-6. Kurum Onayı	79

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın hayata geçirilmesinde bana gerekli imkânları sağlayan başta Prof. Dr. Sezai YILMAZ olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarına gönülden teőekkör eder, kendilerine şükranlarımı sunarım. Tez sürecim boyunca danışmanlığımı üstlenerek bilgi ve tecrübesiyle yönlendirmelerde bulunan, katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Serdar KARAKAŞ'a en içten teőekkörlerimi iletirim. Her zaman desteğini hissettiren, danıştığım her konuda büyük bir sabır ve ilgiyle yardımcı olan, kıymetli vaktini benimle paylaşan, güler yüzü ve samimi yaklaşımıyla bana güven veren, yaşadığım her sorunda çekinmeden başvurabildiğim ve gelecekteki mesleki yaşamımda da katkılarından faydalanacağım değerli hocam Dr. İdris SÖYLEMEZ'e içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu çalışmada konu, kaynak ve yöntem seçiminde bana sürekli rehberlik ederek destek veren Doç. Dr. Harun BEKİROğLU, Dr. İlhan DOKUMACI, Dr. Hüseyin POLAT, Dr. Yüksel MACİT ve Yunus Emre KARTAŐ'a da teőekkör etmeyi bir borç bilirim.

Erkan KARTAL

ÖZET

İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği

Amaç: Bu çalışmada İlahiyat Fakültesi lisans öğrencilerinin organ nakline ilişkin dini bilgilerinin ve yaklaşımlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot: Bu araştırmanın evreni İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimi gören 1300 öğrenciden oluşmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak hedeflenmiş olup gönüllü 513 öğrenci ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Verileri, Öğrenci bilgi formu ve araştırma amaçları doğrultusunda geliştirilen anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Mayıs 2024 - Ağustos 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmanın analizi IBM Software SPSS 21.0 paket analiz programı ile gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları sayı ve yüzde şeklinde tanımlayıcı olarak sunulmuştur.

Bulgular: Çalışmaya katılanların %76'sı kız (389), %24'ü erkeklerden (124) oluşan lisans eğitimi öğrencileridir. Öğrencilerin %19'u ülkemizde organ nakline yeterince önem verildiğini düşünmektedir. Organ bankasının ülkemizde kurulması yönünde öğrencilerin %78'i olumlu bakarken, organ bağıışı ve nakli hakkında bilgileri ise %25' dir. Ancak üniversitede eğitim gören öğrencilerin %16'sı organ naklinin dini boyutu hakkında bilgi sahibi iken bu rakam İslami sivil toplum kuruluşlarında bulunan öğrencilerde ise %9'larda kalmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetvaya ise %63'ü olumlu bakmakta iken, bu öğrencilerin sadece %7'si İran dini müesseseleri tarafından verilen olumlu fetva ile organ naklinin yaygın bir şekilde yapıldığı bilgisine sahiptir.

Sonuç: Bu araştırmanın sonucunda İlahiyat Fakültesi öğrencileri ülkemizdeki dini otoritenin vermiş olduğu fetva hakkında bilgi sahibi iken, İran'daki dini kurum tarafından verilen fetva hakkında ise yeterli bilgi sahibi olmadıkları, dini sivil toplum kuruluşlarının organ nakli konusunda ilgisiz olduğu, dini eğitim alan öğrencilerin büyük bir oranının organ nakli hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Organ Nakli, Beyin Ölümü, Din, Din İşleri Yüksek Kurulu

ABSTRACT

An Evaluation of the Views of Theology Students Regarding Organ Transplantation: A Case Study from Malatya Province

Aim: This research seeks to assess how undergraduate students in the Faculty of Theology comprehend and approach organ transplantation from a religious standpoint.

Material and Method: The participants consisted of undergraduate students enrolled in the Faculty of Theology at İnönü University. Of the approximately 1,300 students within the faculty, data were successfully collected from 513 individuals. The questionnaire—formulated by the researcher with guidance from subject-matter experts—was administered between May and August 2024. As the research was geographically confined to Malatya, efforts were made to include a substantial portion of the faculty’s student population. Therefore, no sampling method was applied. Upon completion of data collection, analysis was carried out using tools such as Microsoft Excel and SPSS.

Findings: The participants of the study were undergraduate students, 76% of whom were women ($n = 389$) and 24% men ($n = 124$). Only 19% of respondents believed that organ transplantation receives adequate attention in Turkey. While 78% expressed support for the establishment of a national organ bank, just 25% demonstrated adequate knowledge regarding organ donation and transplantation. Moreover, 16% of university students reported being informed about the religious aspects of organ transplantation, whereas this awareness dropped to 9% among students affiliated with Islamic non-governmental organizations. Regarding the fatwa issued by the Presidency of Religious Affairs, 63% of participants viewed it positively. However, only 7% were aware of similar supportive rulings from Iranian religious authorities and the widespread acceptance of organ transplantation in that context.

Conclusion: Although students enrolled in the Faculty of Theology are generally aware of the fatwa released by Turkey’s official religious authority, their familiarity with similar rulings from religious institutions in Iran remains limited. Additionally, the findings suggest that religious civil society organizations show minimal involvement in matters related to organ transplantation. The data further reveal that a significant number of students undergoing religious education do not possess adequate knowledge on the subject of organ donation and transplantation.

Keyword: Organ Transplantation, Brain Death, Religion, and the High Council of Religious Affairs

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 4.1. İlahiyat lisans eğitimi gören öğrencilerin demografik özelliklerinin incelenmesi	49
Tablo 4.2. Kur'an-ı Kerim ile ilgili ayetler ve ahiret	50
Tablo 4.3. Hadis şerif ve beyin ölümü	52
Tablo 4.4. Organ nakline bakış açıları	53
Tablo 4.5. Organ nakli hakkındaki dini bilgileri.....	54
Tablo 4.6. Organ ile kan bağışlamak arasındaki fark.....	55
Tablo 4.7. Müslüman ile gayr-i müslim (müslüman olmayan) arasındaki fark.....	56
Tablo 4.8. Organ bağıışı ve nakli hakkındaki bilgili kaynakları.....	56
Tablo 4.9. Organ bağıışı yapmanızı neler olumsuz etkiler	57
Tablo 4.10. Organ bağıışı yapmayı neden düşünmüyorsunuz?	58

1. GİRİŞ

Modern tıbbın öncesinde tıp ilmi din bilimleri ile birlikte öğrenildiği ve din adamlarının hastalıkları çeşitli yöntemlerle tedavi ettikleri bilinmektedir. Belgelenmiş en eski tıp arşivlerinden biri olan Mısır tıbbında basit olmayan cerrahi operasyonların, kemiklerin yerleştirilmesi ve diş tedavisinin yapıldığı kayıtlarda dile getirilmektedir. Tedavi yöntemi olarak da cerrahi müdahale ve geniş bir farmakope sahip bitkisel tedavi metotlarının kullanıldığı görülmektedir. Kültürel zenginliklerle beraber tıp ilminde de erken dönemden itibaren gelişmelerin yaşandığı ve söz konusu bu gelişmelerin toplumların gelişmişlik düzlemi ile birebir bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Modern tıp ilminin kurucusu olan tedavide dinî sihrî metotların yerine akla ve tecrübeye yer veren Hipokrat döneminden 19.yüzyıla gelindiğinde tıp dünyasında yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte tedavide yeni yöntemler kullanılmış ve sağlık alanında büyük aşama kaydedilmiştir. Modern tıbbın ilk dönemlerden itibaren küçük çapta bazı organ transferleri yapıldığı görülmekle beraber modern anlamda organ nakli daha geç dönemde başlamıştır. Canlıdan canlıya ilk organ transferi 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Boston kentinde böbrek nakli ile başlamış, 1967 yılında ise ilk başarılı kalp nakli yapılmıştır. Bu nakiller sonrasında tıp dünyasında yeni bir tedavi yöntemi oluşmuş ve yıllar geçtikçe organ nakli ile tedavi yöntemi büyük gelişme kaydetmiştir.

Toplumların yaşantısında önemli bir yere sahip olan tıp ilmi sadece hekim etiği itibariyle değerlendirilebilecek bir alan değildir. Söz konusu bu alanla birlikte toplumun ana unsurunu oluşturan insan ve bileşenleri, tedavi ilkelerinde uyulması gereken değerlerin tamamına yeni bir duruş dilinin eklenmesi hususunda bazı ipuçlarını bize sunmaktadır. Organ nakli özelde tıp biliminin alanına girmekle beraber genelde Din, Hukuk, Sosyoloji ve Kültürün de müdahil olduğu ve ülkelerin dini anlayış, hukuk sistemi, sosyolojik yapısı ve kültür seviyesine göre organ naklinin toplum nezdinde kabul görmesi ya da reddedildiği görülmektedir.

18.yy'dan itibaren bütün dünyada olduğu üzere modern ilimlerin temel esasları batılı kültürel kodlarla yeniden yazılmıştır. Bu bağlamda halkının tamamı Müslüman olan ülkeler veya belirli kesimi Müslüman olan ülkeler modern tıp ilminden faydalanma isteklerini geleneksel tıp kuramlarıyla önermeli bir halde ortaya koyarak dini referansın beslemiş olduğu toplumsal dikatomiye kabule yakın bir takım kabulleri benimseme yoluna gitmişlerdir. Cesedin de saygınlığını gözetten Müslümanlar organ nakli konusunda

temelde Kuran-ı Kerim ve sünnet esaslı yaklaşım sergilemenin yanı sıra örf olarak kabul edilen bir gerçeği de önemseyerek oluşturulan yüzlerce yıllık fıkıh geleneğini de göz önünde bulundurarak birtakım adımlar atmışlardır. Halkı Müslüman olan ülkelerinde dini işleri yöneten kurumlar organize edilmiş ve söz konusu bu kurumlarda alınan kimi kararlar bütün dünya ülkelerinin dikkatine sunulmuştur. İnsan, sahip olmuş olduğu etkin özelliklerinden dolayı dini referans bağlamında yeryüzüne halife olarak tayin edilmiş ve bu bağlamda yeryüzünün diğer bileşenlerinin kendisinin emrine verildiği dini referanslar tarafından teyid edilmiş ve dolayısıyla diğerlerine yönetici tayin edilmiş bir varlıktır. Yeryüzündeki varlığını idame edebilmesi için erk sahibi olabilmek veya yetenek sahibi olabilmek onun için vazgeçilmezdir. İnsan ve insan bileşenlerinin her birinin önemli bir unsur olarak hayatta önemli roller oynadığı görülmektedir. İnsan bedeninin her bir parçası olan uzuv için yapılan bir tanımda; “İnsan vücudunda bulunan, çeşitli doku tiplerinin organize birlikteliği sonucu meydana gelen, yapısını, damarsal ağ yapısı ve spesifik fizyolojik roller üstlenme kapasitesi devam ettiren diferansiye olmuş parçayı, morfolojik olarak belirgin sınırlara sahip ; fonksiyonel anatomik birim, örgen, uzuv denir” (1, 2). İnsan ile parçaları arasındaki tamamlayıcı unsurların gerekçesini ortaya koyması açısından fazlasıyla önemlidir. İnsan tarihin ilk dönemlerinden itibaren tedavi edebilme gücüne sahip olabilmekle beraber “Organ nakli, işlevini tamamen yitirmiş organlar için mevcut tedavilerin başarısız olduğu noktada devreye giren, ancak donör bulunmasındaki zorluklar nedeniyle genellikle geç safhalarda uygulanabilen bir tedavidir” (3). Tıp ilminin gelişimine bağlı olarak elde edilen bu imkana transplantasyon denilmektedir. Transplantasyona kendi içerisinde dönemsel olarak bakıldığında yeni bir değer kazanarak farklı alt başlıklar bağlamında ele alınarak çeşitlilik arz ettiğini görmek mümkündür: Oto transplantasyon: Aynı kişinin vücudunun bir yerinden başka bir yerine yapılan doku nakli türüdür. Buna "otogreft" de denir. Kemik kırıklarını stabil hale getirmek için kullanılan bir yöntemdir. İz transplantasyon: Tek yumurta ikizleri arasında yapılan doku nakli tipidir. Buna “İzogreft” de denilmektedir. Allotransplantasyon: Verici ile alıcı arasında genetik açıdan benzerliğin bulunmayan, ancak, aynı türden olan iki kişi arasında yapılan doku-organ nakli türüdür. Buna aynı zamanda "allogreft" veya "hemogreft" de denir. Ksenotransplantasyon: Buna "heterogreft" ve "ksenogreft" de denir. Bu tip organ nakli, aralarında genetik benzerlik bulunmadığı gibi farklı türlerden olan bireyler arasında yapılan doku-organ nakli çeşitidir. İnsan-hayvan arasında düşünülen organ veya doku nakli gibi. Ortotopik Transplantasyon: Bir doku veya organın alıcının bünyesindeki, normal anatomik yerine nakli yapılıyorsa buna "Ortotopik transplantasyon" veya

"ortotopik greft" denilmektedir. Kalp naklinde olduğu gibi. Heteretopik transplantasyon: Bir doku veya organın alıcının bedeninde normal anatomik yerinin dışına konuyorsa buna, "heteretopik transplantasyon" veya "heterotopik greft" denilmektedir. Böbrek naklinde yapıldığı gibi (4). Transplantasyonun gerçekleştirilebilmesi, canlı veya kadavra kaynaklı donörlerin bir veya birden fazla organını bağışlamasına bağlıdır (5). Verici (donör): Transplantasyon zincirinin temel unsurlarından biri olan donör, alıcının ihtiyaç duyduğu organ/organ parçasını cerrahi yöntemlerle bağışlayan bireydir. Bu kişiler canlı (akraba/akraba dışı) veya kadavra kaynaklı olabilmektedir (6).

Dünyada organ nakli bedenine bir veya birkaç organının, diğer bir bedene nakledilmesine yönelik düşüncelerin, eski zamanlardan beri insan zihnini meşgul ettiği görülmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan tıp, insan vücudu üzerinde cerrahlik yapma isteği geçmiş kültürlerde ve pek çok mitolojide organ nakline rastlanmaktadır. Transplantasyonun tarihsel kökenleri antik dönem cerrahi uygulamalarına dayanmaktadır. Arkeolojik bulgular ve tıbbi metinler, Mısır ve Hint uygarlıklarında diş replantasyonu ile deri greftleme tekniklerinin uygulandığını belgelemektedir. Bu erken dönem ototransplantasyon denemeleri, sonraki yüzyıllarda Yunan ve Roma tıbbında da görülmüştür. Modern immünoloji prensiplerinin bilinmediği bu dönemlerde, cerrahi teknikler deneysel nitelik taşımaktaydı. Özellikle, M.S. 2. yüzyılda kayıtlara geçen bir olguda, iki cerrahın gerçekleştirdiği iddia edilen ekstremité transplantasyonu dikkat çekicidir. Benzer şekilde, M.Ö. 5. yüzyıla ait Sushruta metinlerinde detaylı deri nakli prosedürleri tanımlanmıştır. Bu tarihsel uygulamalar, günümüzün bilimsel transplantasyon yöntemlerinden teknik ve konseptüel olarak farklılık göstermekle birlikte, cerrahi düşüncenin gelişiminde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Antik çağ hekimlerinin bu girişimleri, modern transplantolojiye giden yolda ilk adımlar olarak değerlendirilebilir (7, 8). Antik dönem transplantasyon girişimlerinde, anestezinin henüz keşfedilmemiş olması hastaların şiddetli ağrı yaşamasına yol açarken, antibiyotiklerin yokluğu ise enfeksiyon kaynaklı ölüm oranlarını arttırmıştır. Bu dönemde İtalya'da Tagliacozzi'nin çalışmaları, Roma Katolik Kilisesi tarafından ilahî düzene müdahale olarak değerlendirilmiş ve bu durum cerrahın mesleki itibarını zedelemiş, çalışmalarının yasaklanmasına sebep olmuştur.

19.yüzyılda tıp alanında yaşanan ilerlemeler, transplantasyon önündeki teknik engellerin aşılmasını sağlamıştır. Genel anestezinin keşfi ve antisepsi tekniklerindeki gelişmeler, başarılı organ nakilleri için gerekli zemini hazırlamıştır. Bu dönemde, organ naklinin başarısı için kritik öneme sahip vasküler anastomoz tekniklerinin geliştirilmesi

gerekmekteydi. 20. yüzyıl başlarında Alexis Carrel'in Lyon'da damar birleştirme tekniklerini geliştirmesi, katı organ nakillerinde çığır açan bir gelişme olmuştur. Carrel, daha sonra Chicago'da Charles Guthrie ile işbirliği yaparak böbrek ve kalp nakli üzerine önemli çalışmalar yürütmüş ve bu alandaki katkılarından dolayı 1912 yılında Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü'nü kazanmıştır (7). İlk böbrek nakli Boston'da Peter Brent Brigham Hastanesi'nde David Hume (1917-1973) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1959'da Robert Schwarz ve William Dameshek bazı ilaçların bedeninin immün sistemini baskılayabileceğini keşfetmişlerdir. Bağışıklık sistemini baskılayıcı ilaçların kullanılmasıyla birlikte organ transplantasyonun önünde engel kalmamıştır (7).

Organ nakli tarihinde 1980 sonrası dönem, cerrahi tekniklerdeki ilerlemeler ve immünolojik keşifler sayesinde pek çok 'ilk başarılı' transplantasyonun gerçekleştirildiği bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde kayda geçen önemli gelişmeler şu şekilde özetlenebilir:

- 1981: Stanford Üniversitesi'nde (ABD) Bruce Reitz ve ekibi, ilk başarılı kalp-akciğer naklini gerçekleştirmiştir.
- 1983: Joel Cooper (Toronto, Kanada), ilk başarılı akciğer lobu naklini uygulamıştır.
- 1984: Thomas Starzl ve Henry T. Bahnson (Pittsburgh, ABD), ilk başarılı çift organ naklini (karaciğer-böbrek) gerçekleştirmiştir.
- 1986: Joel Cooper (Toronto, Kanada), ilk başarılı çift akciğer naklini yapmıştır.
- 1987: Cooper (St. Louis, ABD), ilk başarılı tam akciğer naklini tamamlamıştır.
- 1995: Lloyd Ratner ve Louis Kavoussi (Baltimore, ABD), laparoskopik teknikle ilk canlı donör böbrek naklini yapmıştır.
- 1997: Gunther O. Hofmann (Almanya), ilk başarılı diz eklemi naklini gerçekleştirmiştir.
- 1998: David Sutherland (Minnesota, ABD), canlı donörden ilk parsiyel pankreas naklini uygulamıştır.
- 1998: Jean-Michel Dubernard (Lyon, Fransa), ilk başarılı el naklini yapmıştır.
- 1999: Anthony Atala (Boston Çocuk Hastanesi, ABD), ilk yapay mesane naklini başarıyla tamamlamıştır.

Bu gelişmeler, transplantasyon tarihinde birer dönüm noktası olarak kabul edilmekte ve günümüzdeki organ nakli protokollerinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle mikrocerrahi, immünsupresyon ve doku uyumu alanlarındaki ilerlemeler, bu başarılı nakillerin önünü açmıştır (7, 8, 9).

Çağdaş İslam uleması, organ transplantasyonu konusuna kayıtsız kalmayarak konunun dinî veriler çerçevesinde çözülmesi hususunda gayret göstermişlerdir. İslam hukuku genel prensipleri ışığında emsal meseleler belirlenerek hukukî, dinî zeminde problem çözümlemeye çalışılmıştır. Bugünün dünyasında ve İslam camiasında tedavide vazgeçilmez genel bir gereksinim olarak duyulan organ nakli, bir yönü kamusal ve özel müesseseler, bilim merkezleri mevzunun fıkhi hükmünü bulmaya zorlarken, öteki yönden de bilimsel yeterliliğe haiz kişilerin de gerçek incelemeler yapmaya sevk etmiştir. Bu çalışmalar İslam ülkelerinde de organ naklinin meşruluğu hakkında gelişme yaşanmasını sağlamıştır. Organ naklinin İslam hukuku açısından değerlendirilmesi, çeşitli İslam ülkelerindeki dini otoriteler tarafından detaylı şekilde ele alınmıştır. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, organ nakli konusunda tarihsel süreç içerisinde önemli fetvalar yayınlamıştır. Bunlar arasında 1952'de otopsi, 1960'ta kornea nakli, 1968'de kalp nakli ve 1980'de ölüden organ alınmasına ilişkin verilen fetvalar öne çıkmaktadır.

İslam dünyasında ise Kuveyt Vakıflar Bakanlığı'na bağlı ilgili kurul, 1979-1983 yılları arasında canlı ve kadavradan organ nakilleri ile böbrek nakli konularında önemli kararlar almıştır. Cidde merkezli İslami Fıkıh Akademisi, 1985'te organ naklinin insan onuruyla çelişmediğine dair görüş bildirmiş, 1987-1988 yıllarında ise otopsi ve organ nakli konularında kapsamlı kararlar yayınlamıştır.

Suudi Arabistan Büyük Alimler Konseyi'nin 1978'de kornea nakli, 1982'de ise canlı ve kadavradan organ nakillerine ilişkin verdiği fetvalar, konuya dair İslami perspektifi yansıtmaktadır. Mısır'da Ezher Üniversitesi Fetva Kurulu ile dönemin Müftüsü Ahmed Hureydi'nin, organ naklinin caiz olduğuna dair açıklamaları dikkat çekicidir. Ancak bazı alimler, Abdüsselam Abdurrahim es-Sükkeri örneğinde olduğu gibi, canlıdan canlıya organ nakline karşı çıkmışlardır.

Ortadoğu'da organ nakli uygulamalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, ilk böbrek naklinin 1968'de İran'da gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak İran'da sistematik organ nakli programlarının 1980'lerin ortalarında başladığı, ilk kadavradan kalp ve akciğer naklinin ise 1993 yılında yapıldığı bilinmektedir (4, 10).

İran'da organ nakli uygulamalarının gelişim sürecinde dinî otoritelerin belirleyici rolü dikkat çekmektedir. Ülkenin dini liderleri tarafından verilen fetvalar, organ nakli mevzuatının şekillenmesinde kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda, 1989 yılında Ayetullah Humeyni'nin beyin ölümü gerçekleşmiş bireylerden organ alınmasına ilişkin

açıklaması ve 1992'de Ayetullah Hamaney'in kadavra donörlüğünü onaylayan fetvası, İran'ın organ nakli politikalarında dönüm noktası teşkil etmiştir.

İran'ın böbrek nakli tarihi üç farklı dönemde incelenebilir:

1. Akraba Donör Dönemi (1967-1988): Bu dönemde yalnızca birinci derece akrabalar arasında nakil işlemleri gerçekleştirilmiştir.
2. Akraba Dışı Donörlere Geçiş (1988 sonrası): Organ nakli programı genişletilerek akraba olmayan canlı donörler de kabul edilmeye başlanmıştır.
3. Kadavra Donör Dönemi (2000 sonrası): Beyin ölümü kriterlerinin yasal olarak tanınmasıyla kadavra donörlüğü yasal çerçeveye kavuşmuştur.

Ülkenin organ nakli alanındaki en önemli başarısı, 1997'de uygulamaya konulan "ödüllendirilmiş bağış" sistemidir. Rafsancani hükümeti döneminde hayata geçirilen bu model kapsamında, böbrek bağışçılarına devlet destekli bir kuruluş tarafından maddi tazminat ödenmesi öngörülmüştür. Bu sistemin etkinliği, 1999 yılı itibarıyla böbrek nakli bekleyen hasta listelerinin tamamen ortadan kalkmasıyla kanıtlanmıştır (7, 11).

İslam dünyasında transplantasyon konusunda fakihler arasında fikir ayrılığı olmasına rağmen İslam alimleri transplantasyonun caiz olacağı fetvasını öncelikle, Kur'an-ı Kerim ve sünnette organ nakli işlemi ile ilgili kesin bir emir ve nehyinin olmayışı ve tıptaki teknolojik gelişmelerin insandan insana veya hayvandan insana yapılabilen transplantasyon işlemi ile hastanın tedavi edilmesinin yaşam hakkının kutsallığını gözeterek vermişlerdir. Bunun yanı sıra fakihler fetva verirken makasidü's-şerîa, insanın mükerrem olarak yaratılması, bedenin emanet oluşu ve ahirette yeniden diriliş, kişinin beden üzerinde tasarruf hakkı, zaruret (din, can, akıl, mal ve neslin) ve îsar yönleri ile almışlardır (12, 13).

Transplantasyon geçmiş dönemlerde yaygın bir tedavi yöntemi olmadığı için klasik dönem fakihleri kendi dönemindeki tıbbi verilere göre fetva verirken, muasır dönem fıkıh âlimleri ise kendi tarihi şartlarında zuhur etmiş tıbbi olayları değerlendirerek fetva vermişlerdir. Transplantasyonun caiz olması konusunda verilen fetvalar ülkemiz örneğinde olduğu gibi dindar bir toplum hüviyetine sahip toplumların organ nakline bakışını değiştirmiş ve bu durum tıp ilminde önemli çalışmalar ortaya koyan kıymetli bilim insanlarının elini güçlendirmiştir.

Türkiye'de organ nakli alanındaki tıbbi çalışmaların başlangıç evresi 1960'lı yılların sonlarına denk gelmektedir. Bu dönemin önemli bir kilometre taşı olarak, 28 Mart 1968 tarihinde İstanbul Beyoğlu Belediye Hastanesi'nde, dönemin üroloji bölüm başkanı Dr. Atıf Taykurt liderliğinde ilk canlı donörlü böbrek transplantasyonu

gerçekleştirilmiştir (7). 1970'li yılların başında Hacettepe Üniversitesi'nde yoğunlaşan deneysel çalışmalar, 3 Kasım 1975'te aynı üniversite hastanesinde Dr. Mehmet Haberal ve ekibinin bir anneden oğluna yaptığı başarılı böbrek nakliyle klinik uygulamaya geçmiştir. Bu gelişmeyi takiben, 10 Ekim 1978'de Eurotransplant Derneği'nin sağladığı kadavra böbreğiyle ülkemizde ilk kadavradan böbrek nakli gerçekleştirilmiştir.

Türk transplantasyon tarihindeki dönüm noktalarından biri, 3 Haziran 1979'da yürürlüğe giren 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun'dur (ODNK). Bu yasal düzenlemenin ardından, 27 Temmuz 1979'da ilk yerel kadavradan böbrek nakli başarıyla uygulanmıştır.

1980'ler ve sonrasında Türk transplantasyon cerrahisi önemli başarılarla imza atmıştır:

- 1988: İlk başarılı kadavradan karaciğer nakli
- 1990: Avrupa'da ilk pediatrik canlı donörlü kısmi karaciğer nakli
- 1992: İlk eş zamanlı karaciğer-böbrek nakli
- 2010-2012: Akdeniz Üniversitesi'nde çift kol, uterus ve yüz nakilleri
- 2018-2023: İnönü Üniversitesi'nde çoklu çapraz karaciğer nakilleri (7, 14, 15)

2. GENEL BİLGİLER

2.1. İslam Hukukunda Organ Nakli: Kavramsal Çerçeve ve Hukuki Dayanaklar

Organ nakli ile ilgili Kur'an-ı Kerim ve sünnette bu konu ile ilgili açık bir delil bulunmamaktadır. Bunula birlikte ilk dönemlerden itibaren karşılaştığımız bazı uygulamalarla Hz. Peygamberin transplantasyonun caiz olabileceği hakkında çıkarımlar yapmamıza yardımcı olabilecek bir çalışmaya kayıtsız kalmadığı ve elbette kalamayacağı hususunda bazı ipuçları vermektedir. Sahabenin birine Hz. Peygamber devrinde yapay organ kullanımı uygulandığı görülmektedir. İslam tıp tarihi incelendiğinde, Hz. Peygamber döneminde rekonstrüktif cerrahi uygulamalarına izin verildiği anlaşılmaktadır. Tarihi kayıtlar, o dönemde organ kaybı yaşayan bireyler için protez kullanımının onaylandığını ortaya koymaktadır. Bu uygulamalarda dikkat çeken husus, kullanılacak malzemenin insan sağlığına uygunluğu ve estetik kaygılardır.

Tarihi bir örnek olarak, Afrece b. Esad'ın Külâb Savaşı'nda yaşadığı durum önemli bir referans teşkil etmektedir. Kendisine taktığı gümüş burun protezinin zamanla rahatsızlık vermesi üzerine, Hz. Peygamber tarafından daha kaliteli bir malzeme olan altın kullanımı tavsiye edilmiştir. Bu hadise, İslam tıp etiğinin şu temel prensiplerini yansıtmaktadır:

1. Tıbbi gereklilik halinde protez kullanımına izin verilmesi
2. Kullanılan malzemenin biyouyumluluk standartlarına uygun olması
3. Estetik kaygıların dikkate alınması
4. Hastanın konforunun gözetilmesi

Bu tarihi uygulamalar, günümüz plastik ve rekonstrüktif cerrahi ilkeleriyle önemli benzerlikler göstermektedir. Özellikle malzeme seçiminde hijyen, dayanıklılık ve estetik faktörlerin birlikte değerlendirilmesi, modern tıp etiğiyle paralellik arz etmektedir.

Yine Hz. Peygamber, Hz. Osman'ın dişleri seyrek olup sallandığı için dişlerini sabitlemek amacı ile altın telle bağlamasına itiraz etmemiştir. Hz. Peygamberin bu uygulamalarından yaşamı sağlıklı bir şekilde idame etme konusunda insan lehine olabilecek hususlara olumlu baktığı açıkça anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber sonrası zamanlarda meydana gelen olaylar karşısında İslam fakihleri makasidü's-şerîa çerçevesine organ nakli ve yapay organ/protez konusuna çözüm aramışlardır. Klasik içtihatların fıkhi delillere dayanarak hükmünü belirttikleri

konuları benzer meselelere de gerekçe göstererek güncel meselelere sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Muztarın, ölü insanın etinden yiyebilmesi, erkeğin sağlık sorunları sebebiyle ipekli elbise ve altın protez kullanmasına izin verilmesi, dirinin kırık kemiğinin, ölünün kemiğiyle kaynaştırılması, düşen dişin yerine ölünün dişinin yerleştirilmesi, yaşayan ceninin kurtarılması için ölü kadının karnının yarılabilmesi, yaşayan ananın hayatının kurtarılması için karnındaki ölü bebeğin çıkarılabilmesi, altın gibi değerli bir madeni yutmak suretiyle ölmüş olan kimsenin karnının yarılarak o değerli madenin çıkarılmasına izin verilmesi gibi konuların değişik açıdan teorik olarak ele alınıp incelendiğini müşahade ediyoruz (4).

Organ nakli meşru olmasında dini açıdan gündeme gelen sorunların birkaç başlık altında toplanılması mümkündür. İnsan bedenine ait parçalardan bir başkasının faydalanması, insan organının satılması, bağışlanması, vasiyet edilmesinin meşruluğu veya gayri meşruluğu, insanın kendi organlarına malik olup olmayışı, organ bağışında bulunan vericinin veya verici yakınının yetki alanının kapsamı gibi hususlar dini açıdan cevaplanması gereken problemler arasında sayılabilir. Ayrıca müminin organlarının kafiye, kafirin organının mümine veya dini açıdan vecibelerini yerine getiren kimsenin organının, sorumluluklarını yerine getirmeyen kimseye organ nakli yapılması veya bunun aksi durumun yaşanması, farklı inanç kimliğine veya değişik sosyal yaşantıya, değişik ilim ve yeteneklere sahip iki ayrı kişi arasında yapılan organ nakli ile organın manevi özellik ve fonksiyonlarının organla birlikte alıcıya transfer olup olmama durumu veya alıcının da ölümünden sonra nakil olunan organın akıbeti yani, organın haşır meselesi, ceza, mükafat sorunu ve ahirette sahibi lehine veya aleyhine şahitlik yapıp yapmama durumu gibi beraberinde pek çok kelâmi, itikadi sorunları da gündeme getirmektedir. Bu tip sorunlar dini açıdan ele alınarak organ nakli konusunda çözümlenmesi gereken hususlar arasında olup İslam toplumunun düşüncesini meşgul etmektedir (4). Buna karşın insanın maddi ve manevi mükerrerremiyeti, masumiyeti ve dokunulmazlığı da içtihadî tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır (4). Organ nakli konusunda öncelikle diri ile ölünün, bütün (küll) ile parçanın (cüz) mükerrerremiyet ve dokunulmazlığının ölçüsü hakkında bir odak noktası oluşturulmalıdır. Bu bağlamda ölü ile dirinin mükerrerremiyetini, bütün ile parçanın kudsiyetini eşit olarak değerlendiren müçtehidler varlığının yanı sıra dirinin mükerrerremiyet ve hürmetini ölününkinden daha üstün gören müçtehitler de vardır (4).

Dini açıdan organ bağışı veya nakli hakkında yöntemin caiz olmasından ziyade şartlar üzerinde yoğunlaşılması daha akılcı ve tutarlı bir yol olarak görüldüğü

söylenbilir. Dini temelli yaklaşımların organ nakli konusundaki etkisi incelendiğinde, inanç sistemlerinden kaynaklanan yorum farklılıklarının önemli bir etken olduğu gözlemlenmektedir. Teolojik tartışmaların yol açtığı belirsizlikler, organ bağıışı ve transplantasyon uygulamalarının toplumsal düzeyde benimsenmesini güçleştiren faktörler arasında yer almaktadır.

Bu durum özellikle şu noktalarda kendini göstermektedir:

1. Kavramsal Tereddütler: Dini öğretilerin farklı yorumlanması sonucu ortaya çıkan çekinceler
2. Uygulama Düzeyindeki Zorluklar: Dini otoriteler arasındaki görüş ayrılıklarının pratik sonuçları
3. Toplumsal Kabul Süreci: Geleneksel dini algıların modern tıbbi uygulamalarla uyum sağlama sürecindeki gecikmeler (4). Dini referanslı bu tartışmalar, organ nakli süreçlerinin yaygınlaşmasında önemli bir filtre işlevi görmektedir ve toplumsal kabulün şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

2.1.1. Klasik İslam Hukuku Kaynaklarında Organ Nakli: Teorik Temeller ve Fıkhi Değerlendirmeler

Organ nakli ile ilgili Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde açık bir delil bulunmamaktadır, ancak nasların genel ruhu dikkate alındığında, zaruri maslahatlar gözetilerek, insan yaşamı gibi değerli bir hususun korunması ve sağlıklı sürdürülmesine yönelik olarak bilgi ve teknikteki gelişmeler de göz önüne alındığında organ naklinin caiz olmaması konusunda bir engelin varlığından açıkça bahsedilememektedir (16, 17, 18). Konu ile ilgili genel hukuk kuralları belirtmek gerekirse İslam dininin zarureti maslahatlar nitelendirdiği din, can, akıl, mal ve neslin korunması ilkesinde " *Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın.*"(19) ayetinde canın korunması ilkesi konuya bakış açısında önemli oranda bir kapı aralayacaktır.

Kur'an ve sünnet prensibinden çıkarılan;

İslam hukuku genel küllî kaideleri, esas itibarıyla ferdin günlük yaşantısını Kur'an ve sünnet ekseninde hukuki açıdan düzenleyerek hayatın zorluklarına karşı başkasına zarar vermemek veya zarara uğramamak şeklinde bina edilmiştir. Bu önermenin ikinci kısmı olan zarara uğramamak bağlamında konuya yaklaşıldığında küllî kaidelerden bir de Zaruri durumlarda maruz kalınan zorlukların zarar görmeden veya en az zarar ile atlatılması durumudur. Zor durumda kalan kimsenin içinde bulunduğu zorluğu en az zararlar atlatmasını ifade eden bu kavram hayatı daha yaşanılır kılmak adına yasak olan

bazı şeyleri geçici olarak mübah saymaktadır. İslam hukuk sisteminde olağanüstü durumlara ilişkin temel yaklaşımı özetleyen hukuki prensipleri şu şekilde sistematize etmek mümkündür:

1. Zaruret İstisnası: Normal şartlarda caiz görülmeyen uygulamaların, hayati tehlike gibi olağanüstü durumlarda geçici olarak mübah sayılması ilkesi
2. Ölçülülük Kriteri: Zaruret halinde yapılan istisnaların, sadece gereken ölçüde ve sürede geçerli olması gerekliliği
3. İki Kötü Arasında Seçim (Ehven-i Şer): Çatışan iki olumsuz durum karşısında, daha hafif olanının tercih edilerek büyük zararın önlenmesi yaklaşımı (20, 21, 22).

Organ naklinin temel hedefi, tıbbi açıdan kritik durumdaki hastaların yaşamını kurtarmak ve sağlık durumlarını iyileştirmektir. Bu süreçte temel ahlaki ilke, hastaya zarar vermekten kaçınmak ve beden bütünlüğünü gereksiz yere ihlal etmemektir. İslam hukuk geleneğinde tıp bilimi, insanlığın yararına hizmet eden en önemli disiplinler arasında kabul edilmiştir. 13.yüzyıl Şafii hukukçusu İzzeddin b. Abdüsselam (v. 660/1261), tıp ilmini dinî ilimlerle kıyaslayarak her ikisinin de insanlığın temel yararlarını gözettiğini vurgulamıştır. Ona göre tıbbın temel amacı, insan hayatını sonlandırmak değil, aksine sağlığı korumak ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu bağlamda cerrahi müdahalelerde kullanılan aletler, hastanın iyileşme sürecine katkı sağlayan araçlar olarak değerlendirilmelidir (23).

Tarihsel kayıtlar incelendiğinde, İslam hukukçularının ortopedik ve rekonstrüktif tıbbi müdahalelere ilişkin kapsamlı tartışmalar yürüttükleri görülmektedir. Özellikle kemik dokusunda meydana gelen travmatik hasarların tedavisi konusunda, dönemin tıp bilgisiyle uyumlu çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Bu bağlamda İslam hukuk ekolleri arasında şu uygulamalar detaylı şekilde ele alınmıştır:

- Travma sonucu bütünlüğü bozulan kemik dokularının tedavi yöntemleri
- Dental restorasyon amacıyla diş replantasyonu uygulamaları
- Avülse olmuş auriküler dokuların reimplantasyonu
- Nazal rekonstrüksiyon için protez uygulamaları da fıkıh literatüründe tartışılan konular arasında yer almıştır (24, 4).

Prensip olarak insan bedeni parçalarından istifade etmeyi caiz görmeyen Hanefi ekolü dönemin yaygın olmayan konularından olması sebebiyle organ nakline yeterince ilgi duymamış ve dolayısıyla yeterli bir açıklamada bulunmamıştır. Malikî kaynakları, ‘insan yarasının, eti yenen, boğazlanmış hayvanların kemikleri ile tedavi edilmesinde bir

sakınca olmadığını, ancak domuz ve insanın kemiği ile hatta eti yenmeyen hayvanların kemikleri ile de tedavi olmak caiz olmadığını dile getirmektedirler. Buna gerekçe olarak da haramla tedavi olmak ile açlık dolayısıyla haram olan bir şeyden bir parça yemek arasında fark olduğu kanaatinde olmalarıdır. Zaruret halinde haram olan bir şeyden bir parça yemekle açlığın giderilmesi kesin olduğu halde tedavi için haramın kullanılmasında, iyileşmenin kesin olduğunu söylemenin mümkün olmadığı kanaatini taşımaktadırlar (25).

Malikî mezhebi konuya kesin tedavi olma açısından yaklaştığı düşünülürse, söz konusu yaklaşım günümüz tıbbının imkânları çerçevesinde bakıldığında tedaviye yönelik kesin bir sonucun elde edilmesinin mümkün olmadığı görülecektir. Hanbelî kaynaklarından, ‘muztarın, hayatını kurtarmak için, masum Müslüman veya kafir insanı öldürmesi veya herhangi bir azasını koparması konusunda mezhep içerisinde bir ihtilafın olduğu görülmektedir. Yaşayan kişi, harbi ve mürted gibi yasal hayat hakkını yitirmiş birisi ise, Kadı Ebû Yâla gibi bazı âlimlerimize göre idam edildikten sonra organlarından istifade etmek caiz olacağı kanaatinde olduğu aktarılmaktadır. Kadı Ebû Yâla, eserinin başka bir yerinde de içinde bulunulan zorluktan başkaca bir çıkış yolu bulamayan muztarın, masum insanın ölüsünden yararlanabileceği nakledilmektedir. “Ölünün kemiğini kırmak, dirinin kemiğini kırmak gibidir.” anlamındaki hadis gereğince organ nakli bazı fıkıhçılara göre, caiz görülmemiştir (26).

Şii, Caferi, Zeydî ve Zahirî fıkıh ekollerinin ilk kaynaklarında kırık kemiğin ve ölü kişiden yapılan diş nakli detaylı bir şekilde ele alınarak tartışılmıştır (4).

2.2. Kelamî ve Uhrevî Perspektiften Organ Nakli: Dinî Temeller ve Ahlakî Yaklaşımlar

İslam hukuk sistemi, temel inanç esasları ile normatif düzenlemeler arasında organik bir bağ kurarak tevhid inancının pratik hayata yansımaları sağlar. Şer'i hükümler, ilahi irade ile beşeri eylemler arasındaki ilişkiyi düzenlerken, bir yandan itikadi prensiplerle uyumu korumuş, diğer yandan insan onuru ve toplum yararını (maslahat) gözetken bir karakter sergilemiştir. Bu çerçevede, fıkhi normların oluşum sürecinde akaid ilkeleri belirleyici rol oynamış, böylece hukuki düzenlemeler ile inanç esasları arasında tarihsel süreçte herhangi bir çelişki ortaya çıkmamıştır. Nitekim ibadet, ahlak ve hukuk üçlüsünün diyalektik bütünlüğü, İslam'ın varlık tasavvuru ile sosyal düzen arasındaki uyumu somutlaştıran temel bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (4).

2.2.1. İslamî Perspektifte Organın Haşri: Ahiret Hayatında Bedenin Yeniden Dirilişi

İslam eskatolojisinde haşir terimi, kıyamet sonrasında yeniden diriltilecek olan insanların ilahi adalet önünde hesap vermek üzere bir araya getirilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu temel inanç esası, Kur'an-ı Kerim'de "yevmü'l-haşr" (toplanma günü) olarak tanımlanmakta ve insanın ebedi kaderini belirleyecek olan nihai mahkemenin başlangıç safhasını oluşturmaktadır. Haşir olgusu, İslam akaidinde bedenin yeniden dirilişi (ba's) ile ilahi mahkemeye sevk (arş) arasındaki ontolojik sürecin kritik bir evresi olarak kabul edilmektedir. (27). Ölümün tanımına bağlı olarak, farklı itikadi anlayışlar ortaya koyulduğu gibi, değişik ruh anlayışı da, değişik haşir inancı meydana getirmiştir (28, 29, 30). İslam filozofları arasında İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi düşünürler, mutluluk ve ıstırapı aklî yetkinlik veya bu yetkinlikten mahrum kalma çerçevesinde değerlendirerek, haşrin ruhanî bir boyutta gerçekleşeceğini savunmuşlardır. Onlara göre, ahiret hayatındaki ödül ve ceza, maddî bir bedenle değil, nefsin aklî kemalâtı veya bundan yoksunluğuyla ilişkilidir. Buna karşılık, kelâm âlimleri ve fakihlerin büyük çoğunluğu, haşrin cismanî olacağını, yani insanların bedenleriyle diriltilip hesaba çekileceğini öne sürmüşlerdir. Bu iki yaklaşım, İslam düşünce tarihinde felsefî ve naklî deliller çerçevesinde tartışılmıştır (31). Haşr ile ilgili Kur'an ayetleri şöylece sıralamak mümkündür.

“Kıyamet vakti şüphe yok ki gelip çatacaktır ve Allah kabirde yatanları diriltecektir”(32) . “Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır”(33). “İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor. Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter”(34). “Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?” diyor. De ki: “Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüsünü bilir ”(35). “O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık

edecektir”(36). “Sizi ondan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız”(37).

Bu ve benzeri pek çok ayet incelendiğinde, ruh ile cesedin birlikte diriltileceğini (haşr-i cismani) savunan âlimlerin daha isabetli görüş beyan ettiklerini söylemek mümkündür. Kabirden diriltilerek kaldırılacak olanların bir ruha sahip bedenler olacağı anlaşılmaktadır. Yeniden dirilme olayına muhatap olan daha önce yaşamış ve ölmüş olan beden sahibi cesettir. Kaldı ki yeniden dirilmede dirilen kimsenin dili, el ve ayağı dünyada iken işlenen fiillerin yanlışlığı konusunda kişinin aleyhine şahitlikleri de dile getirilirken bu olgunun somut bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Ruh somut bir varlık olmaması sebebiyle çürümeye ve yok olmaya mahkûm değildir, çürüme ve yok olmaya mahkûm olanın ruh değil, beden olacağı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Organ Nakli ve Kişilik: Ahirette Nakledilen Organın Sahibi Olup Olmayacağına Dair Bir İnceleme

Organ naklinin dinî açıdan caiz olup olmasını gerektiren en önemli konulardan biri belki de en önemlisi, nakledilmiş olan organın yeniden diriliş sonrasında ilk sahibine mi yoksa ikinci sahibine mi döneceği ve nakledilmiş olan organ ile işlenen günahların ahiret günü kime mahsup edileceği bağlamında hesaba maruz kalanın kim olacağı meselesi etrafında şekillenmektedir. Bu konu kelimî bir konu olmakla beraber Kur'an ayetleri esas alındığında nakledilen organın ahirette tekrar asıl sahibine döneceğini söylemek mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerimde yeniden yaratılış şekli ve keyfiyeti izah edilirken örnekler insan ve hayvan üzerinden verilmekte olup her canlının kendi ilk yaratılışı üzerine kemiklerin etlerle donatılarak her canlının biyolojik yapısının korunduğu ifade edilmektedir.

“Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin “Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti”. Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyecek ve içeceğine bak, henüz bozulmamış; eşeğine bak, seni insanlara yeniden dirilme hususunda bir alamet kılmamız için ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir (38).

Bir başka ayette ise Yüce Allah insanın tekrar hayat sahibi olacağı zamana işaret ederek yapı itibarıyla çürümüş un ufak olmuş azaların inşasına önce iskeletin bir araya

getirileceği ve sonrasında bu iskeletin ilk şekli ile yaratılmış bir insan bedenine dönüşümünde gerekli bütün oluşumun sağlanacağını haber vermektedir. *“İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır öyle mi? Evet, bizim, Onun parmak uçlarını bile, bir araya getirmeye gücümüz yeter”* (39). Bu ayette “parmak ucu” ifadesi yeniden yaratılışta eksiksiz olarak yaratılışın olacağı anlaşılmakla beraber, bir şeydeki detay ve ince işçiliğin varlığını belirtilmektedir. Ayet anlam olarak insanın yeniden yaratılışında parmak izi dâhil en ince detayına kadar Allah’ın ona vermiş olduğu azaları ile yeniden diriltileceğini ifade etmektedir. Organın berzah âleminde, toprak bünyesinde toprak olması, insanı balığın yutması veya kurdun parçalayarak yemesi veya insanın ateş fırınlarında yakılarak kül olup Ganj nehrine atılması veya bir insanın gömüldüğü yerin üzerine ikinci bir kimsenin gömülerek çürümeleri neticesinde o bedenlerin birbirine karışmadan tekrar ilk yaratıldığı uzuvlarına sahip olarak asıl haşr olmasına engel teşkil etmez.

Bu Ayet-i Celile’yi açıklayan İbni Abbas'a göre; Hz. İbrahim, dört kuşu tutmuş, boğazlamış, küçük parçalara ayırmış, et, kan ve tüylerine varıncaya kadar, bütün parçaları birbirine katıp karıştırmış sonra, bir bütün haline gelen bu karışımı, dört parçaya bölerek her bölümü bir dağın başına koymuş, kuşların başlarını elinde tutmuş ve onlara ‘Allah’ın izniyle geliniz’ demiş ve o dört unsurlu karışımdan her kuşun dokusu, organı, kan damlası ve tüyüne varıncaya kadar bütün parçaları kendi asıl sahibine ve ilk yaratılış şekli üzere bir araya gelerek diriltirmiştir. Nitekim kelimcilerin ittifakına göre, herkesin sonradan oluşan parçaları değil, asıl parçaları (ecza-i asliyesi) ilk ve asıl sahibi ile haşr olunacaktır (4).

2.2.3. Organ Nakli ve Yeni Vücutta Organın İcrası: Etik, Tıbbi ve Dini Perspektifler

İnsan bedenindeki organlar kişiye ait eylemleri fonksiyonlarına göre icra etmektedirler. Organların eylemleri kişisel olduğu gibi bu eylemlerin sonuçları da kişisel olması gerektiği kanaati ilkesel olarak adaletin gereği bir anlayış ortaya konulmasını düşündürür. Nakil yolu ile ikinci bir bedene intikal etmiş olan bir organ fonksiyonel olarak ilk sahibi ile bağlantısı kesilmiş, ikinci sahibi için hayat kaynağı ve icra görevi üslenmiş olup alıcının iradesine tabi olacaktır. Kaldı ki nakledilen organın kişiye fayda ve zararı, organın hastalanması veya yaralanması ile vericinin değil alıcının üzüntü duyduğu, onun neşelenip lezzetlenmesi ile de yine vericinin değil, alıcının haz duyduğu bilinen bir gerçektir. Nakil yapılan organın, asıl sahibi ile bütün fiziki ve biyolojik

ilişkileri kesildiği için, dini ve hukuki görev ve fonksiyonlarında da kendisi açısından sonra ermiştir. Hesap günü ile ilgili ayette belirtilen kişinin dili, eli ve ayaklarının kişi aleyhine şahitliği ifadesinde ise bu olgunun münhasıran şahsa yönelik bir ifade boyutunda işlenmesi nakledilmiş olsun veya olmasın organı kullanan kimsenin sorumlu olduğu vurgulanarak ayetin anlamı bir çeşit kavram niteliğine taşındığı anlaşılmaktadır. Konu ile ilişkili olması sebebiyle yeri gelmişken belirtilmesi gereken bir husus da namazın sahih olmasının şartlarından biri de kişinin bedeninde veya namaz kıldığı yerde necis bir şeyin olmamasıdır. Hukukî olarak ihtiyaca binaen fikhî şartlar dâhilinde nakil yapılan necis bir hayvan organıyla bile namaz kılındığında kılınan namazın sahih olacağı hakkında görüşler de mevcut olup nakil olan organın mahiyet olarak kullanımını gerçekleştiren kimsenin amel boyutunda sorumluluklarını lehine veya aleyhine bir sonuç oluşturması tabîî bir durumdur (4).

2.2.4. Ahirette Organın Mükellefiyeti: İslamî Hukuk ve Kelam Perspektifinden Bir İnceleme

Yüce yaratıcı insanı somut ve soyut nesneden yaratmıştır. Somut olarak insan bir bedene sahiptir, soyut olarak da bir ruha sahiptir. Beden ile ruhun ilişkisi tam olarak çözülememiş olsa da kısmi veriler çerçevesinde bu ilişkinin mahiyeti hakkında bir yorum yapılması mümkündür. Şöyle ki ceset ruhun taşıyıcısıdır, el, ayak, göz, kulak, yürek, böbrek, dalak gibi iç ve dış organlar da ruhun kullandığı aletlerdir. *“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur”* (40). İman ve küfür olgusu kalp kelimesi ile ilişkilendirilmiş olmakla beraber söz konusu olan kalp bedende bulunan ve kan dolaşımını sağlayan kalp olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple bir organa mü'min ve kâfir denilmesinin mümkün olmadığı gibi muti' veya asi de denilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla herhangi bir organ, iman ve küfürle nitelendirilemeyeceği gibi itaat ve isyan ile de vasıflandırılmaz. Vücut azaları bir aslın ferileridir sevap ve ikab da organa değil, organı kullanana aittir. Mümin bir kimsenin organının, kâfir bir kişiye nakledilmesinin caiz olup olmaması konusunda, kelimcilerden ziyade fıkıhçılar arasında ihtilaf vardır. Çünkü organ, iradenin emrinde layüsel bir alettir. Sorumlu, irade sahibi olan amirdir. Ayrıca, mükellefiyetin medarı, organları değil, insan ruhu olması gerekir, bu sebeple sevap ve ikabe layık olan da organ değil, ruh olmalıdır (4, 41).

2.2.5. Organ Nakli ve Şahitlik Meselesi: Vücut Üzerindeki Haklar ve Ahiret Sorumluluğu

Şahit terimi, hukuki literatürde bir davada taraflardan bağımsız olarak olay hakkında doğrudan bilgi sahibi olan ve bu bilgisini yargı sürecine aktaran kişiyi ifade etmektedir.. Kur'an-ı kerim, ahirette insanın dünyada yapmış olduğu amellerin iyilik ve kötülük olarak iki kategoride ele alınacağını ve iyilik yapanların güzel bir şekilde karşılığını alacağını ve kötülük yapanların da yaptıkları kötülüğün ceza olarak karşılığını göreceklerini bildirmektedir. Ahiretteki bu yargılama basmakalıp bir yargılama olmayıp insanın lehine ve aleyhine şahitlerin şahitliği ile gerçekleşecek olan bir yargılama olacaktır. Bu yargılamada şahitlerin öncelikle bireylerin kendisi olacağını bildiren ayette mağdur olanların kendini savunması şöyle anlatılmaktadır. *“Rabbimiz! Biz efendilerimize ve büyüklerimizi dinledik onlar da bizi saptırdı”*(42) buna karşın haklarında ithamda bulunulan sanıklar ise kendilerini şöyle savunmaktadırlar. *“Büyüklik taslayanlar hor görülenlere, “size doğru yol gösterildikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik?” “Hayır, günah işleyenler sizsiniz” deler”* (43). İslam eskatolojisinde organların şahitliği konusu, ilahi adaletin tecelli edeceği ahiret gününe dair önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Mukaddes Kitabımızda, insan bedenine ait uzuvların (el, ayak, deri, göz ve kulak gibi) kıyamet gününde sahibinin aleyhine tanıklık edeceğini açık bir şekilde beyan etmektedir. Bu ilahi beyanlar, insanın dünyada işlediği amellerin kayıt altına alındığı ve hiçbir şeyin gizli kalmayacağı gerçeğini vurgulamaktadır. *“Allah düşmanlarının ateşe doğru sevk edilecekleri gün, öncekileriyle sonrakileriyle onların hepsi bir araya getirilir. Nihayet oraya geldiklerinde vaktiyle yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik eder”*(44).

Nitekim Organlarla sahipleri arasında bu tartışma ve münakaşalar sürerken Cenabı Hak, organ sahiplerine, şu ayeti celile ile yanlış düşüncelerini kendilerine bildirmektedir: *“Derilerine, Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? diye sorarlar. “Her şeyi konuşuran Allah bizi de konuşturdu” derler. İlk önce sizi O yarattı, şimdi de yine O’na dönüyorsunuz vaktiyle siz, ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; üstelik yaptıklarınızın çoğunu Allah’ın bilmediğini sanıyordunuz”*(45). *“O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir”*(46).

Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere organların kişinin aleyhine şahitlik etmesi, dava günü dava ile ilgili hiçbir tanığın olmaması durumunda veya sanığın amel defterinde

kayıtlı olan ve üzerine atılı suçları ısrarla inkâr ederek yapmadığını iddia ettiği bir durumda gerçekleşen bir olay olduğu anlaşılmaktadır. Ayetlerin ahiret yargılamasında gerçekleşecek olan olayları anlatım insicamı dikkatle incelendiğinde nakledilen organın her iki sahibi hakkında şahitlik etmemesi gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Nakledilen organın kişinin aleyhine şahitliği söz konusu olduğu varsayımından yola çıkarak üzerine atılı suçu kabul etmeyen ve sanığa yaptıklarını ispatlayıcı bir tek organ ile değil çeşitli organlarla da aleyhte şahitlik yapıldığı anlatılmaktadır. Asıl itibarıyla kesin hesap gününde yapılanları gizlemek hususunda kişinin inkârının bir sonuç vermeyeceği anlaşılmaktadır.

2.2.6. Azaların Şahitliği: İnsan Fiilleri ve Sorumluluğun Teolojik Boyutları

Uzuvların kişinin aleyhine konuşmasını belirten ayeti kerimede öncelikle bir mucizevi durumun varlığından bahsedilmektedir. Mucize; kelime manası harikulade bir olay demektir. Mucizenin en temel özelliklerinden biri de ilahî bir kudret ile gerçekleşen fiil olmasıdır (47). Ahiret ile ilgili ayetlerden anlaşılabileceği üzere azaların şahitliği hakkında haber verilen bu olaylar öncelikle yaygın bir husus olmayıp daha çok marjinal bir durumu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra her şeyin yüce yaratıcının kontrolünde olduğu ve insanın bütün yetenek ve yetkilerinin elinden alındığı bir ortamda bu şekilde mucizevi durumların olması aklen mümkün olmaması düşünülemez. Yüce yaratıcı İsa peygamberi yeni doğmuş ve henüz birkaç saatlik iken konuşturmuştur. *“Çocuk: “Ben şüphesiz Allah’ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selam olsun”* (48) dünyada yaşanan ve olgun bir kişi gibi kendisini tanıtarak insanlara nasihat edilmesi olayı ile azaların konuşma keyfiyeti birlikte düşünüldüğünde önemli ölçüde bir fikir vermektedir.

Uzuvların şahitlik biçimi hakkında ise temelde iki yaklaşım sergilenmektedir. Kimine göre lisanı kâl iledir, kimine göre de lisan-ı hâl iledir. Güçlü bir görüşe göre, organın şahitliği ve konuşması, lisanı kalp iledir. Nitekim *“Onlar derilerine, “Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?” derler. Derileri, “Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca ona döndürülüyorsunuz?”* (49) ” *O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder”* (50).

Bir gün Peygamber (s.a.s) azı dişleri görülünceye kadar gülmüştür. Kendisinin neden güldüğünü sorulması üzerine kıyamet günü bir kul ile rabbi arasında geçen münakaşaya şahit olduğu için güldüğünü söyler ve olayı şöyle anlatır. “ Kul Allah’ın huzuruna getirilir. Hesabı görüldüğünde azaba maruz kalacağını anlayan kul “Rabbim sen kullarına zulmetmeyeceğini vaat etmedin mi?” diye sorunca yüce Allah “doğru söylüyordun” şeklinde karşılık verir. Kul durumunu sağlama almak niyeti ile benim kendimden başka bir şahidim yoktur der. Allah da: “Ben ve kiramen kâtibin melekleri şahit olarak yetmez mi?” sorar. Kulun ağzı mühürlenir azaları yaptıklarına şahitlik edince kul azalarına “yazıklar olsun size ben bu söylediklerinizi yaptığımda cahil idim” der (51). Bu naslar organların konuştuğunu ve onları konuşturanın Cenabı Hak olduğunu açıkça beyan etmektedir. Ayetle desteklenen bu yoruma göre, organın birçok kişinin aleyhinde konuşturulup suçunu itiraf etmesi normal bir hadisedir. Ayetin zahir manası esas alındığında azaların konuşması bilinen manada nutuk (konuşma); belirli sesler çerçevesinde harf ve kelimelerin anlaşılır bir şekilde diğer şahıslar tarafından işitilmesi olduğu anlaşılmaktadır ancak ayette geçen “nutuk” ifadesi Arap dil ve belagatı açısından ele alındığında mecaz manada lisan-ı hâl ile konuşmuş olmaları da muhtemeldir. Gayb âleminde yüce yaratıcı muradını (emir ve yasaklarını) Cebrail vasıtası ile kulu Muhammed’e bildirmesi vahiydir. Vahiy mahiyet olarak kalbi bir iletişim şeklidir ki azaların ahirette konuşması hususunda kalbi iletişim ağırlıklı olmakla beraber her üç iletişim şekline de uygun düşmektedir. Bu durumda nakil organın bir kişide haşır olunması, birçok kişinin aleyhinde konuşturulmasıyla çelişmez. Şu halde nakledilen organın kendi asıl bünyesinde haşır olmakla birlikte başkasının aleyhinde lisanı kâl veya lisan-ı hâl ile şahitlik yapmasının, akli ilmi ve dini açıdan hiçbir sakıncası olmayacağı rahatlıkla söylenebilir (4).

2.2.7. Organ Nakli ve Kişisel Özelliklerin Devri: Ruh-Beden İlişkisi Açısından Kelami Bir İnceleme

İslam düşünce geleneğinde insanın ontolojik yapısı, ruh ve beden bütünlüğü çerçevesinde ele alınmaktadır. Âlimlerin Kuran ve sünnet ekseninde geliştirdikleri tanımlamalara göre ruh, nurani özellikler taşıyan ve meleki bir mahiyete sahip olan metafizik bir cevherdir. Bu latif varlık, bedensel formla temas halinde bulunarak dünyevi tecrübeye katılım sağlar. Ruhun yapısal özellikleri incelendiğinde; mekânsal sınırlardan münezzeh hareket kabiliyeti, zaman-mekân engellerini aşabilme potansiyeli ve ilahi bilgiyle temas arttıkça güçlenen bir dinamizm göze çarpmaktadır. İslam kelimcileri,

ruhun bedenle olan bu geçici birlikteliğinin temel hikmetini, insanın imtihan sürecine tabi tutulması olarak açıklamaktadırlar (52). İnsan ruhu kavramı, canlılık, akıl, idrak, bilinç ve irade gibi temel nitelikleri barındıran bir cevher olarak tanımlanmaktadır. İslam düşünce geleneğine göre, insanın algı ve şuur sahibi bir varlık olabilmesi için önce biyolojik bir beden yaratılmış, ardından bu bedene ruh üflenerek onu bilinçli bir özne haline getirmiştir. Bu süreçte, canlı organizmanın oluşumuyla birlikte ruhun idrak yeteneği de devreye girmekte ve insanı diğer varlıklardan ayıran özellikler ortaya çıkmaktadır. Bireyler arasındaki farklı bilinç düzeyleri, eğilimler, karakter özellikleri ve ahlaki yapılar ise, ruhun çeşitli mertebelerde tezahür etmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (53).

Kur'an-ı Kerim'de nefis kavramı, çok boyutlu bir anlam zenginliği ile karşımıza çıkmaktadır. İslami literatürde bu terim, bazen insanın metafizik boyutunu ifade eden "ruh" anlamında, bazen de bireyin temel varlığını ve kimliğini belirten "zat" manasında kullanılmıştır. Nefsin fonksiyonel yönü incelendiğinde ise, insanı ilahi emirler karşısında sorumlu kılan bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Kur'an'da bu kavram, çeşitli ayetlerde farklı boyutlarıyla ele alınmış; kötülüğe yönelten eğilimlerden, pişmanlık duyma kapasitesine, nihayetinde iç huzura ulaşma mertebesine kadar geniş bir yelpazede tanımlanmıştır. İslam alimleri, bu çok katmanlı anlam dünyasını dikkate alarak nefsin mahiyetini ve işlevlerini sistematik bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır (54, 55, 56).

İmam Gazâlî'nin antropolojik sisteminde kalp, ruh, nefis ve akıl kavramları farklı anlam katmanlarına sahip olsalar da, tümünün ortak noktası insandaki ilahî özü ifade etmeleridir. Gazâlî, nefsi "rabbanî latife", "manevi cevher", "idrak eden halife", "hakiki insanî kimlik" ve "benliğin özü" şeklinde çok yönlü tanımlamakta ve filozofların "nefs-i nâtika" dediği kavramla bu tanımların örtüştüğünü belirtmektedir. Nefsin bedenle ilişkisini açıklarken, suyun gülün dokusuna nüfuzu veya ateşin kömürü dönüştürmesi gibi analogiler kullanarak, nefsin bedenin tamamına yayılan ve onu harekete geçiren bir güç olduğunu ifade etmektedir.

Nefsin sayısı meselesinde çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, genel kabul gören yaklaşım bir bedende tek nefsin bulunduğu yönündedir. Bu perspektife göre, insanda görülen çelişkili nitelikler ve zıt eğilimler, aynı nefsin farklı tezahürleri olarak değerlendirilmektedir. Gazâlî, bu durumu iyilik ve kötülük arasındaki mücadele bağlamında ele almakta ve hangi yönün beslenip güçlendirildiğine bağlı olarak nefsin o karakteri kazanacağını savunmaktadır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin varlık anlayışında insan, beden (cismânî vücut), nefis ve ruh olmak üzere üç temel unsurdan oluşan bir bütün olarak tanımlanır. Bedeni, mekânsal konumu ve zamansal sınırlılığı bulunan, değişim ve bozulmaya maruz kalan maddi bir form olarak açıklar. Nefis kavramını ise üç kategoride ele alır: bitkisel yaşam fonksiyonlarını yöneten nebâtî nefis, hayvansal dürtüleri kontrol eden hayvânî nefis ve idrak yeteneğine sahip aklî nefis. Özellikle aklî nefis, mutlak varlığı kavrayabilme kapasitesiyle donatılmış, günah kirlerinden arınmış ve özgür iradeyle yaratılmış ebedî bir cevher olarak tanımlanır. Bedenle geçici bir süre etkileşim halinde olsa da ondan tamamen bağımsızdır ve ölüm sonrasında küllî nefse dönüşerek varlığını sürdürür (57).

İslam âlimlerinin ruh akıl ve nefis konusundaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere insan bedenini yöneten beyin, iç duygularını düzenleyen ise akıldır. Nefis biyolojik özelliğin gerektirdiği bir olgudur. Bir beden azaları organizma olarak beyne bağlı olup kişinin iç dünyasını şekillendiren akli melekeler ve nefsi arzulardır. Ruh sayesinde algılayıcı ve bilinci olan ve bu bilincini farklı temayüllerle şekillendiren insanda kişisel hobiler, akli ve nefsi temayüle göre değişiklik gösterir ki bu durum karakter veya huy olarak kişide yansır. Somut bir yapıya sahip olan insan azası ruh akıl ve nefis üçgeninde bir alet konumuna gelmektedir. Alet konumunda olan bu aza başka birine nakledilmesi durumunda aktarılan kişide farklı bir yapıya bürünmediği gibi fonksiyonu da değişmeyeceği sonucuna varmak mümkündür.

Bir insandan diğer bir insana yapılan kalp naklinin alıcının kişiliği, ahlakı ve duyguları üzerinde hiçbir etkisi yapmaması gerekir. Zira ruhun fonksiyonu olan idrak ve şuurun vücutta kan dolaşımını sağlayan kalp ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Kalp vücutta sağlıklı bir şekilde kanın dolaşımını sağlayan bir azadır. Bilimsel olarak ortaya konulmuştur ki, kişinin şahsiyeti ve tasarrufatı, küçük küre denilen kalp ile değil, sinir sistemi ile etkilenir. Oysaki kalp, damarlara kan pompalayan, esnek adale yapılı belli bir organdır. Halbuki sempati, antipati, kıskanma, heyecan gibi duygular sinir sisteminin eseridir. Dolayısıyla bu duygular, bir organın değişmesiyle değişmezler. Kişinin icra edeceği her türlü ihtiyari faaliyet, ruhun eseridir. Dünyada görülen bütün insanî eserler dahi, beden vasıtasıyla ruhun ortaya koyduğu eserlerdir. Kendi içinde beyni taşıyan beden, ancak ruhun aleti ve itaatkâr bir hizmetçisidir (4).

2.2.8. İslam Hukukunda Haram veya Necis Maddelerle Tedavi: Meşruiyet ve Sınırlar

Dinî açıdan yüce yaratıcı eşyayı temiz ve necis olarak iki kısma ayırmaktadır. Temiz olan şeyler helal kapsamında necis olanlar ise haram kapsamında değerlendirilmiştir. İnsan hayatı gibi önemli bir konu gündeme geldiğinde özellikle haramların sınırlarında kişi lehine bir esnekliğin olduğu da müşahede edilmektedir. Haram olan şeyler insan sağlığı açısından kullanılması zorunlu bir hale geldiğinde ihtiyaç duyulan doz/miktar aşılmaksızın o haram nesnenin sağlığı koruyacak veya ihtiyacı giderip durumu stabil hale getirecek miktarda geçici olarak kullanılması yönünde Kur'an'da ayetler mevcuttur. Kur'a'nın insan merkezli olarak hayatın zorluklarına yaklaşımı İslam dininin Yüce Allah tarafından insana verdiği değeri anlama açısından manidar bir durumu oluşturmaktadır. Bir başka tanımlama şekli ile insan sağlığı tehlikeye girdiğinde Yüce Allah koymuş olduğu haramlar konusunda kendi hakkından kul lehine feragat etmesi şeklinde tezahür ederek kulun o haramı işlemesinde kula herhangi bir günah yazılmamaktadır. Bütün bu olgular temelde mecbur kalmak, haddi aşmamak ve ıslah edici olmak esaslı bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmaktadır (58).

Zorunlu durumlarda haramı helal kılan ilgili ayetler;

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (59). *“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fık (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir”* (60). *“Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir”* (61). *“Allah uğrunda hakkıyla cihad*

edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi” (62). “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir” (63).

Zorunlu durumlarda haramı helal kılan ilgili hadisler

“Ey Allah'ın Resulü, tedavi olabilir miyiz?” diye sordular. Hz. Peygamber de, “Tedavi olun. Çünkü Yüce Allah, her hastalıkla birlikte şifasını da yaratmıştır. Ancak bir hastalık müstesna; o da ihtiyarlıktır.” Buyurdu” (64). Yine, “Allah, hastalığı da şifayı da gönderdi ve her hastalık için bir şifa var etti. Tedavi olun, fakat haramla tedavi olmayın” (65).

Klasik dönem içtihatların farklı bakış açılarından dolayı, haram bir şey ile tedavi olma problemini iki kısımda ele almak daha uygun olacaktır. Birincisi; haramın yerini tutacak başka temiz ve helal bir madde bulunursa, haram ve necislerle tedavi olmak caiz olmaz görüşüdür ki helal olan temiz bir şey ile tedavi şeriatın maksadına da uygun olup, doğal olarak mübah olacaktır. İkincisi; Zaruret halinde haram olan bir şey aracılığı ile tedavinin mümkün olması durumudur. Bu konuda da yine iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Şafii, Zahiri ve Caferi ekolleri cumhuru ile bazı Hanefi bilginleri başkaca bir tedavi imkânı kalmamışsa haram olan bir şey ile mecbur kalındığı için tedavi olunmasına cevaz vermişlerdir. Azınlıkta olan bir grup ise zaruret durumu da olsa haram olan bir şeyle tedavi olunmasını caiz görmemektedir (4).

Hz. Peygamber'in haram maddelerle tedaviyi yasaklayan hadislerinin, alternatif tedavi imkânlarının mevcut olduğu durumlara hasredildiği, tıbbi zaruret hallerinde ise bu yasağın kapsam dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu yorum, özellikle helal-haram konusunda son derece titiz davranan sahâbe neslinin uygulamalarıyla desteklenmektedir. Nitekim İslam hukukçuları, "haramla tedavi olmayın" emrini iki boyutta ele almaktadır: Birincisi, saf olarak haram maddelerin kullanımı; ikincisi ise eser miktarda haram içeren karmaşık ilaç formları. Modern farmakolojik süreçlerde, maddelerin kimyasal dönüşüme uğratarak zararlı özelliklerinden arındırılması, bu ikinci kategorideki ilaçların kullanımını kolaylaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, fıkıh âlimlerinin "istihâle" (kimyasal dönüşüm) teorisi çerçevesinde yaptıkları çağdaş yorumlarla da uyum göstermektedir (66).

Bazı mezheplerin ise meseleye olumsuz baktıklarını görmekteyiz. Hanefi, Maliki, Hanbeli, Caferi ve Zeydi'ye ekolleri içtihat yürüterek, necis ve haram olan bir şey ile tedavi olmanın caiz olmadığını ifade etmiştir (4). Caferiler “şarapla, nebizle ve içinde alkollü ve başka haram bir şey bulunan bir ilaçla tedavi olmak caiz değildir”. “Allah, hastalığı da şifayı da gönderdi ve her hastalık için bir şifa var etti. Tedavi olun, fakat haramla tedavi olmayın” (67) “Ey Allah’ın kulları tedavi olunuz; Allah, verdiği her hastalığın şifasını da yaratmıştır” (68). Buna benzer hadisler, necis ve haram olan şeylerle tedavi olmak caiz değildir.

2.2.9. Canlı İnsan Parçası ile Tedavi: Fıkhi Açıdan Caiziyetin Şartları ve Sınırları

İnsan bedeni gerek canlı gerek cansız olsun fark etmeksizin saygı ve hürmete layık olarak belirlenmiştir. Bu saygınlık nedeniyle de vefat eden bir kimse dini inancının gerekleri yerine getirilerek cenaze işlemleri yapılır. Ölüye yapılan bu merasim veya dualar hemen bütün dinlerde mevcut bir uygulamadır. Son yıllarda hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere diri insan ve ölü insan bedeninden organların nakledilmesi mefhumu gelişme kaydetmiştir. Bu tedavi yönteminin gelişmesi ile insan bedeni azalarının kullanımının dini boyutu ile akla gelen soruların cevaplandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bir yanda mükerrem bir varlık olan ve dokunulmazlığı yüce yaratıcı tarafından belirlenmiş insan diğer yanda yine nakil organa ihtiyaç duyan ve yaşamı buna bağlı olan diğeri gibi mükerrem insan. Bu gibi dinî konuda tenakuz oluşturan durumlarda İslam dini canlı hayat ve yaşayan insan açısından konuya yaklaşılarak hayatın korunması tarafından bakılmasını istemektedir. Canlı insan uzuvları ile tedavi olma konusunda öncelikle belirtilmesi gereken bir husus olarak alternatifi bulunan temiz veya helal olan bir madde ile tedavinin mümkün olması durumunda insan uzuvlarıyla tedavi caiz görülmemektedir. Lakin belirtilen bu şartların bulunmaması durumunda insan parçalarından yararlanmayı İslam âlimleri insanın mükerrem yaratılmış olması veya hayatın mükerrem olması açısından ele alarak iki şekilde görüş beyan etmişlerdir (69).

İhtiyaç Durumunda Caiz Gören Yaklaşımlar; Yukarıda da belirtildiği üzere insanın hayatı ve hayatın mükerremliği açısından konuya yaklaşım sağlandığında, zaruret halinde ölmüş olan insanın beden azalarından yararlanmayı Şafii, Caferi ve Zeydi ekolleri uygun görmüşlerdir. Organ naklini caiz gören bu ekoller gerekçe olarak zaruret halini ve haram ile tedavi olmanın şarî tarafından yasaklandığını ileri sürmektedirler.

İhtiyaç Durumunda Caiz Görmeyen Yaklaşımlar; İnsan bedenî azalarından istifade etmeyi caiz görmeyenler ise insan bedeninin mükerrem olması açısından konuya yaklaşım sağlamışlardır. Bu görüşü savunanlar insanın yaratılış gereği aslen yüce bir varlık olmasından dolayı insanın uzuvlarından yararlanmayı caiz görmemektedirler. Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Zahiriler bu görüşü benimsemektedirler (4). İnsan bedenî azalarından istifade ederek tedavi olmayı caiz görmeyenler gerekçe olarak öncelikle insanın mükerrem oluşunu esas aldıktan sonra tedavinin sonucunun kesin olup olmayışı konusunda ısrar etmişlerdir. Bunun yanı sıra uygun başka bir şeyle tedavi yöntemlerinin araştırılması gerektiğini ve insanın dirisi gibi ölüsünün de saygın olduğunu ileri sürmüşlerdir.

2.2.10. Ölüden Diriye Organ Nakli: Fıkhi ve Tıbbi Boyutlar

Fakihlerin bu konuya yaklaşımı da yine ölü insan bedeninin mükerrem olup olmaması üzerinden yorumlama yapıldığı görülmektedir. Ölü insan bedenine ait azalar ile tedavi olunmasının caiz olup olmaması hakkında iki görüş belirtilmiş olmakla beraber dönemin şartları gereği küçük boyutlu operasyonlarda insan bedeninden parçaların kullanımına fakihler izin vererek tedavinin caiz olacağını dile getirmişlerdir. Bu fetvalar mahiyet olarak hastanın iyileştirebileceği kanaatine binaen hayatta olan şahsın kırılmış kemiğini ölmüş şahsın kemiği ile değiştirilebileceği veya kopmuş dişin yerine ölmüş başka bir kişiden dişin nakledilebileceği gibi meseleler organ transplantasyonlarına örnek teşkil etmektedir.

İhtiyaç Durumunda Caiz Gören Yaklaşımlar; Şafi, Caferi ve Zeydi mezhepleri, hastanın zaruret halinde olması, farklı bir iyileşme imkânı olmayışı ve bu transplantasyona adil bir hekimin karar vermesini şart koşarak organ transplantasyonunun caiz olacağı kanaatinde oldukları görülmektedir.

İhtiyaç Durumunda Caiz Görmeyen Yaklaşımlar; Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Zahiriler ise dirisinde olduğu gibi ölüsünde de insanın mükerrem bir varlık oluşu ve bedeninin saygıya layık olmasını bildiren ayetler ile haramla tedavi olmayı bildiren hadisleri delil göstererek ölü insan bedeninden transplantasyon yapılmasını caiz görmedikleri görülmektedir (4).

2.3. İslam Hukukunda Ölüm Kavramı: Geleneksel ve Modern Tanımlar ile Beyin Ölümünün Hukuki Durumu

Arapça 'da mevt, vefat ve helâk olarak isimlendirilen ölüm yaşamın zıddı olup “yaşamın sona ermesi veya ruhun bedenden ayrılması neticesinde maddî hayat kaynağının yitirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Kindî; ölümü insan tanımının tamamlayıcı ögesi olduğunu dile getirmektedir. Ölüm bütün canlılar için mukadder bir durum olmakla beraber bilhassa insanın dünyaya gelmesinin amacı yaşamak ve yaşatmaktır. Allah Teâlâ, kendi ruhundan üfleyerek yarattığı ve bilinçle donattığı insanı ebedî bir varlık olarak tasarlamış, yaşamını dünya ve ahiret şeklinde iki temel evreye ayırmıştır. Ölüm olgusu, bu ontolojik süreklilik içerisinde geçişi sağlayan ve insanı sonsuz hayata hazırlayan metafizik bir köprü vazifesi görmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu varoluşsal dönüşüm "likâullah" (Allah'a kavuşma) terimiyle ifade edilmekte olup, insanın yaratılış amacına uygun şekilde ilahi huzura yükselişini sembolize etmektedir. Bu bağlamda ölüm, insanın fani bedenden ebedî ruha geçiş sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilmekte ve eskatolojik bütünlük içerisinde anlam kazanmaktadır.

Tarih boyunca gelişen dinî ve felsefî sistemler, insanın mahiyetini anlamlandırma çabası içinde olmuştur. İslam dininin haram kıldığı hususlardan sadece biri yüce Allah'ın yüce şahsına münhasır “şirk koşulmaması” olup diğer haramların hepsi insan hayatının korunmasına yöneliktir. Hadis-i şeriflerde kişi ne kadar zorluklar içerisinde olursa olsun ölümü temenni etmemesi istenmiş, bir ayette ise ölüm musibet olarak ifade edilmiştir.

İslam hukuk sisteminde ölüm olgusu, hakiki ve hükmî olmak üzere temelde iki kategoride ele alınmakla birlikte, bazı fakihler miras hukuku bağlamında üçüncü bir tür daha belirlemişlerdir. Birinci kategoride yer alan hakiki ölüm, klinik gözlem ve tıbbi teşhis yöntemleriyle kesin olarak tespit edilebilen biyolojik ölüm halidir. İkinci tür olan hükmî ölüm ise mahkemelerin objektif hukuki delillere dayanarak bir kişi hakkında verdiği ölüm kararını ifade etmektedir. Üçüncü kategori olarak kabul edilen takdirî ölüm ise, hamile bir kadına yönelik şiddet içeren eylemler sonucunda fetüsün ölü doğması durumunu kapsamaktadır. Bu sınıflandırma, özellikle miras paylaşımı ve mal varlığının intikali gibi hukuki süreçlerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

İslam fıkhında hakiki ölüm, insan bedenini canlı kılan ruhun cesetten ayrılması şeklinde tanımlanmaktadır. Fıkıh âlimleri, ölüm anının kesin olarak belirlenmesine yönelik Kur'an ve sünnette açık hükümler bulunmaması nedeniyle, bu durumun tespitinde objektif klinik kriterleri esas almışlardır. Literatürde ölümün erken belirtileri arasında

bilinç kaybı, solunum ve dolaşımın durması, ekstremitelerin gevşemesi ve göz bebeklerinin sabitlenmesi gibi fizyolojik değişimler sayılmaktadır. Geç dönem bulgular ise vücut ısısında düşüş, postmortem hipostaz oluşumu, rigor mortis ve dekompozisyon belirtileri gibi patolojik süreçleri kapsamaktadır. Bu kriterler, fıkıh âlimlerinin tıbbi gözlem ve tecrübeler ışığında geliştirdikleri ve İslam hukukunun pratik uygulamalarında referans aldıkları bilimsel ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır (70).

Modern tıbbın beyin ölümü kriterleri ile geleneksel İslam hukukundaki ölüm tanımı arasındaki temel farklılık, beyin fonksiyonlarının tamamen kaybolmasına rağmen kardiyak aktivitenin ve solunumun yapay destekle sürdürülebilmesi gerçeğidir. Bu durum, klasik fıkıh literatüründe ölümün kesin göstergeleri olarak kabul edilen kalp atışı ve solunumun durması kriterleriyle çelişmekte olup, irade dışı refleks hareketlerin varlığı da bu ikilemi daha da belirgin hale getirmektedir. Söz konusu fizyolojik paradoks, çağdaş İslam hukukçularının organ nakli ve tedavinin sonlandırılması gibi konularda yeni içtihatlar geliştirmesini gerektiren önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır (71, 72). İslam düşünce geleneğinde ruhun temel fonksiyonel özellikleri arasında yer alan bilişsel faaliyetler (idrak, tefekkür) ve iradi eylemlerin gerçekleştirilmesi kapasitesi, beyin fonksiyonlarının tamamen kaybolması durumunda ortadan kalkmaktadır. Bu durumu temel alan çağdaş İslam âlimleri, serebral ölümün ruhun bedenden ayrılmasının objektif bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği görüşünü benimsemektedir. Söz konusu yaklaşım, ruh-beden ilişkisine dair Kur'ânî perspektif ve geleneksel fıkıh doktrinleriyle uyumlu bir şekilde, beyin ölümü kriterinin dinen makul ve geçerli olduğunu savunmaktadır. Nitekim insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerin beyin vasıtasıyla tezahür etmesi, bu yorumun dayandığı epistemolojik zemini oluşturmaktadır (73). Söz konusu görüşe karşıt pozisyon alan İslam hukukçuları, antropolojik bir perspektifle ruh-beden ilişkisinin salt nörolojik fonksiyonlarla sınırlandırılmayacağını savunmaktadır. Bu muhalif yaklaşım, ölüm olgusunun kesinleşmesi için kardiyak arrestin (kalbin tamamen durması) esas alınması gerektiğini öne sürmekte ve beyin ölümü kriterinin yeterli dini dayanağı bulunmadığını iddia etmektedir. Söz konusu görüşün temel argümanı, geleneksel fıkıh literatüründe ölüm teşhisinin her zaman dolaşım ve solunum sistemlerinin durmasına bağlanmış olmasıdır. Bu perspektif, modern tıbbın sunduğu yapay yaşam destek sistemleri karşısında dahi, ruhun bedenden ayrılma zamanının tespitinde ihtiyatlı davranılması gerektiğini vurgulamaktadır (74, 75).

Çağdaş İslam hukukçularının önemli bir kısmı, ölüm kriterleri konusunda ihtiyatlı bir tutum benimseyerek beyin ölümünü tek başına yeterli görmemektedir. Bu görüşü

savunan fakihler, kişinin hukuken ölü sayılabilmesi için kardiyopulmoner fonksiyonların (kalp ve solunum faaliyetlerinin) tamamen ve geri dönüşümsüz olarak sona ermesi gerektiğini öne sürmektedir. Söz konusu yaklaşım, yapay yaşam destek sistemleri vasıtasıyla dolaşım ve solunumun sürdürülebilmesi durumunda, kişinin teknik olarak hayatta kabul edilmesi gerektiği tezini savunmaktadır (76). *“Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık”* (77).

Kardiyak aktivitesi devam eden bir bireyin tıbben ölü kabul edilmesi, özellikle hasta yakınları açısından psikolojik olarak kabullenilmesi güç bir durum teşkil etmektedir. Yapılan sosyolojik araştırmalar, ailelerin serebral ölüm tanısına karşı temkinli bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu temkinliliğin altında yatan en önemli faktör, söz konusu kavramın organ transplantasyonu ihtiyacını karşılamak amacıyla prematüre bir şekilde geliştirilmiş yapay bir tanımlama olduğu yönündeki yaygın kanaattir. Eleştirel yaklaşımın odaklandığı temel problem ise, mekanik ventilatör desteği altında kardiyopulmoner fonksiyonların sürdürülebilir olması gerçeğidir. Bu fizyolojik devamlılık, toplumsal algıda yaşam ile ölüm arasındaki sınırın belirsizleşmesine yol açmakta ve serebral ölüm kriterlerine yönelik şüpheleri beslemektedir. (78, 79).

Çağdaş İslam hukuk literatüründe önemli bir grup âlim, ölüm kriterleri konusunda geleneksel yaklaşımı sürdürerek kalp ve solunum fonksiyonlarının tamamen durmasını esas almaktadır. Bu ekolün önde gelen temsilcileri arasında Said Ramazan el-Buti, Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd ve Abdullah el-Bessam gibi isimler yer almaktadır. Söz konusu âlimler, modern tıbbın beyin ölümü kriterini yeterli görmemekte ve bu durumdaki hastalardan organ alınmasını etik bulmamaktadırlar. Bu yaklaşımın temel dayanağı, insan hayatının sona ermesi için kardiyak arrestin kesin ve geri dönüşümsüz olarak gerçekleşmesi gerektiği yönündeki geleneksel fıkhi anlayıştır. (7, 80).

“Beyin ölümü gerçek ölümdür ”görüşü geleneksel ölüm tanımı olan kalp ölümünden farklı olarak 20.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Beyin ölümü kavramına gerek Yahudi ve Hristiyan din adamları gerekse de Müslüman âlimler ilk başta kabul etmemelerine karşın daha sonra bu mukavemet giderek zayıfladığı ve ilgili eğilimin din adamları tarafından kabul görmeye başladığı göze çarpmaktadır (81, 82).

Beyin ölümünü gerçek ölüm olarak kabul eden çağdaş İslam âlimleri, bu görüşlerini tıp alanında uzman hekimlerin ortak kanaatine dayandırmaktadır. Tıp dünyasında beyin ölümünün gerçek ölüm kabul edilmesi, bu konuda güçlü bir zann-ı galibin oluşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, tıbbî veriler ışığında beyin ölümü

gerçekleşen bir kişinin ruhunun bedeni terk ettiği varsayılabilir. Modern tıbbın bu tanımı bazı tartışmalara konu olsa da, mevcut delillerin yeterli düzeyde kabul edilmesi nedeniyle, hayatın sonlandırılması kararı bu ölçüye göre verilebilir. Ayrıca, beyin ölümü gerçekleşen bir hastanın yaşam destek ünitesine bağlı tutulmasının, tıbben ölüm sürecinin uzatılması anlamına geldiği ve kişiyi hayata döndürme amacı taşımadığı kanıtlanmıştır. Yusuf el-Karadavi, Ömer Süleyman el-Eşkar, Muhammed Süleyman el-Eşkar, Muhammed Naim Yasin, Ahmet Şerefuddin ve Arif el-Karadağı gibi âlimler, bu gerekçelerle beyin ölümünü kesin ölüm kriteri olarak benimsemişlerdir (7, 83).

2.3.1. Organ Nakli ve İslam Hukuku: Modern Dünyanın Gereklilikleri ve Dini Dayanaklar

Modern tıbbın gelişmesi, insan sağlığına dair pek çok yenilik ve çözüm sunmuş, bunlar arasında organ nakli en önemli tıbbi müdahalelerden biri olarak öne çıkmıştır. Organ nakli, yaşamı tehdit eden hastalıklar karşısında bir tedavi yöntemi olarak, hem bireylerin yaşam kalitesini artırmakta hem de hastalıkların tedavisinde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, organ naklinin İslam hukukundaki yeri ve caizliği, dini, etik ve fıkhi açıdan önemli tartışmalara yol açmaktadır.

İslam'da, bedene ve hayata verilen değer, organ nakli gibi müdahalelere yönelik yaklaşımları şekillendiren temel unsurlardan biridir. Ancak modern dünyanın tıbbi ihtiyaçları ve teknolojik imkanları, geleneksel dini delillerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Beyin ölümü gibi yeni kavramlar ve organ naklinin zorunluluğu, dini hükümlerin ve fıkhi prensiplerin, günümüzün tıbbi gelişmeleriyle nasıl uyumlu hale getirileceğini sorgulamaktadır.

Geleneksel fıkıh alimleri döneminde organ nakli meselesi zuhur etmediğinden fetvalar daha çok modern dönemdeki teknolojik gelişmelere paralel olarak ileri cerrahinin gelişmesiyle İslam dünyasında organ transplantasyon meselesi gündeme gelmiştir. Modern âlimler öncelikle konuyu Kur'an ve Sünnet ile birlikte geleneksel içtihatları harmanlayarak çözüm yoluna gitmişlerdir.

2.3.2. Muasır İslam Âlimlerinin Kadavradan Organ Nakli Konusundaki Yaklaşımları: Klasik İctihat ile Modern İhtiyaçların Birleşimi

Muasır İslam âlimleri, kadavradan organ nakli konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Klasik içtihat dönemi çerçevesinde, bu meseleye olumsuz bakan âlimler, organ naklinin İslam hukukuna aykırı olabileceğini savunmaktadır. Ancak bazı modern

âlimler, klasik içtihatları ve günümüz tıbbi ihtiyaçlarını harmanlayarak organ naklinin zaruret, insan hayatını koruma ve sağlık açısından caiz olacağı görüşünü benimsemektedirler. Bu yaklaşımlar, organ naklinin sağlık açısından bir zorunluluk haline gelmesi ve insan hayatını kurtarma amacını güderek, İslam'ın ruhuna uygun olacağı kanaatindedir.

İhtiyaç Durumunda Caiz Gören Yaklaşımlar: Organ nakli ile ilgili caizlik fetvalarını veren başlıca dini otoriteler, genellikle resmi dini kurumlar ve ilmî kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, organ naklinin İslam hukuku çerçevesinde meşru olup olmadığına dair görüşlerini, şer'i ve tıbbi gerekçeleri dikkate alarak ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda fetva veren bazı önemli kuruluşlar arasında Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu, Din İşleri Yüksek Kurulu, Kuveyt Vezareti el-Evkaf ve Ş-Şuunil-İslamiyye, Suudi Arabistan Mecmeul-Fıkhıl-İslami, Suudi Arabistan Meclis-i Heyeti Kibaril-Ulema ve Mısır Ezher Fetva Kurulu yer almaktadır. Bu kurumlar, organ naklini, insan hayatını koruma ve zaruret ilkeleri ışığında caiz görerek, sağlık alanındaki modern gereksinimlerle uyumlu bir şekilde İslam hukukunun prensipleriyle örtüştürmektedirler.

Organ naklini caiz gören muasır bilginlerin eserlerine bakıldığında konu ile ilgili yaklaşımlarını şöyle sıralamak mümkündür.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin müftüsü Muhammed Seyyid Tantavi, 1987 yılında Aynu'ş-Şems Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde düzenlenen "İnsandan Organ Nakli" konulu toplantıda, organ nakli meselesine dair İslam hukuku açısından önemli açıklamalarda bulunmuştur. Tantavi, organ naklinin caizliğini, hastaya fayda sağlayacak herhangi bir organın, kazalarda veya doğal ölüm sonucu hayatını kaybeden kişilerden alınmasının mübah olduğu görüşüyle savunmuştur. Bu bağlamda, organ nakli için ölünün varislerine ya da yetkili mercilere başvurulmasının gerekli olmadığı kanaatini ifade etmiştir. Tantavi, organ naklinin zaruret ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu tür müdahalelerin şer'an meşru olduğunu vurgulamaktadır.

Bunun yanı sıra, Tantavi, canlıdan canlıya organ nakli konusunda da aynı ilkeleri geçerli kılmaktadır. Bir doktorun güvenilir raporu doğrultusunda, organ bağışının, vericiye belirgin bir zarar vermediği ve nakledilen hastaya şifa sağlama amacı taşıdığı sürece, organ bağışının şer'an caiz olduğunu belirtmiştir. Bu bağışın, karşılık beklemezsizin (teberru) yapılmasının da doğru olduğunu ifade etmektedir. Tantavi'nin görüşleri, organ naklini modern tıbbın gereklilikleri ile İslam hukukunun temel ilkelerinin nasıl uyumlu bir şekilde birleştirilebileceğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bağdat Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Abdulkerim Zeydan, “Mecmu’atü Buhusi’l Fıkhiyye” adlı eserinde, organ nakli meselesine dair önemli görüşler sunmaktadır. Zeydan, özellikle muztarın (acil durumda olan) halini vurgulayarak, hayatını kaybetme riski taşıyan veya bir uzvunu kaybetme durumu ile karşı karşıya olan hastaların, başka bir tedavi alternatifi bulunmaması ve hastanın iyileşme umudu taşıyan bir beklenti içinde olması durumunda, ölmüş bir insanın organlarının kullanılmasını caiz görmektedir. Bu yaklaşım, organ nakli meselesinin zaruret ve hayati tehlike ilkesine dayandırıldığı bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Ezher Üniversitesi eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Şarbasi, “Yes’eluneke fid-Dini ve’l-Hayat” adlı eserinin çeşitli bölümlerinde, ölü beden üzerinde cerrahi işlemlerin (otopsi) yapılmasını ve hayattaki bir insana kan nakli yapılmasını caiz görmektedir. Şarbasi, bu tür tıbbi müdahaleleri, insan hayatının korunması ve sağlık gereksinimleri çerçevesinde değerlendirmiştir ve ilgili uygulamaların İslam hukukuna aykırı olmadığını savunmaktadır.

Cadul-Hakk Ali Cadul-Hakk, organ nakli konusundaki görüşlerini, ölünün vasiyeti ve mirasçılarının muvafakatiyle ya da sahibi belirsiz kişiler için yetkili mercilerden alınan izinle ölünün cesedinden organ alınmasının caiz olduğunu ifade etmektedir. Cadul-Hakk, organ naklinin, ölüye gösterilmesi gereken hürmetten daha üstün bir maslahat taşıdığı kanaatindedir. Bu yaklaşım, organ naklinin hayat kurtarıcı bir müdahale olarak, İslam hukukunun amaçları doğrultusunda meşru bir uygulama olduğuna işaret etmektedir.

Ahmed Ömer Haşim, organ naklini, organın vericiye zarar vermemesi ve alıcıya fayda sağlaması şartıyla şer'an caiz görmekte ve bu uygulamanın Allah katında sevap olarak değerlendirileceğini ifade etmektedir. Haşim, organ naklini, insan hayatını koruma amacına yönelik meşru bir tıbbi müdahale olarak kabul etmekte ve bu tür bir yardımın dini açıdan olumlu bir karşılık bulacağı görüşündedir.

Vehbe Zuhayli, zaruret veya İhtiyaç anında, tıbbi veya cezayı amaçları gerçekleştirmek için otopsi yapmanın caiz olacağı görüşündedir. Yine güvenilir bir doktor tarafından vericinin kesin olarak ölümü tespit edildikten sonra, kornea ve kalp gibi bazı organların başkasına nakletmesi de caiz olacağı kanaatindedir. Vehbe Zuhayli, yaşayan insanın sağlığının korunmasının ölünün bedenine verilecek zarardan daha öncelikli bir işlem olarak görmektedir.

Mahmud Nazım Nesimi, organ naklinin, ölünün şerefiyle çelişmeyeceğini savunmaktadır. Nesimi, organ nakli sırasında doktorun ve hastanın niyetinde, ölüye karşı

herhangi bir saygısızlık veya tahkir amacı bulunmadığını vurgulamaktadır. Aksine, bir organın ölünün bedeninden alınıp yaşayan birine nakledilmesi, ölüye karşı bir saygı ve hürmet göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısı, organ naklini, insan hayatını koruma amacının yanı sıra, ölünün hatırasına duyulan saygıyı da göz önünde bulunduran bir uygulama olarak sunmaktadır.

Celal Yıldırım, insandan insana kan naklinin caiz olduğu gibi, zaruri hallerde ve sahibinin izniyle insandan insana organ naklinin de caiz olduğunu ifade etmektedir. Yıldırım, organ naklini, tıbbi gereklilikler ve zaruret ilkeleri ışığında meşru bir uygulama olarak değerlendirmekte ve bu tür müdahalelerin İslam hukukuyla uyumlu olduğunu vurgulamaktadır (84).

Muhammed Selam Medkur, İslam'ın, Allah'ın kitabı ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetinde belirlenmiş kesin bir nassla çatışmadığı sürece, kişiler arasındaki maslahat ve menfaat ilişkisine müdahale etmeyeceğini belirtmektedir. Medkur, bu çerçevede, organ nakli de dâhil olmak üzere, hayatın temel esaslarına ters düşmeyen tüm uygulamaların, insanların ihtiyaç ve fayda bağlamında caiz olacağı görüşündedir. Bu yaklaşım, İslam hukukunun, insan yararını gözeten ve zaruret durumlarında esneklik tanıyan bir uygulama anlayışını yansıtmaktadır.

Ebu Sünne Ahmed Fehmi, kan naklinin belirli şartlar dâhilinde caiz olduğunu ifade etmekte, organ nakli konusunda ise vericiye fazla zarar vermediği takdirde herhangi bir sakınca bulunmadığını belirtmektedir. Fehmi, organ naklinin, vericinin sağlığını tehlikeye atmayacak ve alıcıya fayda sağlayacak şekilde gerçekleştirildiği sürece İslam hukuku açısından meşru bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır.

Muhammed Süleyman el-Aşkar, organ nakli meselesini detaylı bir şekilde inceleyerek, belirli şartlar dâhilinde bu uygulamanın caiz olduğunu ifade etmektedir. El-Aşkar, organ naklinin tıbbi gereklilikler ve zaruret ilkeleri ışığında, İslam hukukuna uygun bir şekilde gerçekleştirildiğinde meşru bir müdahale olduğunu vurgulamaktadır.

Halid Reşid el-Cemili, yapay, necis ve hayvansal organ nakli ile otogref (kişinin kendi bünyesinden yapılan doku nakli) uygulamalarını belirli şartlar altında caiz görmektedir. El-Cemili, bu tür tıbbi müdahalelerin, zaruret durumları ve insan sağlığını koruma amacına yönelik olarak İslam hukuku çerçevesinde meşru olabileceğini ifade etmektedir.

Hamedati Şebihuna Mau'l-Ayneyn, organ nakli konusunda rahim nakline şiddetle karşı çıkarken, diğer organların naklinin, hatta yaşayan bir insandan bile olsa tereddütsüz olarak caiz olduğunu ifade etmektedir. Şebihuna, organ naklinin, özellikle tıbbi zaruret

ve yaşamı koruma amacına yönelik olarak İslam hukukuyla uyumlu bir uygulama olduğunu savunmaktadır.

Ömer Süleyman el-Aşkar, ölü bir insandan organ alınmasının, ölümünden önce kendi muvafakati ve ölümünden sonra yakınlarının izniyle caiz olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, yaşayan bir insandan organ alınmasının, vericinin yaşamını tehlikeye sokmamak ve belirgin bir hastalık veya eksiklik bırakmamak şartıyla caiz olduğu kanaatindedir. El-Aşkar, organ naklinin, zaruret ve insan hayatını koruma amacına yönelik olarak meşru bir uygulama olduğuna dikkat çekmektedir (4).

Hayrettin Karaman, ölülerin vücuduna saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, ölüye saygısızlık içeren herhangi bir davranışın kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Karaman, meşru bir gerekçe ile diriden organ ve doku naklinin caiz olduğuna işaret ederek, aynı şekilde ölüden organ almanın da ölüye saygısızlık anlamına gelmeyeceğini ve manevi bir eziyet oluşturmayacağını belirtmektedir. Bu bağlamda, organ naklinin caiz olduğu kanaatindedir (85).

Muhammed Hamidullah, İslam hukuku açısından hayat kurtarmak amacıyla organ bağışının veya naklinin yapılmasında herhangi bir sınırlama olmadığını ifade etmektedir. Hamidullah, bir kişinin kendi organ veya kanını kullanmasına izin verebileceğini, ancak bunun zorla yapılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Zorla organ veya kan bağışı yapılmasının, insan haklarının ihlali olarak değerlendirileceğini belirterek, İslam'ın buna izin vermeyeceğini ifade etmektedir. Bu tür bir bağış, gönüllü ve hayır niyetiyle gerçekleştirildiğinde meşru kabul edilmektedir (86, 87).

2.3.3. Muasır Görüşler Çerçevesinde Kadavradan Organ Naklinin Meşruiyet Delilleri

Muasır İslam âlimleri, büyük ölçüde klasik içtihatların insan etinden istifade ve benzeri konularda verdikleri fetvalar çerçevesinde organ naklinin caiz olduğuna dair istidlaller (çıkarımlar) yapmışlardır. Bu yaklaşım, hem geçmişteki fıkhi anlayışların modern tıbbi gelişmelerle uyumlu hale getirilmesini sağlamakta, hem de insan hayatını koruma amacıyla organ naklinin İslam hukukunda meşru bir uygulama olduğunu savunmaktadır.

Genel delilleri:

- a) Zaruret ve Haramın İstisnası: Kur'an Ayetleri Işığında,
- b) Necis, Haram ve Tedaviye İzin Veren Hadisler,
- c) Bu Naslar ve Fıkhi Kaideler.

Klasik içtihatlar, benzer fıkhi meseleler ve deliller ışığında, organ naklinin caiz olduğu yönünde hüküm bildirmiştir.

- a) Zaruret halinde, muztarın ölü insan etini tüketebilir,
- b) İpek ve altın kullanımına izin vermek,
- c) Dirinin kırık kemiğinin, ölünün kemiğiyle kaynaştırılması,
- d) Düşen dişin yerine ölü dişinin yerleştirilmesi,
- e) Yaşayan ceninin kurtarılması amacıyla ölü kadının karnının acılması,
- f) Yaşayan ananın hayatının kurtarılma için, karnındaki ölü bebeğin parçalanarak çıkarılması,
- g) Karnındaki malın çıkarılması için, ölünün karnının yarılabilmesi.

Ayrıca şu ayet ve hadisleri de ek delil olarak göstermişlerdir:

“Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır” (88). “İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın” (89). “Kim bir Müslüman'ın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve âhirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman'ın ayıbını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur” (90, 91, 92).

2.3.4. Organ Naklini Caiz Görmeyenler

Kadavradan organ nakline cevaz vermeyenler, organ naklini bir tedavi yöntemi olarak kullanmaya karşı çıkan kişilerdir. Bu görüşler, organ naklinin İslam hukuku çerçevesinde caiz olup olmadığına dair farklı fıkhi yorumları yansıtmaktadır. Bazı âlimler, organ naklinin insan bedenine müdahale anlamına geldiği ve ölüm sonrası organların bir tür mülkiyet hakkı taşıdığı gerekçesiyle bu uygulamaya karşı çıkmaktadırlar. Bu metinde, organ nakline karşı çıkan veya bu konuda tereddüt taşıyan bazı bireysel görüşler ele alınacak ve bu görüşlerin temelleri, dini ve fıkhi perspektifler doğrultusunda incelenecektir.

Ebu Alâ el-Mevdudî, organ bağış meselesine gözlerin bağışlanması perspektifinden yaklaşmaktadır. İlk olarak, organ bağışının yalnızca gözlerle sınırlı kalmaması gerektiğini, bu uygulamanın insan vücudundaki diğer organların alımına kadar uzanabileceği endişesini taşımaktadır. İkinci olarak, ölü beden mükerrer olduğu ilkesine dayanarak, bir organın başka bir kişiye nakledilmesinin ve bu işlemle birlikte cesedin ortadan kalkmasının, ölüye gösterilen saygı ile çelişebileceğini belirtmektedir.

Mevdudî, ölü bir kişinin organlarının başka hastaların tedavisinde kullanılması durumunda, bir Müslümanın mezara gömülmesinin bile imkânsız hale geleceğini vurgulamaktadır. Bu görüş, ölü bedenine duyulan saygının ihlali ve ölüm sonrası vücudun bütünlüğünün bozulması olarak değerlendirilmiştir.

İslam Fıkıh Kurulu Üyesi olan Salih b. Feyzab b. Abdullah, Organ nakli konusunda İslam Fıkıh Kurulunun 19/28 Ocak 1985 tarihli kararına, “ölüden organ naklini caiz görmüyorum” diyerek şerh düşmüş ve imza etmiştir. Yine İslam fıkıh kurulu üyesi olan Ebubekir Ebu Zeyd de, İslam Fıkıh Kurulunun ölüden organ nakli konusu ile ilgili kararı hakkında çekimser kalarak lehte veya aleyhte bir görüş açıklamamıştır (4).

2.3.5. Muasır İslam Düşüncesinde Kadavradan Organ Naklini Caiz Görmeyen Görüşlerin Dayanakları

Geleneksel fakihler, insan vücudunun tamamının saygıya layık olduğu ilkesine dayanarak, kadavradan organ naklini caiz görmeyen görüşlerini şu delillerle temellendirmişlerdir.

- a) İnsan ölüsünün mükerremiyeti ve dokunulmazlığı esastır,
- b) “Ölünün kemiğini kırmak, dirinin kemiğini kırmak gibidir.” mealindeki hadis,
- c) Haramla tedavinin caiz değildir.
- d) Organ naklinin caiz olmadığı hakkında Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye fıkhi kaideleri:
 - “Bir zarar kendi misli ile izale olunamaz” (93). (Bir zarar, aynı miktardaki karşılığı ile giderilemez .) “Def’i mefâsid celb-i menâfi’dan evlâdır” (94). (Fesadı ortadan kaldırmak, yararı gözetmekten daha önceliklidir).
- e) Muasır bilginler, bunlara ek olarak şu hususları da delil olarak ileri sürmüşlerdir.
 - Hilkatı bozmanın caiz görülmemesi,
 - Organın haşır ve şahitlik meselesi,
 - Ölüye eziyet vermenin yasak kılınmış olması,
 - İnsanın kendi vücudu üzerinde tasarruf hakkının bulunmaması.

2.3.6. Muasır İslam Bilginlerinin Görüşleri Çerçevesinde Yaşayandan Organ Nakli: Meşruiyet ve Dayanaklar

Muasır İslam bilginleri, yaşayanlardan organ naklini genellikle tercih etmemekte, ancak ölüden organ nakline daha ılımlı bir yaklaşım sergilemektedirler.

2.3.7. Muasır İslam Dünyasında Organ Naklini Caiz Gören Kuruluşlar

Vezaretu'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye (Kuveyt), "Diriden Diriye ve Ölüden Diriye Organ Nakli"nin caiz olduğuna fetva vermiştir. Mecmeu'l-Fıkhı'l-İslamî (Suudi Arabistan) ise, "Diri veya Ölü İnsandan Organ Nakli"nin belirli şartlar altında caiz olduğuna dair bir fetva yayınlamıştır. Ayrıca, Meclisu Heyeti Kibari'l-Ulema (Suudi Arabistan), 06.11.1402/1982 tarih ve 99 sayılı kararı ile "Ölüden Diriye ve Diriden Diriye Organ Nakli ve Bağışı" konusunda organ naklinin şer'an caiz olduğuna fetva vermiştir.

2.3.8. Muasır İslam Bilginlerinin Görüşleri Çerçevesinde Organ Naklini Caiz Görenler

Mısır Müftüsü Muhammed Seyyid Tantavi, 1987 yılında Ayn-ı Şems Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde düzenlenen "İnsandan Organ Nakli" konulu toplantıda, güvenilir bir doktorun raporuna dayanarak, vericinin sağlığına ve hayatına belirli bir zarar vermeyen, hastanın iyileşmesine yardımcı olacak organ naklinin, menfaat karşılığında olmamak kaydıyla, teberra yoluyla gerçekleştirilmesinin şer'an caiz olduğunu ifade etmiştir.

Ali Cadu'l-Hak, "İnsandan İnsana Organ Nakli" konusunda, "şartları dâhilinde, kan nakli caiz görüldüğü gibi, "diriden diriye organ ve doku nakli de caizdir" demektedir.

Ahmet Ömer Haşim, Tıbbı göre organın alınması vericiye zarar vermiyor ve hastaya da yarar sağlıyorsa, bu şer'an caizdir ve dini açıdan vericinin kendi nefsinin bir başkasını tercih etmesi ve bir canın kurtulmasına veya sıhhat bulmasına sebep olması nedeniyle olarak sevabı Allah'a ait olduğunu, ancak organın maddi bir menfaat karşılığında satılmasının haram olduğu görüşündedir.

Halid Reşid Cemili, organ nakli konusunda vücuttaki çift ve tek olan organlar üzerinden değerlendirme yaparak, vericinin bedeninde yedeği bulunmayan kalp, dil ve karaciğer gibi organların naklini kesinlikle caiz görmemektedir. Ayrıca, vericinin bedeninde ikincisi bulunan ve fonksiyonları ayrı olan el veya ayak gibi çift organlardan birinin naklinin de caiz olmadığı görüşündedir.

Muhammed Süleyman Aşkar, organ naklinin vericiye zarar vermek ve ona saygısızlık yapılması gibi bazı sakıncalar taşıyabileceğini belirtmekle birlikte, İslam

Hukuk Kurulu ve İslami Araştırmalar Konseyi gibi kuruluşların belirli şartlar altında organ naklini caiz gördüklerini ifade ederek, bu görüşlere katıldığını dile getirmiştir.

Ömer Süleyman el-Aşkar, yaşayan insandan organ alınmasının, vericinin yaşamını tehlikeye sokmamak, belirgin bir hastalık veya eksikliğe yol açmamak ve organın para karşılığında satılmamak şartıyla caiz olacağı kanaatindedir.

Hamdati Şebihuna Maü'l-Ayneyn, organ naklinin hükmünün, organ türüne bağlı olarak değiştiğini belirtmektedir. Örneğin, bir kimsenin elini, gözünü, kulağını veya çift organlardan birini başkasına vermesi, insani bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu organlar, başkasını kurtarabileceği gibi, vericinin sağlığını ve yaşamını tehlikeye sokmaz ve aynı zamanda bu eylem salih bir amel olarak kabul edilir.

Abdullah Abdurrahman el-Bessam, hayatın ve organların, ilâî kelimetullah uğruna feda edilmesinin elbette caiz olduğunu ifade etmektedir. Bu görüş, dini ve toplumsal fayda gözetilerek, organ bağışını ve naklini dinen kabul edilebilir bir eylem olarak değerlendirmektedir (4).

Hayrettin Karaman, canlı vericilerin hayatları için bir tehlike teşkil etmemesi koşuluyla, organ ve doku naklinin dinen caiz olduğunu belirtmektedir. Bu görüş, organ naklinin yalnızca sağlık açısından risk taşımadığı ve vericinin yaşamını tehdit etmediği durumlarda kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir (95). Şeklinde görüş beyan etmişlerdir.

2.3.9. Muasır Görüşlere Göre Yaşayandan Organ Naklinin Caizliği: Deliller ve Hukuki Temeller

Ölüden organ nakline cevaz veren muasır İslam bilginlerinin ileri sürdükleri delillerin çoğu, yaşayandan organ nakli içinde delil olarak gösterilmiştir ve bazı yeni deliller de ilave edilmiştir.

- a) Zaruret ve Haramın İstisnası: Kur'an Ayetleri Işığında,.
- b) İyilik yapma ve başkasını kendine tercih etme (îsar) ile ilgili ayetler;
 - ✓ “Her kim birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır” (96).
 - ✓ “İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın” (97).
 - ✓ “Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler” (98).
- c) İyilik yapma ve başkasını kendine tercih etme ile ilgili hadisler;

- “Kim bir Müslüman”ın dünya sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve âhirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman”ın ayıbını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur” (99).
- “Mümin, mümin için âdeta bir bina gibi birbirini destekler.” derken parmaklarını birbirine kenetlemişti” (100).
- “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer” (101).

d) Bu naslardan kaynaklanan fikhî kaideler;

- Maslahat mefsemete galebe çalarsa, maslahat tercih edilir.
- Muztar'ın kendi bedeninden parça alıp yiyebileceği meselesine kıyas edilmesidir.
- Kan nakline kıyasen caizdir.

Bütün bu delillere göre, yaşayandan organ nakli, İslam hukukunca istenilen şartlar dâhilinde, caiz görülmüştür (4).

2.3.10. Muasır İslam Âlimlerinin Organ Naklini Caiz Görmeme Görüşlerinin Dayanakları

Yaşayandan organ naklini caiz görmeyen bazı muasır İslam bilginleri de vardır.

Ebu Sünne Ahmed Fehmi'ye göre, organ nakli hem organ alma hem de başkasına aktarma gibi iki yönlü bir meseledir. Bu çerçevede, yaşayandan organ nakli yapmak caiz değildir. Çünkü insan, hayatta olduğu sürece, normal hayatını sürdürebilmesi için organlarından hiçbirine müstağni olamaz.

Abdüsselam es-Sükkeri, prensip olarak organ nakline sıcak bakmamaktadır. Ancak zaruret durumunda ve birçok ağır şartla, kadavradan organ nakline cevaz verirken, yaşayandan organ naklini kesinlikle caiz görmemektedir.

Muhammed Muhtar Selami, organ naklinin caiz olmadığı görüşünü benimsemekte olup, her insanın organını almanın da caiz olmadığına dikkat çekmektedir.

Mevdudi, Salih b. Feyzan ve Ebu Bekir Ebu Zeyd gibi ölüden organ naklini caiz görmeyen bilginler, aynı mantıkla yaşayandan organ naklini de caiz görmemektedirler. Bu görüş, organ naklini kesin olarak reddeden bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

2.4. Yaşayandan Organ Nakli Caiz Görmeyen Muasır Görüşlerin Delilleri

- a) İnsan masumdur. Masum bir insanın, bütününe veya bir parçasını telef etmesi, kendi kendini intihar etmesi gibi haramdır.
- b) İnsanın nefsi kendisinin mülkü değildir. Şu halde, insan kendi canı veya organları üzerinde tasarruf etme hakkına sahip değildir.
- c) Organ nakli, insan cesedini bozmadır. Bu ise, haramdır.
- d) Organ nakli değiştirmektir. Bu da caiz değildir.
- e) Yaşayandan kopan parça necistir. Alıcının ibadet hayatına manidir.
- f) Her iki tarafa işkence ve cefa yapmaktır. Bu da yasaklanmıştır.
- g) Yaşayandan organ nakli, başkasının saâdeti için, kendi sağlığını ve hayatını tehlikeye sokmaktır. Bu da caiz değildir.

2.4.1. Kaynağına Göre Organ Nakli: Fıkhi, Tıbbi ve Ahlaki Delillerin İncelenmesi

Organ nakli günümüzde birkaç yoldan temin edilmektedir. Bunlar:

İnsandan organ nakli; Aynı bireyin bir organ veya dokusunun bir kısmının vücudunun başka bir yerine nakledilmesi işlemidir. Bu tür nakil, genellikle organ ya da doku kaybı yaşayan bireylerde tedavi amacıyla yapılır. Ototref, bağışıklık reddi gibi sorunlarla karşılaşmaz çünkü verici ve alıcı aynı kişidir (4).

Kadavradan Organ Nakli: Ölü bir kişiden organ alınarak başka bir kişiye nakledilir. Bu, en yaygın organ nakli yöntemidir ve ölüm kesin olarak tespit edilen bireylerden organ temin edilir.

Yapay organ nakli; İnsandaki organların işlevlerini görmesi amacıyla yönelik olarak yapay olarak laboratuvar ortamlarında tasarlanarak geliştirilen kısmi olarak da işlevsellik arz eden organlardır. Bu tür organ naklinin yapılması esas itibarıyla bir canlıdan alınmış olmaması, teknik bilgi ve beceri ile üretilmiş olması sebebiyle caizdir ve kullanılmasında bir sakınca yoktur.

Hayvandan organ nakli; Hayvandan organ nakli konusu, dini açıdan iki durum üzerinden ele alınmaktadır: eti yenilen hayvanlar ve eti yenilmeyen hayvanlar. Eti yenilen hayvanlardan organ nakli, bu hayvanların kesilerek temizlenmesi (tezkiye edilmesi) nedeniyle caizdir. Ancak, eti yenilmeyen hayvanlardan organ nakli, bu hayvanlar necis olduğundan genellikle caiz görülmez. Fakat zaruret durumunda ve başka bir çözüm bulunmaması halinde, insan hayatının korunması amacıyla İslam âlimleri, özellikle

muhtar durumu gibi istisnai durumlarda, bu tür organ naklini caiz görebilirler. Örneğin, İmam Muhammed, ihtiyaç durumunda domuzun kollarının kullanılabileceğini ifade etmiştir (102).

2.4.2. Katı Organlar ve Sıvı Organlar: Fıkhi ve Tıbbi Değerlendirme

Katı organlar, genellikle tek ve hayati organlar olarak kabul edilir ve genellikle bir insanın sağlıklı şekilde yaşamını sürdürebilmesi için hayati öneme sahiptir. Kalp, karaciğer, akciğer, dil, karaciğer, pankreas, penis, gibi organlar, genellikle bir insanın vücudunda yalnızca birer adet bulunur ve bunların kaybı kişinin hayatını sonlandırabilir. Bu nedenle, bu tür organların bir başka insana nakledilmesi fıkhi olarak genellikle caiz görülmemektedir. Çünkü bu organlar vericinin hayatını sona erdirebilir veya yaşamsal fonksiyonlarını ciddi şekilde aksatabilir.

Diğer yandan, sıvı organlar (kan, beyaz küre gibi) daha farklı bir değerlendirmeye tabi tutulur. Bu organlar, genellikle yaşamı tehdit etmez ve başka bir insana verilmesi sağlık açısından daha az risk taşır. Ayrıca, dinen bu tür organların başkasına verilmesinde sakınca bulunmamaktadır. Sıvı organların nakli, bir başkasını zor durumdan kurtarma eylemi olarak değerlendirilir ve bu tür iyiliklerin sevap ve mükâfat getirdiği kabul edilir.

Bu sebeple, katı organların nakli genellikle tıbbi ve fıkhi açıdan daha fazla risk taşırken, sıvı organların nakli dini ve sağlık açısından daha fazla kabul görmektedir.

2.4.3. Çift Organların Nakli: Fonksiyonel Değerlendirme ve Caiz Olma Durumu

İnsan vücudunda fonksiyonları ayrı ve aynı olan çift organlar bulunmakta olup, bu organların başkasına nakledilmesinin caiz olup olmadığı, vericinin sağlık durumu ve günlük yaşamındaki etkiler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çift organlar, bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için kritik olmayan, ancak fonksiyonel açıdan önemli olan organlardır. Bu organların nakli, vericinin sağlığına olabilecek zararlar göz önüne alındığında, bir başkasına nakledilmeden önce titiz bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Verici kişinin organ bağışladıktan sonra sağlık açısından bir soruna yol açacaksa ya da biyolojik olarak görünümünde bir değişiklik meydana geliyorsa (örneğin, burnun nakli), bu tür bir nakil, sahibinin izni olsa bile genellikle caiz görülmemektedir. El, ayak, parmak ve dudak gibi organlar, vericinin yaşam fonksiyonlarını aksatacak ve günlük işlevlerini engelleyecek olmasından ötürü, nakil sonrası sağlık sorunları yaratabileceği için caiz sayılmamaktadır. Bu organların bağışlanması, vericinin sağlığına zarar

vermemek ve günlük yaşamını sürdürmesine engel olmamak amacıyla dini açıdan uygun görülmemektedir.

2.4.4. Fonksiyonları Aynı Olan Çift Organların Nakli: Sağlık, Etik ve Fıkhi Değerlendirme

İnsan vücudunda bulunan ve fonksiyonları aynı olan çift organların bağışlanması, öncelikli olarak vericinin sağlığına bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bu organların nakli, vericinin sağlık açısından olumsuz etkilenmemesi ve bağış sonrası yaşamında herhangi bir engel veya zorluk oluşturmaması şartıyla caiz olup olmadığı konusunda fıkhi hüküm belirlenmiştir. Böbrek, göz ve kulak gibi çift organlar bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır.

Bu organların nakli hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı alimler, bir çift organın alınmasının, vericinin sağlığını kısa veya uzun vadede olumsuz etkileyebileceği endişesini taşımaktadır. Ancak, yaşayan insandan organ nakline cevaz veren görüşler, genellikle bu tür organların naklini caiz görmektedir. Diğer taraftan, tek ve çift organların nakli konusunda çoğu görüş, vericinin sağlığını tehlikeye atmamak adına bu tür nakilleri caiz görmemektedir.

2.5. Cinsel Özellikteki Katı Organların Nakli: Fıkhi ve Etik Değerlendirmeler

Cinsel özellikteki katı organlar, insan vücudunda genetik cinsiyetle ilişkili ve doğrudan üreme fonksiyonlarını etkileyen organlardır. Erkek ve kadın arasında anatomik farklılıklar gösteren bu organlar, yalnızca üreme sürecini değil, aynı zamanda cinsel kimlik ve sağlık üzerinde de belirleyici bir rol oynar. İslam hukukunda, cinsel organların nakli, bu organların fonksiyonu ve bireyin kimlik üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak özel bir öneme sahiptir.

Bu tür organların nakli, fıkhi açıdan önemli tartışmalar doğurmakta olup, genellikle ahlaki ve dini değerler üzerinden değerlendirilir. Naklin caiz olup olmadığı, organın fonksiyonunun korunması, bireyin cinsel kimliğine etkisi ve dini hükümler doğrultusunda titizlikle incelenmektedir. Cinsel organların nakli meselesi, bu bağlamda, sadece tıbbi ve pratik yönleriyle değil, aynı zamanda insanın manevi ve ahlaki bütünlüğüyle de doğrudan ilişkilidir.

2.5.1. Genetik Özelliği Taşımayan Cinsel Organların Nakli: Fıkhi ve Tıbbi Perspektifler

Genetik özelliği taşımayan cinsel organlar, bazı muasır İslam bilginlerine göre, penis, ferç ve tüp kanalları gibi organların nakli, parmak veya el nakli ile benzerlik göstermektedir. Çünkü bu organlar, biyolojik işlevi açısından sadece belirli fonksiyonları yerine getirir: penis, spermi aktarma işlevine sahipken, tüp kanalları da döllendikten sonra yumurtalıkları transfer etme görevi görmektedir. Ancak, Dr. Muhammed Ali el-Barr ve Dr. Talat Ahmet el-Kasbi gibi tıp uzmanlarına göre, penis ve ferçin nakli mümkün görünmemektedir, rahim ve tüplerin nakli ise yalnızca bazı hayvanlarda denenmiştir. Hatta bir kadının rahminin kızına başarıyla nakledilmesine rağmen, bu uygulamadan beklenen sonuç elde edilememiştir.

Buna rağmen, muasır İslam bilginlerinin çoğu, penis, ferç, tüpler ve rahim gibi genetik özelliği taşımayan cinsel organların naklini bazı dini ve etik gerekçelerle uygun görmemektedir. Bu tür organ nakillerinin amacı, çocuk sahibi olma, cinsel tatminin sağlanması veya estetik açıdan görünümün iyileştirilmesi gibi insani ihtiyaçlar olsa da, bu durumlar hayatî bir zaruret oluşturmaz. İslam hukukunda, zaruretlar dışında yapılan müdahalelerin haram olduğu, bu tür organ nakillerinin de helal olmadığı vurgulanmaktadır.

Özellikle, penis veya ferç nakli durumunda, cinsel ilişki sırasında ortaya çıkabilecek benzerliklerin zinaya yol açma potansiyeli, şüpheli bir durumu doğurabilir. Ayrıca, nakledilen organın başka bir kişiden olması, alıcıda psikolojik huzursuzluk yaratabilir, bu da eşler arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyebilir. Rahim nakli ise, kiralık rahim kavramına benzerliği nedeniyle çoğu İslam bilginince caiz görülmemektedir (103).

2.5.2. Genetik Özellik Taşıyan Cinsel Organların Nakli: Fıkhi Değerlendirmeler

Genetik özellik taşıyan cinsel organlar, testisler ve yumurtalıklardan oluşmaktadır ve bu organların nakli, çoğunlukla İslam âlimleri tarafından caiz görülmemektedir. Testisler, tohum üretme merkezleri olarak, yumurtalıklar ise yumurtaların depolandığı alanlar olup, bu organların nakli sırasında vericiye ait olan tohum veya yumurtalar da alıcıya geçebilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, genetik organların nakli, nesep karışıklığına (ihtilat-ı ensab) yol açma riski taşır, bu da İslam hukukunda caiz görülmemektedir.

Ancak, genetik özellik taşımayan tüp kanalları gibi organlar, genetik unsurların alıcıya geçmesi söz konusu olmadığından, zaruri bir durum söz konusu olduğunda, genetik organların temizlendikten sonra nakli caiz görülebilir. Bu tür organ nakli, tıbbi ve fıkhi şartların titizlikle gözetilmesi halinde, diğer organ nakilleri ile benzer şekilde değerlendirilebilir (4).

2.5.3. Üreme Bezlerinin Nakli: Fıkhi ve Etik Değerlendirmeler

Üreme bezlerinin nakli, üreme fonksiyonlarını gerçekleştiren organların bir kişiden diğerine aktarılması işlemidir ve İslam hukukunda önemli fıkhi ve etik tartışmalara yol açan bir konudur. Üreme bezleri, cinsel kimlik, nesep ve ahlaki sorumluluk gibi dini ve toplumsal açıdan kritik öneme sahip unsurları içerdiği için, bu tür organ nakli özel bir hassasiyetle değerlendirilmelidir.

Üreme bezlerinin nakli, genetik miras ve insan onuru gibi temel kavramlarla çelişebileceği için bazı İslam bilginleri tarafından caiz görülmemektedir. Ancak, belirli şartlar altında, bu tür organ nakli bazı İslam bilginleri tarafından meşru kabul edilebilir. Bu durum, organ naklinin dini, etik ve toplumsal yönleriyle dikkatli bir şekilde ele alınmasını gerektirir.

2.5.4. Üreme Sistemi Organlarının Nakli: İslami Hukuk ve Etik Tartışmalar

Üreme sistemi organlarının nakli, bireyin üreme yetisini yeniden kazandırmak veya korumak amacıyla rahim, yumurtalık ve testis gibi organların bir kişiden başka bir kişiye transfer edilmesi işlemidir. Modern tıbbın sunduğu imkânlarla çocuk sahibi olma arzusunu gerçekleştirmeye yönelik bu uygulama, İslam hukuku çerçevesinde önemli etik ve dini tartışmalara yol açmaktadır.

İslam hukukunda, üreme organlarının nakli, soyun korunması (hıfzün-nesl) ve mahremiyet gibi temel İslami ilkelerle doğrudan ilişkilidir. Özellikle rahim nakli, çocuğun biyolojik annesinin kim olacağı konusunda karışıklığa yol açabilir ve bu durum, soyun doğru bir şekilde belirlenmesi ilkesine aykırı olarak değerlendirilebilir. Yumurtalık veya testis nakli ise, bireyin genetik özelliklerinin başka bir kişiye aktarılması riski taşıdığı için, daha ciddi dini ve ahlaki sakıncaları gündeme getirebilir.

Üreme organlarının nakli, genellikle kişisel arzulara dayandığından, bu tür organ naklinin meşruiyeti, hayati bir zorunluluk olarak kabul edilen tıbbi müdahalelerle kıyaslanarak tartışılmaktadır.

Bununla birlikte, vericinin genetik özelliklerini aktarmayan ancak üreme sürecine dolaylı katkı sağlayan organların nakli, özellikle rahim nakli, daha az tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Rahim, embriyonun tutunması ve gelişimini sağlarken, genetik materyalin taşınmasında rol oynamaz; bu durum, söz konusu organ naklinin caizliği konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İranlı akademisyen Teshîrî, testis ve yumurtalık gibi genetik geçişin olduğu organların naklini caiz olarak görmektedir (104, 105).

2.6. Anensefalili Yeni Doğandan Organ Nakli: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme

Anensefali, beynin büyük bir kısmının gelişmediği bir doğum kusurudur ve anensefalili bebeklerin yaşam süreleri genellikle birkaç saat ile birkaç gün arasında değişmektedir. Bu durum, organ nakli için ciddi bir tıbbi ve etik soru gündeme getirmektedir. Anensefalili bebeklerden organ nakli, günümüzde hem tıbbi hem de dini açıdan önemli tartışmalar doğurmuştur. İslam hukuku açısından bu tür bir organ nakli, birkaç önemli faktör çerçevesinde değerlendirilmelidir.

İslam hukukunda, organ nakli genel olarak, yaşamı kurtarma amacı taşıyorsa caiz kabul edilir. Ancak anensefalili bir bebeğin organlarının nakli, birkaç özel husus nedeniyle farklı bir bakış açısı gerektirir. Öncelikle, anensefalili bebeklerin beyin faaliyetlerinin yokluğu, onların hayatlarının devamı açısından bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, bazı İslam alimleri, beyin ölümünün gerçekleştiği durumlarda organ naklinin meşru olduğuna dair görüş bildirmiştir. Bununla birlikte, beyin ölümünün kesinlikle tespit edilmesi gerektiği ve sadece beyin fonksiyonları durmuş olan kişilerin organlarının bağışlanabileceği vurgulanmaktadır.

Bir diğer önemli mesele, organ bağışının meşruiyetidir. Anensefalili bebekler, yaşam sürelerinin kısıtlı olmasından dolayı ölü olarak kabul edilebilirler. Ancak İslam hukukunda, ölümün kesin olarak gerçekleşmesi için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Beyin ölümünün ardından organ bağışı, kişinin ölmeden önce organ bağışına onay vermiş olması durumunda ve yaşam kurtarmaya yönelik bir amaca hizmet ediyorsa, bazı alimlerce caiz kabul edilmektedir. Bununla birlikte, organ bağışı, nesep, kimlik ve ahlaki sorumluluklar gibi İslami temel değerlerle çelişmemelidir.

Anensefalili yeni doğandan organ nakli, yaşam kurtarma amacı güttüğü takdirde İslam hukukunda belirli şartlar altında caiz kabul edilebilir. Ancak bu tür bir organ naklinde, özellikle etik ve dini sorumluluklar göz önünde bulundurularak, alimlerin farklı

görüşleri dikkate alınmalı ve her vakada titizlikle değerlendirme yapılmalıdır. Anensefalili bebeklerden organ nakli konusunda İslam hukukunun verdiği yanıt, tıbbi gelişmeler, zaruret ilkesi ve insan hayatını koruma amacına dayalı olarak şekillenmiştir.

Beyinsiz doğan bir bebekte beyin sapı ölümünün tıbben teşhis edilmesi durumunda, bu bebeğin yaşam destek ünitesine bağlı tutulması dinen sakıncalı görülmemektedir. Bu uygulamanın temel amacı, organ nakline uygun olan dokuların canlılığını koruyarak, belirli etik ve hukuki şartlar dahilinde başka hastalara nakledilmesine imkân sağlamaktır. Böylece, söz konusu organlardan başka bir hastanın faydalanabilmesi mümkün hale gelmektedir. (4, 106, 107).

2.7. Organ Bağışı ve Organ Bankası: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme

Organ bağışı ve organ bankacılığı, modern tıbbın önemli bir parçası haline gelmiş ve yaşam kurtarma amacını güden bir uygulama olarak dünya genelinde yaygınlaşmıştır. Ancak, bu uygulamalar İslam hukuku açısından önemli etik, dini ve fıkhi sorunları gündeme getirmektedir. Organ bağışının meşruiyeti ve organ bankalarının işletilmesi konusunda farklı İslam alimleri arasında çeşitli görüş ayrılıkları bulunmakta olup, bu meseleler İslam hukukunun temel ilkeleri doğrultusunda titiz bir değerlendirme gerektirmektedir.

İslam hukukunda organ bağışı, genellikle yaşamı koruma amacına dayandırılarak caiz kabul edilmiştir. İslam'ın temel prensiplerinden biri, insan hayatını korumaktır ve bu bağlamda yaşamı kurtarma amacıyla yapılan bir organ nakli, İslam'ın zaruret ilkesine uygun olarak meşru kabul edilebilir. Bununla birlikte, organ bağışının helal olması için, bağışın gönüllü ve rızaya dayalı olması gerekmektedir. İslam'da zorla organ alınması ya da ticaret amacıyla organ bağışı yapılması kesinlikle yasaktır.

Organ bankaları ise, organların belirli bir süre saklanması ve gerektiğinde uygun hastalara aktarılması amacıyla kurulan kuruluşlardır. Organ bankacılığının İslam hukukuna göre meşruiyeti, organ bağışının ve saklanması etik ve dini çerçevelere uygun şekilde yapılmasına bağlıdır. Birçok İslam alimi, organ bankalarının insan hayatını koruma amacı taşıyan bir uygulama olduğunu kabul etmekle birlikte, organların yalnızca ihtiyaç durumunda ve doğru şartlarla bağışlanıp saklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Organ ticareti, yani organların alım satımı, İslam'a aykırı olarak kabul edilmekte ve bu tür uygulamalar yasaklanmaktadır. Bununla birlikte Sukkeri, insan cesedinin ve

organlarının gömülmesinin zorunlu olduğuna dayanarak, organ bankalarının kurulmasını ve dolayısıyla organların bankalarda bekletilmesinin caiz olmadığını ileri sürmüştür (4).

Bir diğer önemli husus, organ bağışının nesep ve kimlik gibi temel İslami değerlerle ilişkili olmasıdır. Organ bağışı yapılırken, organın vericisi ve alıcısı arasında genetik bir bağlantı olmadığı sürece, nesep ve kimlikle ilgili bir sorun teşkil etmez. Ancak, özellikle üreme organlarının nakli gibi daha hassas durumlarda, İslam hukuku çeşitli kısıtlamalar getirebilir ve bu tür organların nakli genellikle caiz görülmez.

Organ bağışı ve organ bankası, İslam hukuku çerçevesinde yaşam kurtarma amacı taşıdığı sürece meşru kabul edilebilir. Ancak bu uygulamanın gönüllülük, rıza ve organ ticareti gibi etik boyutları titizlikle değerlendirilmelidir. İslam hukuku, bağış ve nakil konusundaki hükmü bireylerin dini inançları, etik değerleri ve tıbbi gereklilikler doğrultusunda yorumlamaktadır.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin organ naklini ayet ve hadis bağlamında İslam hukuku açısından verilmiş fetvalarla değerlendirilmesi ve organ nakline dini yönden bakış açılarını belirlemek amacıyla tanımlayıcı ve kesitsel olarak yapıldı.

3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Bu çalışmaya ilişkin veriler, Mayıs 2024- Ağustos 2024 tarihleri arasında Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat fakültesi lisans eğitimi gören öğrencilerden yüz yüze görüşme gerçekleştirilerek araştırmacı tarafından toplanmıştır.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Malatya İnönü Üniversitesi 2023-2024 İlahiyat fakültesinde eğitim ve öğrenim gören 1300 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada herhangi bir örneklemeye yöntemine gidilmeksizin araştırmaya alınma kriterlerine uyan tüm öğrencilere ulaşılmaya amaçlandı. Bu süreçte toplam 513 öğrenciye ulaşıldı.

Çalışmaya alınma kriterleri:

- Eğitim ve öğrenim döneminde aktif olma
- Anket formundaki soruların tümüne cevap verme
- İletişim kurabilen ve gönüllü.

3.4. Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri fiziki ortamda oluşturulan anket vasıtasıyla Mayıs 2024 ile Ağustos 2024 tarihleri arasında yüz yüze yapıldı. Verilerin bir araya getirilmesinde araştırmacı tarafından literatür taranarak oluşturulan Öğrenci Tanıtıcı Bilgi Formu (EK-4), Organ Nakline Bakış Açısına İlişkin Soru Formu (EK-4) kullanılmıştır.

3.4.1. Öğrenci Tanıtıcı Özellikler Formu (EK-4)

Tanıtıcı bilgi formunda; cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim görülen sınıfa ilişkin temel tanımlayıcı sorular yer almaktadır.

3.4.2. Öğrencilerin Organ Nakline Bakış Açısına İlişkin Soru Formu (EK-4)

Çalışmacı nezdinde kaynak dâhilinde oluşturulan bu formda organ naklinin dini acıdan verilmiş olan fetvalar ve ayet ile hadis bağlamında değerlendirilmesi ile ilgili 28 soru bulunmaktadır.

3.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma verilerinin analizinde IBM Software SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizi yapılmadan önce veriler kategorik hale getirilerek, analiz bulguları sayı ve yüzde şeklinde ifade edilmiştir.

3.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce, İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığında (EK-2) ve İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsünden (EK-5) gerekli izinler alınmıştır. Komisyon tarafından araştırmaya ilişkin etik onay alındıktan sonra gerekli diğer süreçler yürütülmüştür.

Veri toplamaya başlamadan önce araştırmaya alınma kriterlerine uyan öğrencilere onam formu yüzüne okunarak araştırma hakkında bilgi verilmiş ve son olarak araştırmaya katılmaya gönüllü olanlardan sözlü ve yazılı izin (EK-3) alınmıştır.

3.7. Araştırmanın Sınırlılığı

Araştırmanın aşağıda yer alan bazı sınırlılıkları bulunmaktadır.

- Örneklem seçimi için herhangi bir güç analizi yapılmamıştır.
- Örnekleme metodu kullanılmamıştır.

Bu sebeple sonuçlar sadece araştırmanın yapıldığı gruba genellenebilir.

4. BULGULAR

Bu bölümde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği” için gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1. İlahiyat lisans eğitimi gören öğrencilerin demografik özelliklerinin incelenmesi

<i>Cinsiyet & Sınıf</i>	Hazırlık	1.sınıf	2. sınıf	3.sınıf	4.sınıf	Toplam
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Kadın	24 (6)	76 (20)	41 (11)	95 (24)	153 (39)	389 (100)
Erkek	7 (6)	23 (19)	11 (9)	34 (27)	49 (40)	124 (100)
Toplam	31 (6)	99 (20)	52 (10)	129 (25)	202 (39)	513 (100)

İlahiyat Lisans Eğitimi Gören Öğrencilerin Demografik Özelliklerinin İncelenmesi İlahiyat Fakültesi hazırlık sınıfı dahil lisans öğrencilerinin, organ bağıışı konusuna dinî açıdan yaklaşımlarının neler olabileceği hakkında bilgi edinmek ve bu veriler çerçevesinde bir değerlendirme yapmak için gerçekleştirilen çalışmadan lisans öğrencilerinin bazı demografik özellikleri Tablo 4.1. Verilmiştir. Buna göre lisans öğrencilerin hazırlık 24 (6), 1. Sınıf 76 (20), 2.sınıf 41 (11), 3.sınıf 95 (24), 4.sınıf 153 (39) ile toplamda 389 (100) kız öğrencilerden katılım sağlanmış bununla birlikte, erkekler hazırlık 7 (6), 1. Sınıf 23 (19), 2.sınıf 11 (9), 3. sınıf 34 (27), 4. sınıf 49 (40) ile toplamda 124 (100) ankete katılmıştır. Katılım sağlayan öğrencilerin tamamı ise hazırlık 31 (6), 1. Sınıf 99 (20), 2.sınıf 52 (10), 3.sınıf 129 (25), 4.sınıf 202 (39) ile toplamda 513 (100) ulaşılmıştır. İlahiyat fakültesi hazırlık sınıfı dâhil 1.2.3.4 sınıflarında kız öğrencilerin, %76’sı kız, diğerleri ise %24’ü erkeklerden oluştuğu görülmüştür.

Tablo 4.2. Kur'an-ı Kerim ile ilgili ayetler ve ahiret

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2. sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
“ Kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Mâide Suresi 32. ayeti bağlamında organ bağışını caiz görülebilir mi?	Evet	24 (77)	76 (77)	36 (69)	83 (72)	135 (71)
	Hayır	7 (23)	23 (23)	16 (31)	32 (28)	56 (29)
Organ bağışı bir insanı yaşama bağlama anlamına geliyorsa bağış Allah tarafından takdir (Kader) edilen bir durum olur mu?	Evet	21 (68)	76 (77)	27 (52)	74 (67)	118 (66)
	Hayır	10 (32)	23 (23)	25 (48)	37 (33)	60 (34)
Müslümanın rabbine, kendine karşı görevleri olduğu gibi toplumuna karşı da görevleri vardır. Organ bağışı topluma karşı görevler kapsamına girer mi?	Evet	16 (52)	46 (47)	28 (54)	65 (57)	92 (49)
	Hayır	15 (48)	52 (53)	24 (46)	50 (43)	97 (51)
"O gün onların ağızlarını mühürleriz, elleri yaptıklarını konuşur ve ayakları da şahitlik eder" (Yasin Suresi 65) ayeti bağlamında bağışlanan organın kullanıcısı ile sahibi arasında hesap günü açısından bir ilişki olduğunu düşünülebilir mi?	Evet	16 (52)	56 (57)	30 (58)	55 (49)	90 (49)
	Hayır	15 (48)	43 (43)	22 (42)	58 (51)	92 (51)
Kur'an-ı Kerim'de "İşlenilen suçun kişiselliği ilkesi" dile getirilmektedir. "Zerre kadar kötülük yapan da kötülüğünü görecektir." (Zilzâl Suresi) Bu açıdan bakıldığında bağışlanan organ ile günah işlenmesi durumunda günahın kime kaydedileceğini düşünmektesiniz?	Organ sahibi olması sebebiyle bağışlayana günah yazılır.	16 (52)	56 (57)	30 (58)	55 (49)	90 (49)
	Bağışlanan organı gayr-ı meşru alanda kullanan kişiye yazılır.	15 (48)	43 (43)	22 (42)	58 (51)	92 (51)
"Bir gün gelecek, yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıkacaklardır." (İbrahim Suresi 48) ayeti bağlamında yeniden yaratılıştaki yeni bir fiziki ortam oluşacağı bildirilmektedir. Bu değişim, insanı ve organlarını da kapsar mı?	Evet	18 (58)	52 (53)	28 (54)	58 (54)	93 (53)
	Hayır	13 (42)	47 (47)	24 (46)	50 (46)	83 (47)
Bağışladığınız organ ile sahibi bir günah işlese bundan rahatsızlık duyar mısınız?	Evet	13 (42)	50 (51)	25 (48)	63 (53)	82 (44)
	Hayır	18 (58)	49 (49)	27 (52)	56 (47)	104 (56)

*Yüzde oranları sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin Kur'an-ı Kerim deki ayetler ve kader, topluma karşı görevler, günah kavramları ile ilgili ilişkin görüşleri

Tablo 4.2.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin Mâide Suresi 32. ayeti bağlamında organ bağışını caiz görülebilir mi hazırlık sınıfı %77'si 1.sınıf %77'i 2.sınıf %69'u 3.sınıf %72'si 4.sınıf %71'i görmekte iken, hazırlık sınıfı %23'ü 1.sınıf %23'ü 2.sınıf %31'i 3.sınıf %28'i 4.sınıf %29'u görmemektedir.

Bağış Allah tarafından takdir (Kader) olarak gören hazırlık sınıfı %68'i 1.sınıf %77'si 2.sınıf %52'si 3.sınıf %67'si 4.sınıf %66'sı olumlu belirtirken, hazırlık sınıfı %32'si 1.sınıf %23'ü 2.sınıf %48'i 3.sınıf %33'ü 4.sınıf %34'ü anlamına gelmediğini belirtmiştir.

Rabbine topluma karşı görevler arasında hazırlık sınıfı %52'si 1.sınıf %47'si 2.sınıf %54'ü 3.sınıf %57'si 4.sınıf %49'u görevler arasında sayarken, hazırlık sınıfı %48'i 1.sınıf %53'ü 2.sınıf %46'sı 3.sınıf %43'ü 4.sınıf %51'i olmadığını belirtmiştir.

Bağışlanan organın kullanıcısı ile sahibi arasında bir ilişki olduğunu düşünülebilir mi hazırlık sınıfı %52'si 1.sınıf %57'si 2.sınıf %58'i 3.sınıf %49'u 4.sınıf %49'u bağ olabileceğini ifade ederken, hazırlık sınıfı %48'i 1.sınıf %43'ü 2.sınıf %42'si 3.sınıf %51'i 4.sınıf %51'i ise sahibi arasında bir bağ kurmazlar.

Bağışlanan organ ile günah işlenmesi durumunda günahın kime kaydedileceğini noktasında hazırlık sınıfı %52'si 1.sınıf %57'si 2.sınıf %58'i 3.sınıf %49'u 4.sınıf %49'u bağışlayana günah yazılır düşünmekte iken, hazırlık sınıfı %48'i 1.sınıf %43'ü 2.sınıf %42'si 3.sınıf %51'i 4.sınıf %51'i organı gayr-ı meşru alanda kullanan kişiye yazılacağını belirtmektedir.

İnsanı ve organlarını da kapsar mı ya hazırlık sınıfı %58'i 1.sınıf %53'ü 2.sınıf %54'ü 3.sınıf %44'ü 4.sınıf %53'ü fiziki değişim olarak görmekte iken, hazırlık sınıfı %42'si 1.sınıf %47'si 2.sınıf %46'sı 3.sınıf %46'sı 4.sınıf %47'si insan ve organları üzerinde olmayacağını ifade etmektedirler.

Bağışlanan organda günah işlense rahatsızlık duyarımsınız hazırlık sınıfı %42'i 1.sınıf %51'i 2.sınıf %48'i 3.sınıf %53'ü 4.sınıf %44'ü duymayacağını ifade ederken, hazırlık sınıfı %58'i 1.sınıf %49'u 2.sınıf %52'si 3.sınıf %47'si 4.sınıf %56'sı rahatsız olmayacağını belirtmiştir.

Tablo 4.3. Hadis şerif ve beyin ölümü

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2. sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Beyin ölümü hakkında Hükmî mi veya Mecazî mi şeklinde bazı tartışmalar var. Sizin bu konuda bilginiz var mı?	Evet	8 (26)	16(16)	14 (27)	34 (28)	63 (32)
	Hayır	23 (74)	83 (84)	38 (73)	89 (72)	135 (68)
“Ölünün kemiğini kırmak diri iken kemiğini kırmak gibidir” (İbnMâce, “Cenâ’iz”, 63; EbûDâvûd, “Cenâ’iz”, 60) hadisi şerifinin anlamı nedir?	Evet	9 (29)	25 (25)	14 (27)	28 (25)	44 (25)
	Hayır	22 (71)	74 (75)	38 (73)	83 (75)	129 (75)
Müslümanın rabbine, kendine karşı görevleri olduğu gibi toplumuna karşı da görevleri vardır. Organ bağışı topluma karşı görevler kapsamına girer mi?	Evet	16 (52)	46 (47)	28 (54)	65 (57)	92 (49)
	Hayır	15 (48)	52 (53)	24 (46)	50 (43)	97 (51)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin Hadis şerif ve Beyin ölümüne ilişkin görüşleri Tablo 4.3.’de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin Beyin ölümü hakkında Hükmî mi veya Mecazî mi şeklinde bazı tartışmalar var buna evet diyenler hazırlık sınıfı %26’sı 1.sınıf %16’sı 2.sınıf %27’si 3.sınıf %28’i 4.sınıf %32’i, hazırlık sınıfı %74’ü 1.sınıf %84’ü 2.sınıf %73’ü 3.sınıf %72’i 4.sınıf %68’i beyin ölümünün mecazi olduğunu düşünmektedir.

İlahiyat lisans öğrencilerin “Ölünün kemiğini kırmak diri iken kemiğini kırmak gibidir” hadisine bakıldığında kırmanın hakiki olduğunu hazırlık sınıfı %29’u 1.sınıf %25’i 2.sınıf %27’si 3.sınıf %25’i 4.sınıf %25’i gerçek anlamda anlamışlar, hazırlık sınıfı %71’i 1.sınıf %75’i 2.sınıf %73’ü 3.sınıf %75’i 4.sınıf %75’i ise mecazi olarak belirtmiştir.

Tablo 4.4. Organ nakline bakış açıları

		Hazırlık n(%)	1.sınıf n(%)	2. sınıf n(%)	3.sınıf n(%)	4.sınıf n(%)
Bir yakınınız yaşamını yitirdiğinde onun organlarını bağışlama konusunda bir fikriniz var mı?	Evet	10 (32)	25 (25)	14 (27)	26 (21)	65 (33)
	Hayır	21 (68)	74 (75)	38 (73)	96 (79)	133 (67)
Çevrenizde organ nakli olmuş bir yakınınız veya arkadaşınız var mı?	Evet	3 (10)	18 (18)	11 (21)	20 (16)	118 (66)
	Hayır	28 (90)	81 (82)	41 (79)	103(84)	160 (81)
Organ bağışının tedavide etkili bir yöntem olup olmadığı konusunda bir görüşünüz var mıdır?	Evet	14 (45)	60 (61)	25 (48)	62 (52)	101 (52)
	Hayır	17 (55)	39 (39)	27 (52)	58 (48)	95 (48)
Siz yaşarken herhangi bir organınıza ihtiyacı olan yakınınız için canlı donör (Verici) olarak organınızı bağışlar mıydınız?	Evet	23 (74)	83 (84)	34 (65)	86 (75)	140 (79)
	Hayır	8 (26)	16 (16)	18 (35)	29 (25)	38 (21)
Organ bankası olmalı mıdır?	Evet	16 (52)	71 (72)	32 (62)	69 (62)	115 (65)
	Hayır	15 (48)	28 (28)	20 (38)	42 (38)	63 (35)
Organ nakli konusuna ülkemizde yeterince önem veriliyor mu?	Evet	5 (16)	16 (16)	18 (35)	21 (18)	35 (19)
	Hayır	26 (84)	83 (84)	34 (65)	93 (82)	150 (81)
Organ bağışına olumlu bakıyor musunuz?	Evet	24 (77)	84 (85)	43 (83)	94 (75)	149 (76)
	Hayır	7 (23)	15 (15)	9 (17)	31 (25)	48 (24)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin organ nakline bakış açıları ilişkin görüşleri Tablo 4.4.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin organlarını bağışlama konusunda bir fikriniz var mı ya hazırlık sınıfı %32'i 1.sınıf %25'i 2.sınıf %27'si 3.sınıf %21'i 4.sınıf %33'ü görüşü olduğunu ifade ederken, hazırlık sınıfı %68'i 1.sınıf %75'i 2.sınıf %73'ü 3.sınıf %79'u 4.sınıf %67'si düşünmemektedirler. Yakınınızda organ nakli olan veya arkadaşınıza hazırlık sınıfı %10'u 1.sınıf %18'i 2.sınıf %21'i 3.sınıf %16'sı 4.sınıf %19'u nakli olmasına rağmen, hazırlık sınıfı %90'ı 1.sınıf %82'i 2.sınıf %79'u 3.sınıf %84'ü 4.sınıf %81'i olmadığını belirtmişlerdir. Tedavide etkili bir yöntem olmasına hazırlık sınıfı %45'i 1.sınıf %61'i 2.sınıf %48'i 3.sınıf %52'si 4.sınıf %52'si olduğunu düşünmekte iken, hazırlık sınıfı %55'i 1.sınıf %39'u 2.sınıf %52'si 3.sınıf %48'i 4.sınıf %48'i tedavide etkili olmadığını düşünmektedir. Canlı donör (Verici) olma konusunda hazırlık sınıfı %74'ü 1.sınıf %84'ü 2.sınıf %65'i 3.sınıf %75'i 4.sınıf %79'u olumlu bakmakta iken, hazırlık sınıfı %26'sı 1.sınıf %16'sı 2.sınıf %35'i 3.sınıf %25'i 4.sınıf %21'i ise canlı donör olamayacaklarını ifade etmişlerdir. Organ bankasına yaklaşımları ise hazırlık sınıfı %52'i 1.sınıf %72'i 2.sınıf %62'i 3.sınıf %62'i 4.sınıf %65'i olmasına rağmen, hazırlık sınıfı %48'i 1.sınıf %28'i 2.sınıf %38'i 3.sınıf %38'i 4.sınıf %35'i olmasını gerekli görmüştür. Organ nakli konusuna ülkemizde yeterince önem konusuna olumlu yaklaşım hazırlık sınıfı %16'sı 1.sınıf %16'ı 2.sınıf %35'i 3.sınıf %18'i 4.sınıf

%19'u iken, hazırlık sınıfı %84'ü 1.sınıf %84'ü 2.sınıf %65'i 3.sınıf %82'i 4.sınıf %81'i yeterince önem verilmediğini görmektedir. Organ bağışına olumlu bakanlar hazırlık sınıfı %77'si 1.sınıf %85'i 2.sınıf %83'ü 3.sınıf %75'i 4.sınıf %76'sı olumlu bakmasına rağmen, hazırlık sınıfı %23'i 1.sınıf %15'i 2.sınıf %17'si 3.sınıf %25'i 4.sınıf %24'ü olumsuz görmektedirler.

Tablo 4.5. Organ nakli hakkındaki dini bilgileri

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2. sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Organ bağışı ve nakli hakkında dini bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?	Yeterli	7 (23)	12 (12)	3 (6)	14 (11)	35 (17)
	Kısmen Yeterli	7 (23)	53 (54)	27 (52)	68 (53)	106 (52)
	Yetersiz	17 (55)	34 (34)	22 (42)	47 (36)	61 (30)
	Evet	10 (32)	30 (30)	13 (25)	40 (31)	88 (44)
Organ nakli ile ilgili şimdiye kadar dini bakımından araştırma yaptınız mı?	Hayır	21 (68)	69 (70)	39 (75)	87 (68)	113 (56)
	Yine de bağışlamam	1 (3)	6 (6)	2 (4)	10 (8)	15 (8)
Organ bağışı dinen caiz olduğu konusunda fetva verilse organ bağışında bulunur musunuz?	Bağışlarım	20 (65)	56 (57)	30 (58)	55 (45)	93 (48)
	Kararsızım	9 (29)	33 (33)	18 (35)	52 (43)	68 (35)
	Hayatta iken yakınımmdan başkasına	1 (3)	4 (4)	2 (4)	4 (3)	19 (10)
	Evet	3 (1)	5 (5)	5 (10)	9 (8)	17 (9)
İran'da organ naklinin caiz görüldüğü konusunda bilginiz var mı?	Hayır	28 (90)	94 (95)	47 (90)	109 (92)	172 (91)
	Doğru	12 (39)	78 (79)	36 (69)	70 (74)	122 (74)
Organ bağışının caiz olduğu konusunda Diyanet İşleri Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetva hakkında ne düşünüyorsunuz?	Yanlış	19 (61)	21 (21)	16 (31)	25 (26)	42 (26)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin organ nakli hakkındaki dini bilgileri ilişkin görüşleri Tablo 4.5.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin dini bilgilerini yeterli olduğunu hazırlık sınıfı %23'ü 1.sınıf %12'i 2.sınıf %6'sı 3.sınıf %11'i 4.sınıf %17'si kısmen yeterli, hazırlık sınıfı %23'ü 1.sınıf %54'ü 2.sınıf %52'si 3.sınıf %53'sü 4.sınıf %52'si, yetersiz görenler ise hazırlık sınıfı %55'i 1.sınıf %34'ü 2.sınıf %42'si 3.sınıf %36'sı 4.sınıf %30'u belirtmişlerdir. Dini araştırma yapma noktasında hazırlık sınıfı %32'i 1.sınıf %30'u 2.sınıf %25'i 3.sınıf %31'i 4.sınıf %44'ü beyan ederken, hazırlık sınıfı %68'si 1.sınıf %70'i 2.sınıf %75'i 3.sınıf %68'i 4.sınıf %56'sı incelemede bulunmamışlardır. Bağışlama noktasında olumlu fetva verilse de bağışlamam diyenler hazırlık sınıfı %3'ü 1.sınıf %6'sı 2.sınıf %4'ü 3.sınıf %8'i 4.sınıf %8'i, bağışlarım hazırlık sınıfı %65'i 1.sınıf

%57'si 2.sınıf %58'i 3.sınıf %45'i 4.sınıf %48'i, karasızım diyenler hazırlık sınıfı %29'u 1.sınıf %33'ü 2.sınıf %35'ü 3.sınıf %43'ü 4.sınıf %35'i, yakınımından başkasına bağışlamam diyenler ise hazırlık sınıfı %3'ü 1.sınıf %4'ü 2.sınıf %4'ü 3.sınıf %3'ü 4.sınıf %10'u olduğu görülmektedir. İran konusunda ise hazırlık sınıfı %10'u 1.sınıf %5'i 2.sınıf %10'u 3.sınıf %8'i 4.sınıf %9'u bilgi sahibi olmalarına rağmen hazırlık sınıfı %90'ı 1.sınıf %95'i 2.sınıf %90'ı 3.sınıf %92'si 4.sınıf %91'i meselenden bilgileri olmadıklarını belirtmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetva hakkında ise hazırlık sınıfı %39'u 1.sınıf %79'u 2.sınıf %69'u 3.sınıf %74'ü 4.sınıf %74'ü doğru bulmasına rağmen hazırlık sınıfı %61'i 1.sınıf %21'i 2.sınıf %31'i 3.sınıf %26'si 4.sınıf %26'sı yanlış saymaktadır.

Tablo 4.6. Organ ile kan bağışlamak arasındaki fark

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2. sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Kan veya beyaz kan hücresi bağışı hakkında bilginiz var mı?	Evet	14 (45)	44 (44)	27 (52)	50 (41)	84 (43)
	Hayır	17 (55)	55 (56)	25 (48)	72 (59)	112 (57)
Organ bağışı ile kan bağışı arasındaki fark konusunda bilginiz var mı?	Evet	14 (45)	62 (63)	31 (60)	59 (48)	112 (57)
	Hayır	17 (55)	37 (37)	21 (40)	63 (52)	84 (43)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin organ ile kan bağışlamak arasındaki farka ilişkin görüşleri Tablo 4.6.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin kan veya beyaz kan hücresi bağışı noktasında hazırlık sınıfı %45'i 1.sınıf %44'ü 2.sınıf %52'si 3.sınıf %41'i 4.sınıf %43'ü buna karşı hazırlık sınıfı %55'i 1.sınıf %56'sı 2.sınıf %48'i 3.sınıf %59'u 4.sınıf %57'si bilgi sahibi olmadıkları, organ bağışı ile kan bağışı arasındaki fark noktasında ise hazırlık sınıfı %45'i 1.sınıf %63'ü 2.sınıf %60'ı 3.sınıf %48'i 4.sınıf %57'si görmekte iken hazırlık sınıfı %55'i 1.sınıf %37'si 2.sınıf %40'ı 3.sınıf %52'si 4.sınıf %43'ü olmadığını belirtmiştir.

Tablo 4.7. Müslüman ile gayr-i müslim (müslüman olmayan) arasındaki fark

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2. sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Organınızı gayr-i Müslim (Müslüman olmayan) birine bağışlar mısınız?	Evet	16 (52)	51 (52)	27 (52)	40 (37)	58 (32)
	Hayır	15 (48)	48 (48)	25 (48)	67 (63)	122 (68)
Ülkemizde organ nakli konusunda yurt dışında gayri Müslim olan birinden uyum olması halinde organ nakli yapılmaktadır. Bu konuda düşünceniz nedir.	Evet	18 (58)	62 (63)	33 (63)	58 (53)	99 (56)
	Hayır	13 (42)	37 (37)	19 (37)	52 (47)	78 (44)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin Müslüman ile gayr-i Müslim (Müslüman olmayan) arasındaki farklılık görüşleri Tablo 4.7.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin organınızı gayr-i Müslim (Müslüman olmayan) birine bağışlama noktasında hazırlık sınıfı %52'si 1.sınıf %52'si 2.sınıf %52'si 3.sınıf %37'si 4.sınıf %32'si olumlu bakmasına rağmen hazırlık sınıfı %48'i 1.sınıf %48'i 2.sınıf %48'i 3.sınıf %63'ü 4.sınıf %68'i bağışlamayacağını belirtmiştir. Yurt dışında gayri Müslim noktasında ise hazırlık sınıfı %58'i 1.sınıf %63'ü 2.sınıf %63'ü 3.sınıf %53'ü 4.sınıf %56'si yararlı görürken hazırlık sınıfı %42'si 1.sınıf %37'si 2.sınıf %37'si 3.sınıf %47'si 4.sınıf %44'ü katılmamıştır.

Tablo 4.8. Organ bağışı ve nakli hakkındaki bilgili kaynakları

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2.sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Organ bağışı ve nakli hakkındaki bilgililerinizi hangi kaynaklardan edindiniz? (Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz.)	Almadım	14 (25)	27 (16)	7 (9)	34 (16)	46 (14)
	Radyo/Televizyon/Sosyal Medya	11 (20)	46 (27)	34 (43)	46 (22)	66 (21)
	Gazete/Dergi/Poster veya Broşür	4 (7)	13 (8)	7 (9)	8 (4)	21 (7)
	Seminer/Konferans	4 (7)	13 (8)	5 (6)	20 (9)	30 (9)
	Üniversite	5 (9)	18 (11)	5 (6)	17 (8)	37 (12)
	Ayet/Hadis/ Dini yayınlar	6 (11)	16 (9)	7 (9)	34 (16)	53 (17)
	Dini Grup ya da cemaat	4 (7)	7 (4)	1 (1)	15 (7)	22 (7)
	Organ nakli olan yakınım/arkadaşım	2 (4)	3 (2)	1 (1)	7 (3)	1 (0)
	Bilimsel makale	3 (5)	9 (5)	2 (3)	13 (6)	18 (6)
	Sosyal Medya	2 (4)	18 (11)	10 (13)	19 (9)	25 (8)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin Organ bağışı ve nakli hakkındaki bilgili kaynakları ilişkin görüşleri Tablo 4.8.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin organ bağışı ve nakli

hakkındaki bilgileri sorulduğu zaman almadım diyenler hazırlık sınıfı %25'i 1.sınıf %16'sı 2.sınıf %9'ı 3.sınıf %16'sı 4.sınıf %14'ü, radyo/televizyon/sosyal medya yolu ile hazırlık sınıfı %20'si 1.sınıf %27'si 2.sınıf %43'ü 3.sınıf %22'si 4.sınıf %21'ialdıklarını, gazete/dergi/poster veya broşür ile hazırlık sınıfı %7'si 1.sınıf %8'i 2.sınıf %9'ı 3.sınıf %4'ü 4.sınıf %7'si, seminer/konferans ile hazırlık sınıfı %7'si 1.sınıf %8'i 2.sınıf %6'sı 3.sınıf %9'u 4.sınıf %9'ü, üniversitede ise hazırlık sınıfı %9'u 1.sınıf %11'i 2.sınıf %6'sı 3.sınıf %8'ii 4.sınıf %12'si, ayet ve hadis ile hazırlık sınıfı %11'i 1.sınıf %9'u 2.sınıf %9'u 3.sınıf %16'sı 4.sınıf %17'si, dini grup yolu ile hazırlık sınıfı %7'i 1.sınıf %4'ü 2.sınıf %1'i 3.sınıf %7'i 4.sınıf %7'i, nakli olan yakınım/arkadaşım hazırlık sınıfı %4'ü 1.sınıf %2'si 2.sınıf %1'i 3.sınıf %3'ü 4.sınıf %0, bilimsel makale ile hazırlık sınıfı %5'i 1.sınıf %5'i 2.sınıf %3'ü 3.sınıf %6'sı 4.sınıf %6'sı, sosyal medya ile hazırlık sınıfı %4'ü 1.sınıf %11'i 2.sınıf %13'ü 3.sınıf %9'u 4.sınıf %8'i kaynaklarda aldıklarını göstermektedir.

Tablo 4.9. Organ bağışı yapmanızı neler olumsuz etkiler

	Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2.sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Öldükten sonra başkalarına hayat vermek	23 (44)	82 (34)	44 (50)	86 (36)	127 (36)
İnsani görev	7 (13)	52 (22)	11 (13)	50 (21)	76 (22)
Dini Grup ve cemaatler	2 (4)	2 (1)	1 (1)	7 (3)	6 (2)
Kitle iletişim araçları ve propaganda	1 (2)	2 (1)	2 (2)	2 (1)	7 (2)
İleride benim de başıma gelebilir	9 (17)	61 (26)	19 (22)	57 (24)	82 (23)
Çevrenin etkisiyle	1 (2)	5 (2)	0 (0)	3 (1)	5 (1)
Yakın akrabalık gereği	2 (4)	18 (8)	4 (5)	16 (7)	19 (5)
Dinin emri olduğuna ikna olmam	7 (13)	17 (7)	7 (8)	18 (8)	28 (8)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin organ bağışı yapmayı düşündüğünüzde bu düşüncenizi neler etkileyebilir ilişkin görüşleri Tablo 4.9.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin öldükten sonra başkalarına hayat vermesi noktasında hazırlık sınıfı %44'ü 1.sınıf %34'ü 2.sınıf %50'si 3.sınıf %36'sı 4.sınıf %36'sı, insani görev olarak hazırlık sınıfı %13'ü 1.sınıf %22'si 2.sınıf %13'ü 3.sınıf %21'i 4.sınıf %22'si, dini grup ve cemaatlere hazırlık

sınıfı %4'ü 1.sınıf %1'i 2.sınıf %1'i 3.sınıf %3'ü 4.sınıf %2'si, kitle iletişim araçları ve propaganda hazırlık sınıfı %2'i 1.sınıf %1'i 2.sınıf %2'si 3.sınıf %1'i 4.sınıf %2'si, ileride benim de başıma gelebilir hazırlık sınıfı %17'si 1.sınıf %26'sı 2.sınıf %22'si 3.sınıf %24'ü 4.sınıf %23'ü, çevrenin etkisiyle hazırlık sınıfı %2'si 1.sınıf %2'si 2.sınıf %0 3.sınıf %1'i 4.sınıf %1'i, yakın akrabalık gereği hazırlık sınıfı %4'ü 1.sınıf %8'i 2.sınıf %5'i 3.sınıf %7'si 4.sınıf %5'i, dinin emri olduğuna ikna olmam hazırlık sınıfı %13'ü 1.sınıf %7'si 2.sınıf %8'i 3.sınıf %8'i 4.sınıf %8'i belirtmişlerdir.

Tablo 4.10. Organ bağışı yapmayı neden düşünmüyorsunuz?

		Hazırlık n (%)	1.sınıf n (%)	2.sınıf n (%)	3.sınıf n (%)	4.sınıf n (%)
Organ bağışı yapmayı düşünmüyorsanız size bunun gerekçesi nedir? (Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz)	Organların emanet oluşuna inanıyorum	7 (19)	39 (33)	23 (37)	40 (33)	65 (35)
	Biraz korkuyorum, tam güvenemiyorum	14 (39)	58 (48)	25 (40)	44 (36)	63 (34)
	Organların ahirette bize şahitlik edeceğine inanıyorum	13 (36)	16 (13)	12 (19)	26 (21)	39 (21)
	Organımı verdiğim kişi günah işlerse verdiğim uzuvdan dolayı bana günah yazılabilir	2 (6)	7 (6)	3 (5)	13 (11)	21 (11)

*Yüzde oranları her bir madde için sütun bazında sunulmuştur.

İlahiyat lisans öğrencilerin organ bağışı yapmayı neden düşünmüyorsunuz bilgili kaynakları ilişkin görüşleri Tablo 4.10.'de verilmiştir. Buna göre öğrencilerin organların emanet oluşuna inanıyorum hazırlık sınıfı %19'u 1.sınıf %33'ü 2.sınıf %37'si 3.sınıf %33'ü 4.sınıf %35'i, biraz korkuyorum, tam güvenemiyorum noktasında hazırlık sınıfı %39'u 1.sınıf %48'i 2.sınıf %40'ı 3.sınıf %36'sı 4.sınıf %34'ü, organların ahirette bize şahitlik edeceğine inanıyorum hazırlık sınıfı %36'sı 1.sınıf %13'ü 2.sınıf %19'u 3.sınıf %21'i 4.sınıf %21'i,organımı verdiğim kişi günah işlerse verdiğim uzuvdan dolayı bana günah yazılabilirdüşünesinde olanlar ise hazırlık sınıfı %6'sı 1.sınıf %6'sı 2.sınıf %5'i 3.sınıf %11'i 4.sınıf %11'i ifade etmişlerdir.

5. TARTIŞMA

İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği” bağlamında ortaya konulan bu araştırmada İlahiyat fakültesi öğrencilerinin bilgi kaynakları ve mesele hakkındaki tutumları ortaya konulup değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Organ bağış modern dönemin en önemli sorunlarından. Çeşitli hastalıklardan dolayı hastanede kısacık bir zaman içerisinde organ bekleyen ve bu yönle hayata tutunma gayreti içerisinde olan bireyler ile onların hayata tutunmasını sağlayacak donörler arasındaki bulaşamama durumu sorunu gittikçe büyötmektedir. Bu sorunun temelinde elbette dini ve kültürel bakış açısının etkili olduğu muhakkaktır. Bu iki temel sorun, bağış sayısının azlığı ve nakil bekleyenlerin beklediğı süre sorunu problemlerini beraberinde getirmekte ve sorunu zaman içerisinde daha da grift hale getirmektedir. Bu durumun ciddi bir sağık sorunu haline gelmeden çözüle bilinmesinin önündeki en temel durum kültürel değerler ve onları derinden etkileyen dini esaslardır. Bu çalışmada ortaya konan verilerle ilgili olarak daha öncede benzer çalışmalar mevcuttur.

Organ bütönlüğü ve dini inançlardan kaynaklı bir engel durumunun var olduğu görölmektedir. Bu bağlamda ortaya konan çalışmalar, dini gruplarda meydana gelecek bir bilinçlendirilmenin fedakârlık bağlamında değerlendirilmesi neticesinde organ bağış hususunda pozitif bir durumun meydana konulacağını göstermektedir. Bu durum bizim gibi dini duygunun yoğun olarak yaşandığı toplumlarda etkili bir sonuç doğuracağı hususunda bazı emareler ortaya koymuştur. Bu bilgiler çerçevesinde uzun bir zamandır dini bir müktesebata dayalı eğitim alan ilahiyat öğrencilerinin organ bakışına dini bilgi ve referans kaynaklarından hareketle nasıl bakmaktadır meselesine literatür bağlamında ele aldık.

Çalışmanın neticesinde elde edilen bulguları incelendiğinde, İlahiyat fakültesinin öğrenci profili ortaya konmuştur (Tablo 4).

Araştırma neticesinde İlahiyat öğrencilerinin demografik özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu tabloda İlahiyat öğrencilerinin cinsiyet dağılımını ve sınıf faktörler üzerinde durulmuştur. Ortaya konulan veriler neticesinde İlahiyat Fakültesinin mevcudu kız ve erkek 1300 öğrencidir. İlahiyat öğrencilerinden ankete katılan öğrencilerin 513’ünün %76’sının kız, %24’ünün erkek olduğu görölmektedir. İlahiyat öğrencilerinin %31’ni hazırlık, %99’u birinci sınıf, %52’si ikinci sınıf, %129’u üçüncü sınıf, %202’si

dördüncü sınıfta okumaktadır. Alanda yapılan çalışmalar göz önüne alındığında bu çalışmamız dışında da ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine yapılan başka çalışmalarda bulunmaktadır. Murat DENİZ tarafından “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Xenotransplantasyona Bakış Açısı”nı değerlendirilmesi tezi bulunmaktadır.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Organ bağıışı ve nakli hakkında dini bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz? Buna göre öğrencilerin dini bilgilerini yeterli olduğunu hazırlık sınıfı %23’ü 1.sınıf %12’i 2.sınıf %6’sı 3.sınıf %11’i 4.sınıf %17’si, kısmen yeterli hazırlık sınıfı %23’ü 1.sınıf %54’ü 2.sınıf %52’si 3.sınıf %53’sü 4.sınıf %52’si, yetersiz görenler ise hazırlık sınıfı %55’i 1.sınıf %34’ü 2.sınıf %42’si 3.sınıf %36’sı 4.sınıf %30’dur. Bu durum İlahiyat öğrencilerinin büyük bir kısmının meseleye vakıf olduğunu göstermektedir. Bilginin yetersizliğinin ilginç bir şekilde dördüncü sınıfa doğru arttığını görmek mümkündür. Bu durum ciddi bir sorun olarak görünmektedir.

Organ bağıışı ve nakli hakkındaki bilgilerinizi hangi kaynaklardan edindiniz? Sorusuna İlahiyat öğrencileri, Dini bilgilerini aldıkları kaynaklar hususunda hazırlık sınıfının %11- Ayet/Hadis/ Dini yayınlar cevabı %6, birinci sınıf öğrencilerinde radyo televizyon, sosyal medya cevabı %46- Ayet/Hadis/ Dini yayınlar cevabı %16, ikinci sınıflarda radyo televizyon, sosyal medya cevabı%34, Ayet/Hadis/ Dini yayınlar cevabı,%7, Üçüncü sınıflarda radyo televizyon, sosyal medya cevabı%34- Ayet/Hadis/ Dini yayınlar cevabı,%34, dördüncü sınıflarda ise %66- Ayet/Hadis/ Dini yayınlar cevabı %53, yine bu çalışmada dikkat çeken bir başka hususu dördüncü sınıfları ilahiyat fakültesi müktesebatı çerçevesinde bilgilerinin büyük bir kısmını %37 ilahiyat fakültesinden, %30’nu da seminer ve konferans tarzı bilimsel faaliyetler neticesinde elde ettiklerini söylediklerini görmekteyiz.

Organ nakli ile ilgili şimdiye kadar dini bakımından araştırma yaptınız mı? Sorusuna hazırlık sınıfı öğrencilerinin %68’nin hayır. Birinci sınıfların %57’sinin hayır, ikinci sınıfların %’79’nun hayır, üçüncü sınıfların %68’nin hayır dediğini, dördüncü sınıfların ise %56’sının hayır dediğini görmekteyiz. Bu durum ilahiyat öğrencisinin konuyla ilgilenmediğini göstermektedir.

Organ bağıışın olumlu bakıyor musunuz? İlahiyat öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun bu duruma olumlu baktığını görmekteyiz. Hazırlıkta olumluluk durumu%77 iken Dördüncü sınıfta olumluluk durumu %76’dır.

Organ bağıışı yapmayı düşündüğünüzde bu düşüncenizi neler etkileyebilir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.) İlahiyat fakültesi öğrencilerinin bu durumda

düşüncelerini öldükten sonra başkalarına hayat vermek fikrinin etkilediklerini hazırlıkta %44, dördüncü sınıfta ise %36 olarak görülmektedir.

Beyin ölümü hakkında Hüküm mü veya Meczâ mi şeklinde bazı tartışmalar var. Sizin bu konuda bilginiz var mı? Beyin ölümü hakkında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bu durum hazırlık sınıfında %74 iken dördüncü sınıfta ise %68 dir.

Organ bağışı yapmayı düşünmüyorsanız sizce bunun gerekçesi nedir? İlahiyat fakültesi öğrencileri arasında bu soruya organların ahirette bize şahitlik edeceğine inanıyorum hazırlık sınıfı %36'sı, organların emanet oluşuna inanıyorum 4.sınıf %35'i, iki şıkı üzerinde yoğunlaştıklarını görmek mümkündür.

Bir yakınınız yaşamını yitirdiğinde onun organlarını bağışlama konusunda bir fikriniz var mı? Sorusuna ilahiyat öğrencilerinin büyük bir kısmı hayır derken bu oran hazırlık sınıfında %68, dördüncü sınıfta da %67'dir.

Çevrenizde organ nakli olmuş bir yakınınız veya arkadaşınız var mı? Sorusuna ilahiyat öğrencileri, hazırlık öğrencilerinin %90'nı hayır derken dördüncü sınıfların %81 hayır demiştir.

Organ bağışı dinen caiz olduğu konusunda fetva verilse organ bağışında bulunur musunuz? Sorusuna ilahiyat fakültesi öğrencilerinin olumlu bir sonuç ortaya koyduklarını görmek mümkündür. Bu durumda hazırlık öğrencilerinin %65'i olumlu, dördüncü sınıf öğrencilerinin ise %48'i olumlu görüş beyan etmişlerdir.

Organ bağışının tedavide etkili bir yöntem olup olmadığı konusunda bir görüşünüz var mıdır? İlahiyat fakültesi öğrencilerinin hazırlık sınıfının %55'i hayır derken, dördüncü sınıf öğrencilerinin %52'si evet cevabını vermiştir.

İran'da organ naklinin caiz görüldüğü konusunda bilginiz var mı? Sorusuna ilahiyat öğrencilerinin hazırlık sınıfı %90 hayır derken dördüncü sınıf öğrencilerinin %91'i hayır demektedir.

Organ nakli konusuna ülkemizde yeterince önem veriliyor mu? Sorusuna İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin hazırlık sınıfı %84'ü hayır derken, dördüncü sınıf öğrencilerinin %81'i hayır demektedir.

Organlarınızı gayr-i Müslim (Müslüman olmayan) birine bağışlar mısınız? Sorusuna İlahiyat fakültesinin hazırlık, birinci sınıf ve ikinci sınıf öğrencilerinin %52 ile evet derken dördüncü sınıflar %68 ile hayır demişlerdir.

Sonuç olarak, şunu söylemek mümkündür. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının organ bağışı hususundaki tutumlarını besleyen bir takım

temel değerlerin olduğunu söylemek mümkündür. Ortaya konulan çalışmada görüldüğü üzere ilahiyat fakültesi ğrencilerinin büyük bir kısmının konuya yabancı olup dini kaynakların konu ile ilgili sahip olduğu mkteseattan habersizlerdir. Diğer taraftan konunun tıbbi kökenlerini bilmedikleri gibi meselenin toplum açısından öneminden de habersizlerdir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

19. yüzyılın ortalarında meydana gelen teknolojik yenilikler, tıp biliminin çeşitli alanlarında köklü değişimlere zemin hazırlamıştır. Bu dönemde mekanik vantilatörün icadı, geleneksel ölüm anlayışının yeniden tanımlanmasına neden olmuş; ölümün belirleyici unsuru olarak "beyin ölümü" kavramı kabul görmeye başlamıştır. Cerrahi müdahale tekniklerindeki gelişmelerin yanı sıra, immünsüpresyon ajanlarının (bağışıklık sisteminin tepkilerini azaltan ilaçlar) tıbbi uygulamalarda kullanılması, organ transplantasyonlarının başarıyla gerçekleştirilmesine imkân sağlamıştır.

Beyin ölümü, tıbbın teorik ve pratik olarak ortaya koyduğu bir kavram olmakla birlikte, insan hayatının korunması ve yaşamın devamının sağlanması açısından din, hukuk, sosyoloji, toplumsal eğitim ve kültürel dinamikler tarafından da ele alınmıştır. Geleneksel ölüm anlayışı, kardiyak ve respiratuvar fonksiyonların geri dönüşsüz biçimde sona ermesi temelinde şekillenmişken; modern tıpta beyin ölümü, serebrum, serebellum, beyin sapı ve orta beyin dahil olmak üzere tüm beyin yapılarının kalıcı olarak işlevsiz hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu farklı tanımlar, tıp biliminin ilerlemesiyle birlikte ölüm kriterlerinin evrimleştiğini göstermekte ve multidisipliner bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

İslam dini, dünya ve ahiret mutluluğunu esas alarak insanın dünya hayatına önem vermiş, bu bağlamda kâinatın en kıymetli varlığı (Mükerrem) olarak addetmiştir. Yaşam hakkının dokunulmazlığını benimseyerek bir kişinin öldürülmesini bütün insanlığın öldürülmesi, yine bir kişinin ölümden kurtarılmasının bütün insanlığın ölümden kurtarılması anlamına geldiğini vurgulamıştır. Kur'an-ı Kerim veya hadisi şeriflerde organ nakli ile ilgili açık bir nassın olmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber zamanında savaşta burnu kopan sahabe Afrece b. Esad,ın kopan burun yerine metalden yapay bir burun taktığı görülmektedir. Peygamber ve sahabe sonrası dönmlerde ortaya çıkan bazı problemler neticesinde klasik İslam fakihleri muztarın, ölü insanın etinden yiyebilmesi, ipek ve altın kullanılmasına izin verilmesi, kırık kemiğin ölünün kemiğine kaynaştırılması, düşen dişin yerine ölünün dişinin yerleştirilmesi, yaşayan ceninin kurtarılması için ölen annenin karnının yarılabilmesi, yaşayan ananın hayatının kurtarılması için karnındaki ölü bebeğin çıkarılabilmesi, karnındaki malın çıkarılması için ölünün karnının yarılabilmesi, gibi konuların değişik açıdan teorik olarak ele alınarak incelendiğini müşahade ediyoruz.

Fakihler arasındaki temel görüşlerin farklı olması kendi çağlarında meydana gelen tıbbi olaylara ve tıptaki gelişmelere uygun olarak kendi dönemleri çerçevesinde içtihat etmelerinde kaynaklanmaktadır. Klasik dönem fakihlerin yapmış olduğu içtihat gerekçelerini esas alarak günümüzde organ nakli konusuna modern tıbbın ve insan hayatının kutsallığı açısından bakılması gerekmektedir. Organ nakli konusu temelde İslam âlimleri tarafından ihtilaflı bir konu olmakla birlikte büyük çoğunluk bazı temel kriterler çerçevesinde caiz görmüştür.

İslâm âlimleri, şer'î hükümleri amaçları ve önem derecelerine göre "zarûriyyât", "hâciyyât", "tahsîniyyât", "maslahat" ve "isar" şeklinde bir tasnife tabi tutmuşlardır. Bu sınıflandırmada insan hayatının korunması gibi temel zorunluluklar zarûriyyât kapsamında birinci derecede öncelikli kabul edilirken, ikinci sırada hayatı kolaylaştıran ihtiyaçlar (hâciyyât) yer almaktadır. Davranışların güzelleştirilmesini ifade eden tahsîniyyât ise şer'î ölçülere uygun hareket etmeyi ve ahlaki incelikleri içerir. Fedakârlık (isar) gibi faziletler ise bu hiyerarşide son basamağı teşkil etmektedir. Bu sistematığın en önemli sonucu, toplumsal hayatta insan yaşamını ilgilendiren acil meselelerin çözümüne öncelik verilmesi gerektiğini ortaya koymasıdır.

İslam dini insanın anne karnında cenin olarak çeşitli haklarının olduğunu ve bu hakkının doğum sonrasında akli ve bedeni gelişmesine paralel olarak tedricen kazandığını ve son aşama olan rüşt halinde ise bu haklarının tamamlandığını dile getirir (108, 109).

İnsanın mükerrem yaratılmış olması, bedenin kendisine emanet olarak verilmiş olması, organlarının ahirette şahitlik edeceği gibi hususları içeren ayet ve hadisler çerçevesinde, organ nakli hakkında olumlu ya da olumsuz reylerin ortaya çıktığını müşahade ediyoruz (110).

Modern tıbbın kavram olarak ortaya koyduğu beyin ölümü ve organ nakilleri dünyada ses getirmeye başlaması ile birlikte İslam ülkeleri de yeni tanımlanan beyin ölümü kavramını din, can, akıl, mal ve neslin korunması ilkesinden hareketle, tıbbi gelişmelerle birlikte ele alan fakihler organ aktarımı alanında görüşler belirtmişlerdir.

İslam alimleri organ nakli konusuna şeriatın maksatları ve insan hayatı bağlamında yaklaşarak tedavi yöntemi ve insanlık onuru açısından, nakil olunacak organın canlıdan veya ölüden alınması açısından, nakledilecek organın vericinin genetik özelliklerini taşıması ve taşınamaması açısından ele alarak konuya açıklık getirmişlerdir (111).

Organ nakli konusunda İslam âlimleri öncelikle tedavi yöntemi olarak tıbbî ilaçlar ile tedavi yolunun denenmesi sonuç alınamaması durumunda ve başka bir tedavi yöntemi olmaması durumunda ve güvenilir bir doktorun vereceği bir rapor çerçevesinde olması

gerektiğini söylemektedirler. Eti yenilen veya yenilmeyen fark etmeksizin hayvanlardan alınacak bir uzuv ile tedavinin mümkün olması durumunda insandan organ alınmasını caiz görmemektedirler. İnsanlık onuru açısından ise maddi bir karşılık olmaksızın bağışlanması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Canlı veya ölü insandan yapılacak olan nakilde ise vericinin veya organı alınan ölünün genetik özelliklerinin nakil olana geçmemesi esasını göz önünde tutmuşlardır. İnsan neslinin karışmasına sebep olacak olan rahim gibi cinsel organların naklini caiz görmemektedirler. Bu nakil anneden kıza bile olsa caiz görülmemektedir. Bu bağlamda vücutta tek olan organların bağışlanarak canlıdan nakledilmesine cevaz vermemişlerdir. Vücutta işlevleri aynı ve ayrı olup çift olan organlarda ise organ alındıktan sonra kişinin hayatını zora sokacak ve yaşam kalitesini düşürecek bir durum oluşturacak organların naklini caiz görmemektedirler. Ölüden yapılacak nakillerde ise beyin ölümünün gerçek manada bir ölüm olduğu bağlamından hareketle; ölünün hayatta iken organlarını bağışlamış olması veya varislerinin izni ile cesede saygılı olmak ve ölçülü biçimde organların alınarak bedenin geri kalan kısmına dini vecibelerin yapılarak toprağa verilmesi kaydı ile cevaz vermektedirler.

Beyin ölümü, toplumda henüz tam anlamıyla kabul görmemiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaşam destek cihazlarına bağlı olarak solunum fonksiyonlarını sürdüren bireyler, çoğu zaman ölümün gerçekleşmediği ve hayatta olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum, beyin ölümünün doğru bir şekilde anlaşılmaması ve bu kavrama şüpheyle yaklaşılmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, beyin ölümü kavramının tıbbi otoriteler tarafından daha açık ve ikna edici bir şekilde bilimsel temellere dayandırılarak açıklanması, toplumsal kabul ve güven oluşturulmasında hayati bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Acar İ. Organ bağışının dinimizdeki yeri. Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 27, Erzurum, 2007 (92) 29,
2. Acat M. İslam Hukukuna Göre Izdırar Halinde Organ Nakli, Türkiye İlâhiyat Araştırmaları Dergisi 6/2 (Aralık 2022): (12) 670,
3. Akdemir H. Organ Naklinin Kur'an Açısından Değerlendirilmesi, Harran Ün. İlâhiyat Fak. Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 14 (91) 12,
4. Alkış A. İslam Hukuku Açısından Organ Naklinde Tartışmaya Açık Alanlar KSÜSBD cilt: 15 Sayı:2 2018 (10) 754,
5. Atkaya B. Beyin Ölümü Klinik Tanısının Konulması İle Beyin Ölümü Deklarasyonu Arasındaki Süreyi Etkileyen Faktörler, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji Ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Antalya, 2014 (101) 1,
6. Bardakoğlu A. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hak#2-fikih> (108) 140, Erişim tarihi 26.08.2023.
7. Baktır M. İslam Hukukunda Zaruret Hali, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 1981 (18) 26,
8. Beki A. İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli BEKKE Yayınları, Kayseri.1993, (4) 92, (4) 62, 64- 67,68, (4) 32,33, (4) 44, 47, (4) 217, (4) 56-59, (4) 162, (4) 171,172, (4) 177, (4) 179-182, (4) 184-185, (4) 186-190, (4) 249, (4) 255, (4) 264, (4) 283-286, (4) 290,301, (4) 304,305-309, (4) 313, (4) 319, (4) 321,322, (4) 164,130, (4) 325,
9. Berki Hikmet A. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Hikmet Yayınları 1968 (20) 21 madde, (21) madde 22, (22) madde 28, (93) madde 25, (94) madde 30,
10. Bulut Halil İ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucize> (47) Erişim tarihi 12.04.2024
11. Çalış H. Diyanet İslam Ansiklopedisi Zaruret Maddesi cilt, 44 (17) 14, Erişim tarihi 17.04.2023,
12. Çetin M. Organ Nakli Konusunda İstidlal (akıl yürütme) Edilen Hadisler ve Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı İslami İlimler Fakültesi Dergisi Tevilat 2/2 2021 (26) 214,

13. Coşkun Zirh B. Muhammed Hamidullah'ın Günümüz Fıkıh Problemlerine İlişkin Görüşleri, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2019, Kayseri (86) 45,46
14. Dönmez Kâfi İ. Diyanet İslam Ansiklopedisi Maslahat Maddesi cilt 28, (13) 79, Erişim tarihi 01.01.2024
15. Eski A. İslam Hukuku Bakımından Organ Nakli Etrafındaki Tartışmalar İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi Cilt: 5 Sayı: 2 Güz-2019 (106) 384,
16. Esen H. Diyanet İslam Ansiklopedisi Ölüm Maddesi cilt, 34 (28) 38, Erişim tarihi 01.02.2024
17. El ihtiyar li ta'lilil Muhtar c I, (101)
18. Fahrudin er-Razi Mefatihü'l Ğayb c. 21 (52) 91,
19. Gürkanlar D. Keskil Semih İ. Yoğun Bakımda Geri Dönüşsüz Beyin Hasarı Yoğun Bakım Dergisi 2007;7 (76) 431-437,
20. Görgülü Ü. Yaşam Desteğinin Kısıtlanması Ya da Sonlandırılmasının Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Marife, Yaz 2012. (79) 57,
21. Haberal M. Toroslu N. Organ Aktarma Ve Cezai Sorumluluk (80) 106,
22. Hanoğlu L. Milletlerarası Özel Hukuk Perspektifiyle Biohukuk Toplantı Sunumları Ve Tartışmalar 6-8 Eylül 2012 (29) 55,
23. Hanoğlu L. Nörolojik Açıdan Hayatın Sonu: Ölüm İSAR Yayınları 2021 (30) 140,
24. Haylamaz R. İslam Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1992 (25) 13,
25. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39872&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (1) (3) (5) (6) Erişim tarihi 06.02.2023
26. <https://sozluk.gov.tr/> (2) Erişim tarihi 06.02.2023
27. <https://www.akdenizorgannakli.net/index.php/akdeniz-organ-nakli-merkezi-kurumsal/akdeniz-organ-nakli-merkezi-hakkinda> (14) Erişim tarihi 07.05.2023
28. <https://www.trthaber.com/haber/saglik/4lu-capraz-karaciger-nakli-dunya-tip-literaturune-girdi-784852.html> (15) Erişim Tarihi 29.07.2023
29. [https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/isra-suresi-17/ayet-33/\(19\),hac-suresi-22/ayet-7/kuran-yolu-meali-5\(32\),hac-suresi-22/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1\(33\),kiyamet-suresi-75/ayet-3,4\(34\),yasin-suresi-36/ayet-78,79\(35\),nur-suresi-24/ayet23-24\(36\),taha-suresi-20/ayet-55\(37\)bakara-suresi-2/ayet-](https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/isra-suresi-17/ayet-33/(19),hac-suresi-22/ayet-7/kuran-yolu-meali-5(32),hac-suresi-22/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1(33),kiyamet-suresi-75/ayet-3,4(34),yasin-suresi-36/ayet-78,79(35),nur-suresi-24/ayet23-24(36),taha-suresi-20/ayet-55(37)bakara-suresi-2/ayet-)

- 259 (38), bakara-suresi-2/ayet-260 (39), isra-suresi-17/ayet-33 (40), ahzab-suresi-33/ayet-67/ (42), sebe-suresi-34/ayet-32 (43), fussilet-suresi-41/ayet-19,20 (44), fussilet-suresi-41/ayet-21-22 (45), nur-suresi-24/ayet-24 (46), meryem-suresi-19/ayet-30 (48),fussilet-suresi-41/ayet-21 (49), yasin-suresi-36/ayet-65 (50), yunus-suresi-10/ayet-53 (54), kiyamet-suresi-75/ayet-29 (55), fecr-suresi-89/ayet-27 (56), bakara-suresi-2/ayet-173 (59), maide-suresi-5/ayet-3 (60), enam-suresi-6/ayet-119 (61), hac-suresi-22/ayet-78 (62), bakara-suresi-2/ayet-185(63), isra-suresi-17/ayet-70 (77), maide-suresi-5/ayet-32 (88), nisa-suresi-2/ayet-176 (89), maide-suresi-5/ayet-32 (95), maide-suresi-5/ayet-2 (96), hasr-suresi-59/ayet-9 (97),
30. [https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=335\(64\), CILT=7&SAYFA=339\(65\),SAYFA=340\(66\),SAYFA=333\(67\), CILT=1&SAYFA=671\(68\), CILT=3&SAYFA=355 \(90\), CILT=3&SAYFA=355 \(98\), CILT=6&SAYFA=415 \(99\), CILT=3&SAYFA=85 \(100\), Erişim tarihi 06.06.2023](https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=335(64), CILT=7&SAYFA=339(65),SAYFA=340(66),SAYFA=333(67), CILT=1&SAYFA=671(68), CILT=3&SAYFA=355 (90), CILT=3&SAYFA=355 (98), CILT=6&SAYFA=415 (99), CILT=3&SAYFA=85 (100), Erişim tarihi 06.06.2023)
31. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00216.htm> (85) Erişim tarihi 09.03.2023
32. [https://islamansiklopedisi.org.tr/İslamda-Ölüm Maddesi cilt 34, \(74\) s.33, 35 Erişim tarihi 19.05.2023](https://islamansiklopedisi.org.tr/İslamda-Ölüm Maddesi cilt 34, (74) s.33, 35 Erişim tarihi 19.05.2023)
33. İnce İ. Diyanet İslam Ansiklopedisi Organ Nakli Maddesi cilt 33, Erişim Tarihi (8) 373, Erişim tarihi 23.08.2023
34. İslam İşbirliği Teşkilatına Bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisinin Tıbbi Konularda Fetva Usulü 2: organ nakli örneği Merve özaykal fıkıh ve biyotik 2021 (104) 157,
35. Kahraman A. Diyanet İslam Ansiklopedisi Tedavi Maddesi edilmesi cilt, 40 (24) 254, Erişim tarihi 22.05.2023
36. Kamali, M. Hashim Organ Nakli Bağlamında Modern İslam Hukukunda Zaruret Çev: Ercan ESER Bozuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi 5,5 2014 (69) 73,
37. Kanıcı M. Organ Ve Doku Nakli Amaçlı Organ Temininde Yaşanan Zorluklar, Yasal Sıkıntılar, Bu Kapsamda Ortaya Çıkan Suçlar, T.C İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009 (9) 11,
38. Karaman F. Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı , Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi s.11 cilt, 10 Sayı, Bahar 2019 (65),
39. Karaman H. İslam'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2, İstanbul, 2012 (58) 221,
40. Kaplan A. Kur'an-ı Kerim'de Ölüm Olgusu, T.C. Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, (70) 2,

41. Kaya A. Taşdelen B. Basında “Organ Nakli” Haberlerinin Sunumu Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, cilt 3 sayı 2 (8) 67,
42. Macit M. Öztaş F. “Kalbinize Bir Sorun Hayat Vermek İster mi? Kadavradan Organ Nakli ile İlgili Tutumlar, Tıp ve Toplum (İnternet Gazete Haberleri Üzerinden Bir İnceleme)”, İLTED, Erzurum 2016/1, sayı: 45, s. 27-44 132 (83) 31,
43. Özdemir M. İslam Hukukuna Göre Beden Üzerinde Tasarruf ve Organ Nakli Doktora Tezi, 2017, (7) 17, 22, (7) 77, (7) 30, (7) 23, 24, (7) 224,
44. Özdemir M. Fıkıh ve Biyoetik İslam Hukuku Bakımından Tıbbi Konularda Karar Verme Süreci –2 İSAR Yayınları, 2021, (103) 160-162,
45. Özer H. Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı Yeni Tıbbi Teknolojiler Bağlamında Ölüm Algısının Dönüşümü: Beyin Ölümü Çerçevesinden Değerlendirilme, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, (81) 11,
46. Özer H. “Kalbi Atan Kadavralar”/”Sıcak Ölüler”: Modern Dönemde Ölümün Yeniden Tanımlanma Gereksinimine İlişkin Sosyo-Kültürel Bir İnceleme, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, (82) 45,
47. Peynirci G. İslam hukuku Tıp Mukayesesinde Ölümün Tanımlanması Ve Organ Nakli Yaklaşımlarına Etkisi, 2021, (75) 70-72,
48. Sarıdağ Hazel Ateş B. Organ Ve Doku Naklinde Yaşanan Hukuki Sorunlar, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021, (11) 140,
49. Sazihani A. Beyin Ölümü (Gönüllü Olmayan Pasif Ötanazi) ve Fıkhi-Hukuki Sonuçları Misbah Sonbahar ,2014, Yıl: 3, Sayı: 9 (73) 170,
50. Şahin Zeliha N. İslam Hukuku Ve Biyoetik (Sorumluluk Ve Özerklik Ekseninde Biyoetik Tartışmalar), TC. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta 2013 (102) 88,
51. Şener M. İslam Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme, Dokuz Eylül üniversitesi yayınları, 1992, (23)142,
52. Taberi Tefsiri fussilet 21. Tefsiri (51),
53. Topbaş E. Bingöl G. Türkiye’de Kadavra Dönörden Gerçekleştirilen Organ Nakline Etki Eden Faktörler Amasya Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Amasya, Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 2016 ,Temmuz - Aralık 2. Sayı 77 (78) s.80,

54. Toprak S. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasir> maddesi cilt,16 (27) 416,417, Erişim tarihi 12.01.2024
55. Toprak S. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasir> maddesi cilt,16 (31) 416,417, Erişim tarihi 12.01.2024
56. Uludağ S. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nefis> (57) Erişim tarihi 25.04.2024
57. Uludağ Ö. Derleme Beyin Ölümü Tanısının Önemi Adıyaman üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi 2015;1(1):34 (72) 35,
58. Uzunpostalcı M. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenin> (107) 309, Erişim tarihi 16.01.2024.
59. Ünverdi M. Yeniden Dirilişin Keyfiyeti Açısından Organ Nakli, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2015 cilt 15, Sayı 1, 2015 (109) 4,
60. Yaman A. İslam Hukuku Açısından Organ Nakli Ve Beyin Ölümü, 2014 (105) 31,
61. Yavuz Şevki Y. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh> (53) Erişim tarihi 17.04.2024
62. Zambak M. Tıbbi, Sosyal Ve Sağlık Çalışanları Açısından Organ Nakli, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Hastane Ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014 (87) 33,
63. Zeydan A. Çev. Karaman H. Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi Dini, İlmi, Edebi Mesleki Aylık Dergisi Cilt 8 Sayı 6 Kasım, Aralık İslam Hukukunda Zaruret hali 1974 (16) 330,
64. Yıldız S. Beyin Ölümü Kavramının Etik Temellendirme Yöntemlerinden “*Teolojik Temellendirme*” Perspektifinden Değerlendirilmesi: Geleneksel Derleme Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Yaşlı Bakım Programı, Eskişehir, Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi Türkiye Klinikleri J Med Ethics. 2022;30(2):189-98 (110)137 189,
65. Yıldırım C. https://www.islamiokul.com/kutuphane/kuran/kuranahkami/095.htm?utm_source=chatgpt.com#_ftn4 (84) Erişim tarihi 17.07.2024

EKLER

EK-1. Özgeçmiş

Adı Soyadı: Erkan KARTAL

Eğitim

Orta Öğretim: Malatya İmam Hatip Lisesi (1999)

Ön lisans: Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat (Ön lisans) (2007)

Lisans: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2014)

İş Deneyimi

Mayıs 2005 Diyanet İşleri Başkanlığı Malatya İl Müftülüğünde İmam Hatip olarak başladım.

Seminerler ve Kurslar

- ✓ Pedagogik Formasyon Eğitim Sertifikası (2015)
- ✓ Malatya İl Müftülüğü Tashih-i Huruf Kursu (2010)
- ✓ Gençlere Yönelik Din Hizmetlerini Yerelde Yürüten Personle Yönelik Hizmet İçi Eğitim Semineri (2017)
- ✓ GSB yurtlarında gençlere manevi danışmanlık (2017)
- ✓ İl Gençlik Koordinatörleri Hizmet İçi Eğitim Semineri (2019)
- ✓ Temel İnsan Hakları Eğitimi (2021)

EK-2. Etik Kurul

E.443244-3-19/05/2024-E.443244

Etik Kurul Otomasyonu

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu					
Oturum Tarihi : 16-05-2024		Oturum Sayısı : 9		Karar Sayısı : 3	
Etik Açısından Uygun					
Çalışma Adı		İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği			
Araştırmacılar		Yüksek lisans Öğrencisi Erkan KARTAL (Yürütücü) Dr.Öğretim Üyesi SERDAR KARAKAŞ (Danışman)			
Başkan					
Prof.Dr. Hakan ÖZDEMİR					
Kurul Üyeleri					
Kullanıcı pınar özbay				Prof.Dr. Yusuf BATAR	
Prof.Dr. Mehmet ÖNAL				Prof.Dr. Bilal ALTAY	
Prof.Dr. Mehmet GÜNGÖR				Prof.Dr. Süleyman ÇALDAK	
Prof.Dr. Lutfiye ÖZDEMİR					

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
etik.inonu.edu.tr/otomasyon/https://turkiye.gov.tr/ebd?ek=3637&eD=BSAA5YA0K9&eS=443244 adresinden yapılabilir.

1/1

EK-3. Onam Formu

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ETİK KURULU

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizleri, Erkan KARTAL tarafından yürütülen *“İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği”* başlıklı bilimsel araştırmaya katılmaya davet ediyoruz. Bu çalışmanın amacı, toplumda dini rehberlik rolü üstlenen ilahiyat öğrencilerinin organ nakline yönelik tutumlarını ve bu tutumların toplumsal etkilerini analiz etmektir. Araştırma kapsamında sizden, yaklaşık 15 dakikanızı ayırarak bir anket formunu doldurmanız beklenmektedir. Çalışmaya katılması öngörülen kişi sayısı yaklaşık 350-400 arasında planlanmaktadır. Katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi adına, anket sorularını içtenlikle ve herhangi bir dış yönlendirme ya da baskı olmadan yanıtlamanız önem arz etmektedir. Bu metni okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelmektedir. Ancak, dilediğiniz takdirde katılım sağlamama ya da katıldıktan sonra çalışmadan herhangi bir aşamada çekilme hakkınız saklıdır.

Elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak olup, bireysel değerlendirmeler yerine toplu analizler yapılacaktır. Katılımcıların kimlik bilgileri toplanmayacağından, ad-soyad belirtmeniz gerekmemektedir. Verdiğiniz tüm yanıtlar gizlilik esasına göre değerlendirilecek ve araştırma ekibi dışında hiçbir kişiyle paylaşılmayacaktır. Araştırma süresince toplanan bilgiler sadece akademik amaçlarla kullanılacak; gerektiğinde ulusal ya da uluslararası akademik toplantı ve yayınlarda anonim olarak sunulacaktır.

Her bir sorunun dikkatle okunarak samimi biçimde yanıtlanması araştırmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Belirtildiği üzere, tüm yanıtlar kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırma süreciyle ilgili herhangi bir görüş, öneri veya şikâyetiniz olması hâlinde, lütfen araştırma ekibiyle iletişime geçmekten çekinmeyiniz.

Katıldığınız için tekrar teşekkür ederim.

Araştırmacının Adı ve Soyadı

Erkan KARTAL

EK-4. Anket Formu

Değerli İlahiyat Fakültesi Öğrencileri,

Sizler sahada din alanında eğitim görmüş bireyler olarak toplum ile iç içe olup, toplumun dini konulardaki soru ve sorunlarının ilk muhatabısınız. Nesillerin devamını sağlayan adımların en önemlilerinden biri sağlık olsa da insan hayatının önemli sorunlarından biri de sağlıkta yaşanan olumsuz durumun onun bedeni ve ruhu üzerinde meydana getirdiği travmadır. Bir insanın yaşayabileceği bu sağlık sorunlarından biri de organ ya da çoklu organ eksikliğidir. Sahada görev yapacak siz kıymetli ilahiyat öğrencileri, hayatın her alanı ile ilgili soruların muhatabı olduğunuz gibi, önemli bir sağlık sorunu olup insanın hayatını olumsuz etkileyen organ nakli ile ilgili soruların dini hükmü hususunda sorulara da fazlasıyla muhatap olmaktadır. Bu kabil sorulara vereceğiniz olumlu ya da olumsuz cevaplar nakillerin yapılmasında veya yapılmamasında belirleyici olacaktır. Din hususunda sahip olduğunuz derin bilginizin neticesinde vereceğiniz fetvaların halkın nezdinde etkileyici olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle anketimizde siz kıymetli ilim insanlarının bilgi ve donanımından İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsü Karaciğer Nakli Anabilim Dalı tarafından **“İlahiyat Öğrencilerinin Organ Nakline Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği”** başlıklı çalışmamızda yararlanmak istiyoruz. Saygılarımla

KISIM I. Demografik Bilgi Formu

1. Cinsiyeti:

() Kadın () Erkek

2. Eğitim durumu:

() Hazırlık Sınıfı Öğrencisi () 1. Sınıf () 2. Sınıf () 3. Sınıf () 4. Sınıf

KISIM II. Organ Nakline Bakış Açısına İlişkin Soru Formu

3. Organ bağıışı ve nakli hakkında dini bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?

() Yeterli () Kısmen yeterli () Yetersiz

4. Organ bağıışı ve nakli hakkındaki bilgililerinizi hangi kaynaklardan edindiniz?

(Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz.)

() Almadım () Radyo/Televizyon/Sosyal Medya () Gazete/Dergi/Poster veya Broşür

() Seminer/Konferans () Üniversite () Ayet/Hadis/ Dini yayınlar () Dini Grup ya da cemaat () Organ nakli olan yakınım/arkadaşım () Bilimsel makale () Sosyal Medya

5. Organ nakli ile ilgili şimdiye kadar dini bakımından araştırma yaptınız mı?

() Evet () Hayır

6. Organ bağışına olumlu bakıyor musunuz?

() Evet () Hayır

7. Organ bağışını yapmayı düşündüğünüzde bu düşüncenizi neler etkileyebilir?

(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

() Öldükten sonra başkalarına hayat vermek () İnsani görev () Dini Grup ve cemaatler () Kitle iletişim araçları ve propaganda () İleride benim de başıma gelebilir () Çevrenin etkisiyle () Yakın akrabalık gereği () Dinin emri olduğuna ikna olmam () Diğer (Lütfen

Yazınız).....

8. Beyin ölümü hakkında Hükmî mi veya Meczâî mi şeklinde bazı tartışmalar var. Sizin bu konuda bilginiz var mı?

() Evet () Hayır

9. Organ bağışını yapmayı düşünmüyorsanız sizce bunun gerekçesi nedir?

(Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz)

() Organların emanet oluşuna inanıyorum () Biraz korkuyorum, tam güvenemiyorum () Organların ahirette bize şahitlik edeceğine inanıyorum. () Organımı verdiğim kişi günah işlerse verdiğim uzuvdan dolayı bana günah yazılabilir. () Diğer (Lütfen

Yazınız).....

10. Kan veya beyaz kan hücresi bağışını hakkında bilginiz var mı?

() Evet () Hayır

11. Bir yakınınız yaşamını yitirdiğinde onun organlarını bağışlama konusunda bir fikriniz var mı?

() Evet () Hayır

12. Çevrenizde organ nakli olmuş bir yakınınız veya arkadaşınız var mı?

() Evet () Hayır

13. Organ bağışını ile kan bağışını arasındaki fark konusunda bilginiz var mı?

() Evet () Hayır

14. Organ bağışını dinen caiz olduğu konusunda fetva verilse organ bağışını bulunur musunuz?

() Yine de bağışlamam () Bağışlarım () Kararsızım

() Hayatta iken yakınımın başkasına bağışlamam.

- 15. Organ bağışının tedavide etkili bir yöntem olup olmadığı konusunda bir görüşünüz var mıdır?**
() Evet () Hayır
- 16. “ Kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Mâide Suresi 32. ayeti bağlamında organ bağışını caiz görülebilir mi?**
() Evet () Hayır
- 17. Organ bağışı bir insanı yaşama bağlama anlamına geliyorsa bağış Allah tarafından takdir (Kader) edilen bir durum olur mu?**
() Evet () Hayır
- 18. Müslümanın rabbine, kendine karşı görevleri olduğu gibi toplumuna karşı da görevleri vardır. Organ bağışı topluma karşı görevler kapsamına girer mi?**
() Evet () Hayır
- 19. Bağışladığınız organ ile sahibi bir günah işlese bundan rahatsızlık duyar mısınız?**
() Evet () Hayır
- 20. İran’da organ naklinin caiz görüldüğü konusunda bilginiz var mı?**
() Evet () Hayır
- 21. Siz yaşarken herhangi bir organınıza ihtiyacı olan yakınınız için canlı donör (Verici) olarak organınızı bağışlar mıydınız?**
() Evet () Hayır
- 22. “Ölünün kemiğini kırmak diri iken kemiğini kırmak gibidir” (İbn Mâce, “Cenâ’iz”, 63; Ebû Dâvûd, “Cenâ’iz”, 60) hadisi şerifinin anlamı nedir?**
() Hakiki kırmadır. () Mecazi kırmadır.
- 23. Organ bankası olmalı mıdır?**
() Evet () Hayır
- 24. Organ nakli konusuna ülkemizde yeterince önem veriliyor mu?**
() Evet () Hayır
- 25. Organ bağışının caiz olduğu konusunda Diyanet İşleri Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetva hakkında ne düşünüyorsunuz?**
() Doğru () Yanlış
- 26. Organlarınızı gayr-i Müslim (Müslüman olmayan) birine bağışlar mısınız?**
() Evet () Hayır

27. Ülkemizde organ nakli konusunda yurt dışında gayri Müslim olan birinden uyum olması halinde organ nakli yapılmaktadır. Bu konuda düşünceniz nedir.

☐ Olumlu

☐ Olumsuz

28. "O gün onların ağızlarını mühürleriz, elleri yaptıklarını konusur ve ayakları da şahitlik eder" (Yasin Süresi 65) ayeti bağlamında bağışlanan organın kullanıcısı ile sahibi arasında hesap günü açısından bir ilişki olduğunu düşünülebilir mi?

☐ Evet

☐ Hayır

29. Kur'an-ı Kerim'de "işlenilen suçun kişiselliği ilkesi" dile getirilmektedir. "Zerre kadar kötülük yapan da kötülüğünü görecektir." (Zilzâl Süresi) Bu açıdan bakıldığında bağışlanan organ ile günah işlenmesi durumunda günahın kime kaydedileceğini düşünmektesiniz?

☐ Organ sahibi olması sebebiyle bağışlayana günah yazılır.

☐ Bağışlanan organı gayr-ı meşru alanda kullanan kişiye yazılır.

30. "Bir gün gelecek, yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıkacaklardır." (İbrahim Süresi 48) ayeti bağlamında yeniden yaratılışta yeni bir fiziki ortam oluşacağı bildirilmektedir. Bu değişim, insanı ve organlarını da kapsar mı?

☐ Evet

☐ Hayır

Anketimize katıldığınız için teşekkür ederiz.

EK-5. Kurum İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 28/05/2024-447042

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Karaciğer Nakli Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-93629378-605-447042
Konu : Bilimsel Araştırma / Erkan KARTAL

28/05/2024

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Enstitümüz Karaciğer Nakli Anabilim Dalı Transplantasyon Koordinatörlüğü Yüksek Lisans öğrencisi Erkan Kartal'ın yüksek lisans tez konusu olan "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Organ Nakline Bakışının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği" başlıklı araştırma enstitümüz yönetim kurulunun 28.03.2024 tarihli toplantısında aldığı 2024/04-02 sayılı kararla kabul edilmiştir. Konuya ilişkin etik kurul izinleri alınmıştır. Konunun araştırılması ve tez haline getirilmesi önem arz etmektedir. Öğrencimiz Erkan KARTAL'ın yönetiminde fakülteniz öğrencilerine anket uygulama izni verilmesi hususunda; Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Sezai YILMAZ
Enstitü Müdürü

Ek:EYKK Örneği (1 Sf.)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSFALNS2VR Pin Kodu :34892

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?ek=3837&ed=BSFALNS2VR&es=447042>

Adres: İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsü, 44280 Merkez Kampüsü, Battalgazi/Malatya
Telefon: 0 422 377 30 00 Faks: 0 422 341 00 32
e-Posta: karacigernakli@inonu.edu.tr Web: <http://www.inonu.edu.tr/karaciger>
Kep Adresi: inonuniversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Ergün SÖRÜCÜ
Unvanı: Enstitü Sekreteri

Tel No: 6005

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-6. Kurum Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 07/06/2024-450501

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İlahiyat Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-53842159-200-450501
Konu : Bilimsel Araştırma / Erkan KARTAL

07/06/2024

KARACİĞER NAKLİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 28.05.2024 tarih ve 447042 sayılı yazı.

Karaciğer Nakli Anabilim Dalı Transplantasyon Koordinatörlüğü Yüksek Lisans öğrencisi Erkan KARTAL' ın yüksek lisans tez konusu olan "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Organ Nakline Bakışının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği" anketini fakültemiz öğrencilerine uygulaması Dekanlığımızca uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize arz/rica ederim.

Prof.Dr. Mehmet KUBAT
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSRA60V7SR Pin Kodu :39182

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd7eK=3837&eD=BSRA60V7SR&eS=450501>

Adres: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 44280 Merkez Kampüsü, Batalgazi/Malatya

Telefon: 0422 3410071 Faks: 0422 3410061

e-Posta: ilahiyat@inonu.edu.tr Web: <http://www.inonu.edu.tr/ilahiyat>

Keş Adresi: inonuniiversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Nuhabe Boran

Unvanı: Uzman

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.